

Zempléni Múzsza

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

XXII. évfolyam
3. szám

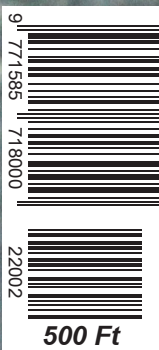
2022
ősz

2022 ősz

Zempléni Múzsza

zemplenimuzsa.hu

500 Ft

SZEMERE Miklós

A zempléni Balpárt (Exceptis excipiendis)

Harcias Zemplén megyének
Egybegyült – kuruc csapatja.
»Vitézek: – ott – a labancok
Ellen serge! – rajta, rajta!
Csak, a legfőbb labanc ellen
Tilos hősi kardra menni!« ...
Igaz! a miniszterelnök
Labanc urat, – ki – kell – venni!

»Rajta, rajta! tűzhelyünket
Ostromolja már az ellen,
Senkinek se kegyelmezzünk!
Mind egy lábíg, nosza, vesszen!
De, kik köztök: kománk, sógrunk,
Azok ellen nem kell menni!« ...
Igaz! a seprűzni való
Komát, sógort – ki – kell – venni!

»Dicső megye! hol: Rákóczi,
És Kossuth bölcsője reнге!
Íme, lássad! oldalunkon
Már a széles harci penge!
Semmi pardon! de, az apánk,
S fiunk ellen nem kell menni!« ...
Igaz, igaz! – a rossz apát,
S rosszabb fiút – ki – kell – venni!

»Lobogj szent tűz, hah, lobogj fel
Szilárd lelkünk ... szalmalángja!
Le a bérenc fajjal, amely
Koldusbotot hoz hazánkra!
De, kik jó pajtásink voltak,
Azok ellen nem kell menni!« ...
Igaz! a csapatni való
Labanc pajtást – ki – kell – venni!

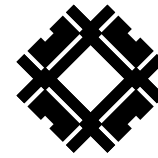
»S nem csak ott fenn, – itt köztünk is
Nyüzösögnék a bős labancok!
Megyénkről e hősi szablya
Hadd mossa le a kudarcot!
De, – fiskális, és direktor
Ellen nem kell harcra menni!« ...
Óh! a grófi rabszolgákat,
Egytől-egyig – ki – kell – venni!

»Le az ellent! ... jaj! de, mind ki-
Vettük,! ... egy sem maradt hátra!«
Tudjátok mit?: rohanjatok –
Róthoz – hősi vacsorára!
Legbiztosabb: a rostélyos,
S laska ellen harcra menni
Se: apátok, se: komátok!
Egyiket se kell kivenni!

*Rovatunk a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és
programadó felelősségére fókuszál, történelmi idők példáiival.
A közlés forrása: Szemere Miklós összegyűjtött munkái.
II. kötet. Aigner Lajos kiadása, Budapest, 1882. 338–340. o.*

LÁTÓTÉR

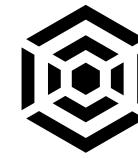
T. ERDÉLYI Ilona:
Erdélyi János munkássága
az 1850–60-as években:
a nevelésről vallott elmélete
5

Sajtóvita a sárospataki
tanítóképzőről
1971–72-ben

Károly István: Tanítóképzés
Sárospatakon;
E. Kovács Kálmán: A felsőfokú
tanítóképzés Sárospatakon;
Károly István: Helyreigazító
gondolatok E. Kovács
Kálmánnak a sárospataki
tanítóképzéssel kapcsolatos
tanulmányához;
E. Kovács Kálmán: A valóság
védelmében. Válasz
dr. Károly István intézeti
igazgató gondolataira.

(közvetlen:
Bolvári-Takács Gábor)

19

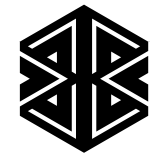

LÁTÓHATÁR

feLUGOSSY László:
Kép és szöveg avagy
a kibeszélhetetlen
művészeti üzenet
53

SZENTIRMAI László:
Velünk élő (báb)művészet
és a hely szelleme
71

BENE Zsuzsanna:
Magyar füves-,
gyógy- és herbaborok
81

LÁTÓSZÖG

KOZMA Tamás:
Mire való az egyetem?
89

MONOK István:
Kora újkori magyar
református lelkészek
olvasmányai
92

**HARLOV-CSORTÁN
Melinda:**
Ausztriáról nincs,
aki írjon?
95

• • •

*Lapszámunkat feLugossy László
képzőművész alkotásaival
illusztráltuk.
A cím- és hátlapon: Szerencse
társ. A hátsó belső borítón:
Rakétabázis.*

Zempléni Múzsza
A Tokaj-Hegyalja Egyetem lektorált tudományos folyóirata

Szerkesztőség

Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor
Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István
Szerkesztők: Egey Emese, Haffner Anikó, Lovas Anett
Grafikai szerkesztő: Telling András
Szerkesztőségi titkár: Tóthné Durányik Angéla

Szerkesztőbizottság

Prof. Dr. Baráth Béla Levente PhD	Dr. Koncz Péter PhD
Dr. Bene Zsuzsanna PhD	Dr. Lapis József PhD
Prof. Dr. Bolvári-Takács Gábor PhD	Prof. Dr. Puszta János CSC
Dr. habil. Csorba Dávid PhD	Dr. Takács Ádám PhD
Dr. habil. Kelemen Judit DLA	Dr. habil. Ugrai János PhD
Dr. Koncz Gábor PhD	

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány, Sárospatak.
Adószám: 18442960-1-05 Bankszámlaszám: 11994105-06429168-10000001

Szerkesztőség: Tokaj-Hegyalja Egyetem, 3950 Sárospatak, Eötvös u. 7. I. em. 52.

Kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Kiadói és szerkesztőségi elektronikus levelezési cím: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk.

Megjelenik évszakonként. Ára: 500,- Ft.

Előfizethető átutalással a kiadónál. Előfizetési díj egy évre 2000,- Ft.

Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Támogató: Tokaj-Hegyalja Egyetemért Alapítvány

Számunk szerzői

Bene Zsuzsanna PhD élelmiszermérnök, borász, egyetemi docens. *Bolvári-Takács Gábor* PhD történész, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *feLugossy László* Munkácsy-díjas képzőművész, performer, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, c. egyetemi tanár. *Harlov-Csortán Melinda* PhD történész, örökség kutató, főiskolai docens. *Kozma Tamás* DSc nevelésszociológus, emeritus professzor. *Monok István* DSc Széchenyi-díjas irodalom- és művelődéstörténész, bibliográfus, könyvtári főigazgató, egyetemi tanár. *Szentirmai László* bábtervező, grafikusművész, c. egyetemi docens. *T. Erdélyi Ilona* DSc irodalomtörténész, ny. tudományos főmunkatárs, c. egyetemi tanár.

T. ERDÉLYI Ilona

Erdélyi János munkássága az 1850–60-as években: a nevelésről vallott elmélete

Erdélyi János irodalmunk sokoldalú munkása volt. Ez alkalommal az író életét végigkísérő érdeklődéséről szólnunk, amire maga is korán felhívta figyelmünket. [A] „Nevelés azon tárgy”, mint 1839-ben írta, „amellyel legtöbbet foglalkoztam életemben”. Szavait kiegészítjük azzal, hogy pályája kiteljesedésével egyre nagyobb közönséghez szólhatott. Hosszú európai utazása után, amikor találkozott az immár fejlett polgári országokkal, élménnyé vált meggyőződéssel terjesztette a polgári gondolkodás, világlátás, élet és életmód értékeit. Kevésbé ismert, hogy gondolatait, tapasztalatait, amelyeket nevelőként, tanárként és nyugat-európai utazása idején szerzett az 1850–60-as évek fordulóján összefoglalta akadémiai jegyzetében. Környezete élete alakulásával egyre nagyobb körre terjedt, élete utolsó éveiben a magyar társadalom egészének polgárosodását szolgálta, amikor Sárospatak fejlődésének lehetőségeit vázolta, mintegy példaként esettanulmányban.¹ Az előzmények a gyermekkorba nyúlnak: a plebejus születés, a sárospataki iskola, Rousseau-i olvasmányélményei, nevelői tapasztalatai. Érdeklődése a felső-zempléni birtokos, Kolosy József főszolgabíró cseleji házában tudatosult. Patrónusa édesanyja német volt, ezért korán találkozott a német nyelvvel. Kapcsolatuk nem volt felhőtlen, mert özvegy Kolosyné nehezményezte, hogy a plebejus nevelő fiát nem „Tekintetes Úrnak” szólítja. A főszolgabíróval jól megértették egymást, aki szemtanúként számolt be a „szörnyű napokról”, amelyeket az 1831-es kolerázadás idején átéltek: „Minden képzeletet felülmúlt akkori rettegésünk.”²

Ez időben a nevelőnek több lengyel témájú írása is készült, egy év múlva regény írásába kezdett: „Regényem ideje a cholera, lengyel revolutio ideje volna. Hazánkra nézve ez idő roppant nevezetességű ... ez nagyon érdeklé az időben nemzetünket, s hadd tanuljanak embereink a példából, melyet ugyan eleget látnak a történelemben, de arra nem hajtanak...” A regény célja volt a „születési gögőt ostromlani”, és kiemelni a nevelés elsőségét, hogy „...nem születés teszi az embert, habár jól születni szerencse, de nem érdem”, kiemelte még a „a népnevelés sürgetésé-t.” A felső-zempléni lázadás egyik okát, mint regénytervében írta: „[...] a földes urak [...] embertelen bánásmódjukban” látta.³

Érdeklődése megnőtt a téma iránt, amikor figyelme a „fiatal német” írók, a „Junges Deutschland” néven ismert írói csoport felé fordult. Cselejen ismerhette meg egyik tagjuk, Ludolf Wienbarg *Aesthetische Feldzüge* című, a társaság zászlóvivő művét,

amely a Hamburg melletti Altonában 1834-ben jelent meg. A kötet hatását mutatja, hogy két évvel később *Esztétikai táborozások* címmel fordítani kezdte és pesti íróársai körében népszerűsítette. 1838–39-ben barátjával, Kazinczy Gáborral, a széphalmi író unokaöccsével egy lap kiadására készültek *Népbarát (Völkrsfreund!)* címmel, hogy fórumot adjanak az ötvenöt, hozzájuk hasonlóan gondolkodó fiatal íróknak. Magukat *Ifjú Magyarországnak* nevezték. A tájékozott író, Csató Pál felfigyelt programjukra, denunciálta a tervezett lapot, amikor a Bécs számára vörös posztónak tekintett, a forradalom veszélyét sugalló Jeune Europe-hoz kapcsolta. Az eredmény: a cenzor betiltotta megjelenését. A nagyreményű szervezkedés szétesett. A lap, címe és írásai a jung-deutsch írók eszméit, a „mozgalomliteratura”-t, a népnevelés fontosságát hangsúlyozták, mint a leendő olvasókat verbuváló, a lapokban közölt figyelemfelkeltő tartalomjegyzékük hírül adta.⁴

Erdélyi János első, nevelési írása

A *Társalkodó* 1839. június 26. számában jelent meg cikke „H. E.” álnévvel. A „Hegyalji Emil” álnevet a pályán induló költő használta. Markáns véleményét a sárospataki főiskoláról így fogalmazta meg: az iskola nem érzi „az idő szellemét.”, a *Zeitgeist*”-et. Erdélyi tudta, hogy kényes témát érintett, ezért azzal kezdte írását, hogy a főiskola méltán kivívott tekintélyét nem akarta csökkenteni, mindössze állapotát vetette össze a reformáció idejével, amikor: „... hatalmas emeltyűje volt az életnek, most nem az, mert az idők változtak... és az ősz anya-iskola nem bír egyenlő lépést tartani az idővel, ifjúsága példajakint”, amikor az „... együttérzett (!) az idővel.” Napjainkban „[...] úgy látszik, mintha Patak nem értené az idő intéseit”(…) „mintha nem tudná”, hogy „a társaság teológusok helyett polgárokat vár az iskolától.” „Mert nem az élet van az iskolákért, hanem megfordítva.” Az oktatásban hiányolta a filozófiai gondolkodást, „... mely nélkül a belső ember soha fel nem támad.” „[...] Ez azon nagy hiány, mi a pataki scholában alkotó kezekre vár. Filozófia nélkül hervadt a tudás koszorúja.”⁵ Erdélyi korán ráérezett a magyar világ elméletellenességére, amely még az 1850-60-as években is elutasította a filozófiai megalapozottságú gondolkodást.) A bírálat nagy felzúdulást váltott ki a főiskola maradi híveiben. A pataki Zs. L. válaszolt. Erdélyi két feleletben reagált Zsarnay Lajos, volt iskolatársa írására. Erdélyi ismét sürgette a filozófiai gondolkodás terjesztését, annak korszerű tanítását Patakon. Nem „... veszélyes szellem hevíti” őt, mint Zs. L. Csató Pál 1839-es cikkére célzott, aki az *Ifjú Magyarországot*, ill. betiltott folyóiratát, a *Népbarátot* feljelentette. Az írását követő értetlenség elvette kedvét a vita folytatásától. (Zsarnay nem felejtett. 1860-ban, amikor püspökké választották, emlékezett „Hegyalji Emil” írásaira, és ahol tehetette megnehezítette az akadémiai tanár munkáját. Ezt igazolja Erdélyinek az 1860-os *Verulamii Bacon* tanulmány jegyzetei között tintával írt mondata: „Zsarnaynak való. A ki törvényes dologban igen emlegeti a morált, bizonyos, hogy ezt ritkán érti magára, hanem csak másra.” Ide illenek a következő szavak is: „A filozófiát nem lehet másképp kimutatni, mint a füveket. Hogy botanikus légy, egyes növényeket kell ösmérned, hogy filozof: egyes filozofokat.”⁶

A nevelés szubjektív töltése, emlékezése ifjú éveire

A szabadságharc bukása után, amikor Windischgraetz tábornok elfoglalta Pestet, a hirtelen „schwarz-gelb”-bé lett várost, Erdélyi János Vörösmarty Mihállyal és Bajza Józseffel együtt 1849. július 5-én hagyta el. Az író Felső-Zemplénbe tartott, Cselejbe, ahol egykori tanítványa, Vályi Tamás édesanyja bújtatta el egy régi, csürnek használt házban. Borcsa néni nagy szeretettel fogadta a bujdosót, aki 1849-ben nem lépett ki a faluból, számára az elmélkedés, a „recollectio” ideje volt. 1851. január 5-én napló írásába kezdett, néhány héten át jegyezte fel gondolatait, a napok történéseit, megjegyzéseivel kísérve.⁷

1850-ben, amikor csökkent a „policáj világ” ellenőrzése, ébersége, a bujdosó még a környékbe is kimerészkedett. Kemény telük volt, január 20-án olyan hidegre ébredt, „...minőre én soha nem emlékszem.” Ekkor hallott Borcsa nénitől egy közmondást: „Három ködmönnel melegebb van, mint tegnap.” Ezt is besorolta közmondásgyűjteményébe, amelynek kiadására következő évben, már Pesten került sor.⁸

Örömmel tapasztalta, hogy Felső-Zemplén vidéke őrizte a patriarchális kor néhány értékét. Természetesebb volt az uraság és a „tót” nyelvű falusiak közössége. Ott még az urasággal együtt hallgatták a magyar és szláv népdalokat, amelyeket a falu lakosai vegyesen daloltak munkájuk és szórakozásuk közben. A háború nyomorúságát nem érezték közvetlenül, mint ahogy a bujdosók lelkiállapotát sem értették. A köznemesség életmódjában sok kifogásolni valót talált, különösen a kisasszonyok nevelési hibái tűntek elő, ezekről sem hallgatott. Nevelői hajlandósága nem maradt rejtve a „jőszemű Náni”, a Lasztócson élő költő, Szemere Miklós felesége előtt, aki meglátta benne „az örök nevelőt”. A fiatal lányoknak tett megjegyzéseit hallva, „körülbelől erkölcsi professzorrá” tette. Naplójában azt is megemlítette, amikor „jól érezte magát”: ilyenkor órákon át fűjták jó hangú, zeneértő barátaival a népdalokat, tea vagy bor mellett egymásra lícitálva daloltak.⁹

Cselejen ismerkedett meg egy szép, fiatal, árva lánnyal, Irmával, sorsa eszébe juttatta saját fiatal éveit: „Kinek első ifjúságában nem volt ki parancsolni, rendesen így jár: Így jártam magam is. Csak a nyelvek tanulásával mennyi időt kellett eltöltenem, holott gyermekkoromban félannyi idő alatt, és jobban megtanultam volna azokat. Elég keserűen tapasztalom a késő vágyak bal sorsát, mely abban áll, hogy kielégítésökkel, minden mód mellett sem rendelkezhetünk. Az én Irma hugom annál jobban fogja érzeni mindezt, mennél inkább fel fog benne ébredni a tökély utáni epedés.” Megvallja, hogy a lány megítélésében „gyöngébb”, „... mert oly kevés lélektulajdon mellett is szeretem azt a szép barna arcot. Valahányszor reá nézek, mindig eszembe jut, hogy Hafiz efféle arcokról dalolhatott annyi sok hangon és egyenlő játsszi érzéssel, mert a perzsa hölgyeket épen így füstik. Az a kis lány nem is ezen égalj alá való. Ő rá el lehet mondani, mit Schiller a távolbóli leányra (*Das Mädchen aus der Ferne*): „Sie war nicht in dem Thal geboren, Man wuszte nicht’ woher sie kam.” Sőt gyöngéségem még jobban kitünik abból, hogy alig veszem gondolóra hanyaglott mivelttségét, s a mi több, mint igen fiatal leányból, egészen új fejlődést várok belőle s

ez vigasztal, ingerel. Most szeretője vagyok, majd nevelője akarnék lenni, majd épen apja, s uralkodni rajta, szerelmem, tudományom, s tekintélyem sugalmival. Vajjon mi ez én bennem? Hogy rangot játszék, azt nem tanácslom, de nem is tanácsolhatom, mivel az tőle nem telik, mégis haragszom ha oly emberekkel jó társaságba, kik legalább is nem oly miveltségűek, mint én. Féltem őt a megvesztegető szótul, finomtalanságtól, esetlen falusiság modorátul, s meglehet mindez hasztalan féltés.” Januárjában Irma himlős lett, szerencsésen felgyógyult, betegségének semmi nyoma nem maradt. Irma gyógyulása után Erdélyi egy dorgáló hangú levelet írhatott. Január 15-i bejegyzése szerint a lányhoz intézett kérdésére, hogy nem haragszik-e? Válasza, „... hogy azóta sokkal jobban szeret is, becsül is.” Irma nevelése akkor szakadt meg, amikor Erdélyi visszatért Pestre. Bizonyos, hogy a lány formálásában jelentős változások hozott az a néhány hét vagy hónap, amely ennek az érzelmi töltésű „nevelésnek” volt köszönhető. Erdélyi megélte, hogy Irma hálásan fogadta a „leckéket”. Irma nevével még egy ízben találkozunk, amikor egy tőle hallott közmondást jegyzett le: „Egy két hibáért nem kell megvetni a szomszéd leányát. (Közm. Irma)”¹⁰

Tanári tevékenységének kezdete

Zempléni barátai hívták fel rá a sárospataki főiskola figyelmét. A református egyház vezetői nem remélték, hogy Erdélyi Jánost megnyerik, miután korábbi, 1847-es tanári meghívásukat visszautasította. A Tiszáninnen Református Egyházkerület főjegyzője, Zsarnay Lajos 1851 szeptemberében kereste meg az egyházkerületi közgyűlés határozatával: „egybehangozó akarattal” őt jelölték a sárospataki református kollégium filozófiai tanszékére. Zsarnay írta róla Apostol Pál püspöknek: „Ő fő diszönk lenne Patakon, – s hív nevelője és oktatója növendékinek.” Erdélyi elfogadta a meghívást évi 600 forintos fizetéssel, és lakással a bölcsésztanári házban.¹¹

A pataki oktatás felügyeletét Tomasek Pál, a kassai tanfelügyelőség tanácsosa, lőcsei tanár végezte, aki először 1850. július 19-én kereste fel Patakot. Érdeklődése mindenre kiterjedt. A látogatástól azt remélte, hogy kedvező hangulatot teremt az egész oktatást átszervező osztrák tervezet, az *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen* mellett. A miniszteri rendelet kötelező bevezetését 1850. szeptember 7-én állapították meg. Tomasek átlátta a református oktatás szerkezetét. Vele szemben Erdélyi János állt, ő vezette a tárgyalásokat a főiskola részéről. Részt vettek még – ha szükséges volt – Apostol Pál püspök, báró Vay Miklós a főiskola világi főgondnoka és Hegedüs László pataki lelkész. Erdélyi és Tomasek viszonya nem volt felhőtlen. A „gutgesinnt” tanácsos ellenfelet látott benne, aki „eszeli” az igazgatóságot, amit helyesen látott. A négy pataki tárgyaló, elsősorban Erdélyi kettős harcot vívott: a Kassáról érkező fenyegetéseket, feljelentéseket kivédte, ugyanakkor egyetértett a szükséges, korszerű reformok bevezetésével. Ragaszkodott az anyaiskola autonómiájához, és harcolt a szükséges nyilvánossági jogért, amely az érettségi vizsgák feltétele volt. Segítette erélye, bátorsága, okos taktikázása és következetessége. Bizonyos, hogy a kassai urakkal vitázva érvként használta a nürnbergi,

berlini, lipcsei iskolákban 1844–45-ben készült feljegyzéseit, amelyeket úti jegyzeteiben rögzített.¹²

Az „Entwurf” az iskolalátogatást 6–12 éves korig tette kötelezővé. Patakon addig a református egyház látta el az elemi iskolák felügyeletét. Az új rend megkövetelte a nyolcosztályos gimnáziumok bevezetését és az érettségi vizsgát, ezért szaktanárokat kellett alkalmazniuk, és bővíteniük a gimnázium tanári karát. Ez időben történt, hogy legjelesebb íróink közül többen, megélhetésük biztosítására tanári állást vállaltak a református kollégiumokban – mint Arany János és nagykőrösi tanártársai. Erdélyit is hívták Kőrösre, de ő Patakot választotta, mert tudta, hogy a kollégium léte forog veszélyben. 1851. november 19-én tartotta tanári *Beköszönő beszédét*. Hangsúlyozta az oktatás, különösen a filozófiai jelentőségét. Így fogalmazott: „Én soha nem estem kétségbe a tudomány jövődjére, s vele az emberiség s a nemzetek sorsa felett, s büszkének érzem magam, hogy jelen időben, amikor a bölcsészettnek kettős missziója van: fáklyát vinni s egyszersmind vigasztaló gyanánt is lépni föl, bízatom meg a bölcsészeti tanársággal ezen, igazán ősi, igazán anya iskolában... Mert annyit ér egy nemzet, amennyit tud, más mértéke nincs.”¹³

Tanári munkájának összefoglalása

Sárospataki munkájára, tanárságára és a főiskola érdekében végzett munkájára Szinyei Gerzson, hallgatója, később tanártársa így emlékezett: „Mintha most is látnám a jól megtermett, önérzetes magatartású és modorú férfit nyílt, kerekded arcával, kissé bennülő kék szemével, a mint tanszékére dőlve, Hegel szellemibölcsészetét és széptanát fejtegeti és gazdag szellemének, szikrázó elméjének kincseit szórja az ajkain csüngő ifjúság előtt. Nem tudtuk őt legtöbbször a magasságba követni s az eszme fejlődését folytonosságban felfogni, nem is mondhatom, hogy Hegel szerint a lét és tudat az anyag és szellem egységeig emelkedtünk volna: de azt mindig éreztük, hogy egyéniségének hódító varázsa alatt állunk” – mondta Szinyei 1894-ben, a Nagykaposon szervezett Erdélyi ünnepen. Majd így folytatta: „nemcsak a tanszéken volt ő a maga helyén, hanem egyházi és iskolai tanácskozásaink zöld asztalánál is vezérszerepet vitt s reformeszméivel és sokszor nehéz küzdelmek közt kivívott sikereivel jótékonyan folyt be főiskolánk fejlődésére. Mindazon újítások s alkotások, melyek tanársága idejében főiskolánk szellemi és anyagi jólétének emelése végett létesültek, részben vagy egészben az ő nevével állnak kapcsolatban. Tőle származik a főiskolai nyomda teljesebb felszerelésének eszméje, mi véget: lelkes társaival együtt megalakította a nyomdávalasztmányt... a magára hagyott főiskolát a fenyegető anyagi zavarokból kiségitette, sőt a főiskolai pénztárt oly helyzetbe hozta, hogy több új tanszéket állíthattunk és az *Organisation Entwurf* ebbeli követelésének eleget tehattunk.” Beszédét ezzel a megállapításával zárja: „Valóban az ő korát méltán újjászületési kornak nevezheti majd a főiskola történetírója.”¹⁴

Erdélyinek az a terve, hogy a tanszabadság elvét megvalósítva a főiskolát egyetemi rangra emeljék, nem valósult meg. Váczy János idéz Erdélyi egyházkerületi köz-

gyűléshez benyújtott emlékiratából: „Ha szabad lett a föld, legyen szabad a tudomány is. A tanszabadság elvének kimondásával az iskolaügy fel van mentve középkori fogásából, akarjuk mondani, papos szerkezete lárvája alól, mely mögé, mint a velencei tízek tanácsa, egyedül azért zárkózék el, nehogy meglássék arczán az emberi jobb természet. [...] „Egész élete a nemzeti művelődésnek volt szentelve.”¹⁵

A Sárospataki Füzetek szerkesztése

A közösség iránti felelősség, a szélesebb körben folytatott nevelés gondolata tovább munkált benne, amikor 1857 áprilisában megindította a *Sárospataki Füzeteket*: „Év-negyedes folyóirat. (Egyház és nevelés, tudomány és irodalom körében. Hegedüs László alsözempléni esperes és Szeremley Gábor hittanár kiadásában, Erdélyi János bölcsészeti és nevelés tanára, a m. t. társaság tagja szerkesztésében.)”. A szerkesztő szükségét látta a lapnak, mert az elmék mintha megszűntek volna gondolkodni, a lelkeket érdekeltetni: „[...] belső frigyben tartani egymással az egyházat és a tudományt.” A „föltétlen szabad vélemény nyilvánítás” elvét követi a lap, amely „tulajdonképpen a protestantizmus életelve, alapföltétele”. Ezt az elvet fogalmazta meg „a cs. kir. m. miniszteri leirat” [...] „s benne a szabad gondolkodás és független véleményezés korszakának hajnalát üdvözljük” – mint a szerkesztői előszóban írta. A lap négy témára oszlik, köztük a második a *Nevelés*, amely az egyház, az iskolák az elemítől az egyetemekig, papneveldek, stb. munkája, tanítók, tanárok hogyléte, taneszközök, oktatási módszerek és statisztikák kérdéseit tárgyalja. A *Tárca* „szabatos rövidséggel” számol be mindarról, ami e téren történik. A kiadók – Erdélyi szavaival – hittek benne, hogy: „... az irodalom iránti közönynek, a vidékek szellemi pangásának ütött a végóra.” Általános érdeklődés kísérte a hírt. Révész Imre a tudós debreceni lelkész-tanár is örömmel üdvözölte a *Füzeteket*, mert („... ki tagadhatná el azon szegényt, hogy az igen szegény magyar irodalomban, aligha van csak egyetlen tudomány is úgy elhanyagolva, mint a protestáns teológia, mint mely után mintegy két ezer művelt ember eszi kenyere a szegény hazában.”) Révész a szerkesztőnek „a lehető szelid és komoly csendes modort,” ajánlotta. Mert ha „szemtől szembe mondjuk... (a protestáns lelkészeknek, tanároknak) tudománytalanságukat, mint érdemlenék, vagy ha csipős gunyt használunk ellenük: méltóztassék meghinni, hogy bosszút állanak a Sárospataki Füzeteken, nem nemes, hanem nemtelen bosszút, természetesen.” A későbbi debreceni püspök jóslata beteljesedett, a lap végül több szerkesztőváltás után megszűnt.¹⁶

„A nevelésről” címmel készült akadémiai előadás

Az ötvenes és a hatvanas évek fordulóján készült *A nevelésről* című kéziratos jegyzete, amely a közösség iránti felelősség szép dokumentuma. A pedagógia, a neveléstan a 19. század elején lett kötelező tantárgy a protestáns iskolákban. Debrecenben már 1802-ben tanították a bölcsészeti karon, 1825-ben pedig külön tanszéket állítottak fel.¹⁷

A szóban forgó kézirat vezérfonalként szolgált Erdélyi nevelési előadásaihoz.¹⁸ A *Filozófiai és esztétikai írások* megjelenésekor, 1981-ben, a kötetben közölt tanulmányok gazdagsága miatt nem keltett különösebb érdeklődést. Az író kilencvenhat paragrafusba foglalja mondanivalóját. Ha szükséges, az egyes paragrafusokra hivatkozunk, mint ő tette. Számos név fordul elő a szövegben, nem jegyzeteljük azokat, miután az író megadja lényeges adataikat.

A kézirat Erdélyi új oldalát mutatja be, mint elméleti s egyben gyakorlati nevelőt. Soraiból a tudós felkészültség és a tárgy szeretete árad, különösen akkor, amikor a népnevelés fontosságáról s annak hazai elmaradásáról szól. Közvetlen, természetes hangon vezeti be hallgatóit a metodika ismeretébe, hivatástudatra ébresztve őket. A falusi iskola érdekeit tartja szem előtt, amikor a teológia diákjait felkészítette, hogy azok, kikerülve a „rektoriákra”, az elemi iskolákban tanítsanak. Kimondja, hogy a nevelés valójában a statust illeti, mint erkölcsi testületet.

Az ötvenes évek végén az osztrák hatalom ébersége csökkent, a kassai tanügyi tanácsosok mégis szükségesnek tartották, hogy az egyes tanszékeken elhangozandó előadások szövegét rögzítsék, mert a „gutgesinnt” urak továbbra is „figyeltek”: vajon a tanárok követik-e az „Entwurf” rendelkezéseit. A jegyzet mutatja, hogy Erdélyi örömmel végezte a munkát, amelyet pedagógiai optimizmusa vezet. Vallja, hogy az iskolai nevelés mellett nevel az élet, „a társadalmi összhatás”, életünk végéig tanulunk. Áttekintette a kérdéskör történetét, saját tapasztalatait dolgozta fel. Bár ismerte a kor csekély neveléstörténeti munkáját, mégsem hivatkozik rájuk. Gazdag filozófiai-esztétikai megalapozottságú irodalmi kritikusi munkássága, tízéves nevelői, többéves tanári pályáján szerzett ismeretei, tapasztalatai elegendőknek bizonyultak, hogy önálló munkában adjon számot felfogásáról.

A jegyzet az igényes, nagy figyelmet felkeltő kérdésről a mindennapok nyelvén szól. Értéke önálló felfogása, széles körű nemzetközi kitekintése, az íróra jellemzően a nevelés múltjának történeti felfogású rövid összefoglalása. Az 1. §-ban *A képzés fogalma, mint a nevelés alapja* címmel meghatározza a vizsgálandó tárgyat: „A szerves természet tárgyai oltás, nemesítés által tökéletesíthetők, az állat idomítható, az ember, mint a természet legdicsőbbje, képezhető is. Képzés alatt pedig értünk valamely kép, eszme (idea) után történő munkásságot lélekből lélekbe, mely azt felfogja nemcsak, hanem vissza is tükrözze és folytassa. Így a képzés fogalma egyenesen az emberre szorítkozik.”

Történeti áttekintéssel kezdi. A legelső nevelés „papi” volt, valódi hazája Kelet-Ázsia és Afrika: Kína, India, Egyiptom, a zsidók, görögök és rómaiak. A nevelés történetét a görög és a római, a középkori iskolák egyházi tanítási gyakorlatának bemutatásával kezdi, az egyes korokat, kiemelkedő egyéniségeit, módszereit ismer-teti. Kifejti, hogy míg a spártai vagy perzsa nevelésmód tan volt, a jegyzet írásakor már csak egy történeti adat a nevelés tudományában. Megadja a tanítás becsületét, méltatja a mindenkori nevelők ember- és jellemformáló szerepét.

A nevelés történetét részletesebben a reformáció idejétől tárgyalja, attól kezdve, hogy az oktatás nagyobb szerepet kapott. Hosszabban foglalkozik Melanchton mun-

kásságával, akit méltán emlegetnek „Praeceptor Germaniae” néven. Az egyes módszereket, a népiskolák, a kötelező iskolai tanítás rendszerét mutatja be, valamint az egyes tanok anyagát.¹⁹ Széles látókörrrel fogalmazza meg a képzés lényegét: „... mert az ember, élete legelső pillanatában már szellem, s mind inkább lelki tehetségek örököse, remények bimbója: a lélekre való gond már az anyai méhben is illeti a magzatot, és kíséri az egész fejlődési koron át. A mennyiben mindez célosan történik, egy szóval *nevelésnek* szokott neveztetni.”, amely egyben társadalomformáló erő.²⁰

A neveléstudomány jelentős helyet kap az emberi művelődés újabb történetében. „Mindazon célos módok, elvek vagy ösméreték és gyakorlatok, melyek így reánk maradtak, emlékezetben hagyattak, összessége, teszi az emberi nem képzésének vagy a *nevelésnek tudományát. (Pädagogia).*” Azt, hogy miképpen közöltessék az oktatás a növendékekkel az *oktatástan (Didactica)* adja meg. Ennek egy része a módszertan (*Methodus*), azaz az oktatás menete vagy folyamata.²¹

A „neveléstudomány rangját” a szerző magasra emeli, mert az „... tágabb értelemben vehető *bölcsészeti tudományok* sorába tartozik, legszorosab összeköttetésben a lélek és embertannal, sőt mint roppant fontosságú szak, minden bölcsészeti tanultság végcélja, eredménye, ha ugyan a bölcsészet hasznos volta még magyarázatot igényelne.” És ismét a bölcsészet, a filozófiai szemlélet múlhatatlan szükségességét hangoztatja, még az elemi iskolai tanítást kiszolgáló tankönyvben is. A nevelés, folytatja, ugyanakkor találkozunk az *orvosi tudománnyal is*, mert a nevelőnek orvosnak is kellene lennie.²²

A 6. § a nevelés tartalmát határozza meg. Miután Erdélyi fontosnak tartja a benne foglalt gondolatokat, a történetiség, az adott helyszín, a körülmények meghatározó szerepét, idézzük a rövid fejezetet.: „A nevelés egyéneken mutatja, viszi végbe munkásságát, így szorosan gyakorlati körben forog, de ez az egyént, az egyes embert sem lehetvén az emberiség körén kívül nevelni, tanítani, a nevelés tudományának főtartalmát teendi az ember *rendeltetésének*, hivatásának ösmérete. A rendeltetés cél, a magasb, szebb emberiség, munkásság egyetemesen. Úgy kell hinnünk, hogy ami szépet, jót, igazat az emberi szellem előállított, mindabban saját rendeltetését valósította, ábrázolta ki. Így az *emberi művelődés története*, különösen a vallás, művészet és filozófia nyomdokainak tisztában tartásával, legméltóbb tartalmat nyújt a neveléstudománynak. Az ember rendeltetése örök és egy, de a módok, melyek által egyesekben az eléretik, különbözők. Ez úton – így summázza gondolatait – a neveléstudomány tartalmát az idők és külön népek, társadalmi intézetek *határozzák*, így a neveléstudomány *az emberi rendeltetést a művelődés történetének útmutatása szerint egyes népeknél tárgyalja, valósítja.*” Ugyanolyan lényegesnek tartja a *nevelő*, valamint a *tanító* szerepét: mert míg a szülőket a sors adja, a tanítót választják. A kiválasztásnál figyelni kell némely tulajdonságára, hogy a tanítványok előtt kellő tekintélye legyen. „Ézek: *testileg*: fejlett organizmus, *lelkileg*: műveltségi, tudományos készség, melyben tanítványait jóval meghaladja és végre *példás erkölcsiség*. Csak e tulajdonokkal felruházott egyén választható, vallható nevelőnek.”²³ A választásnál lényeges szempont a tanító erkölcsi viselete, amely a legelső oktató, „... többet adnak erre, mint szavaira, miért az

iskolaügyelőnek nem kevesebb gondot kell fordítani a tanító erkölcsi viseletére, mint tudományosságára.”²⁴

Jól teszi, ha a tanító bevonja az idősebb tanulókat a nevelői munkába, azáltal, hogy feladatot ad nekik: foglalkozást a kisebbekkel. A szerző nem pártolja a „házi nevelést” – miként vallotta annak idején Fáy András is a *Bélteky-ház* című 1832-ben megjelent családregegyében –, amely az arisztokrata és a jómódú családoknál gyakori volt. Erdélyi szavai ma is megszívelendők, mert elítéli azt a gyakorlatot, hogy a szülők a gyermeket jutalom által édesgetik a tanuláshoz: „[...] Adassék neki, a mire szüksége van, és csak ezért, s nem jutalomból.” A büntetésnek nem híve, ha kell „... csak módjával és ha fájdalmas is, de rövid ideig tartó legyen, valamint a jutalom is inkább serkentő, mint elkevelítő módon történjék.” Azt is „... meg kell mutatni neki (a gyermeknek), hogy van, aki tud parancsolni. Hosszan okoskodni gyermekkel nem való.”²⁵ Egyes megállapításai ma is figyelemre méltóak, amikor úgy véli: „... hibás a gyermeket, főleg előkelő házaknál, két nyelvre is kaphatni, mert az értelem kárával történik. Legjobb az anyai nyelvet tartani meg fejlődési közegnek, mert az ember nem azért van, hogy pusztán beszélővé képeztessék mindjárt az első korban. Szókat, a dolgok neveit, ki kell mondatni a gyermekkel selypeskedés vagy dajkai édelgés nélkül tisztán, kereken a szokott hangzókkal, hangokkal.”²⁶ Kiemelkedőnek tartja az állam és az egyházak szervezte népiskolák jelentőségét. Hasznukról meggyőződött 1844-es németországi utazásán, amikor látogatta a porosz, sváb iskolákat, és konzultált a tanárokkal.²⁷

A német iskolai rendszer eredményességét mutatja: az írástudatlanság szinte teljes megszűnése, és a polgári gondolkodás elterjedése, mert a tanítók képesek voltak alakítani, „nevelni” a társadalom alapját, a néptömeget. „A népiskolák oly nyilvános intézetek, melyek a törvények oltalma alatt egyes községekben állnak fel az embermívelés előmozdítására. Népiskolák polgárisodott népet föltételeznek [...] a népiskola feladata megállapított szabályok szerint bizonyos korbelti gyermeket, különbség nélkül erkölcsi és vallásos, jó polgárokká képezni. Mely végre eszközei a tanító *személyes* munkássága: továbbá *fegyelem és tantárgyak*.”²⁸ Következésképp a népiskolák szervezésénél nálunk is szükségesek az elvárások, magasra kell tenni a mércét, az egész társadalom igényeit kell követni: „A néptömeg a falusi iskolákon túl nem kap egyéb művelést, hanemha vallásit az egyház által, s épen ezért addig kell vinni a nyelvmívelést, hogy a nép fia képes legyen élő szó és írás általi közleményeket pontosan, s gyorsan felfogni, s ön gondolatait is papirosra vetni. Ki kell tudni számítani a tér és idő viszonyait, s kisebb nagyobb mennyiségeket. Úgy szinte megkivántatik a real szakban némi természettan és természetrajz, földirat, történelem, és ebben foglalva az államisme alapvonásai, szó és írásbeli gyakorlatokban. Különösen a természettanból a legtöbbször előforduló tünemények, meleg, világosság, eső, lég stb. természetrajzból a közelben kapható, leginkább növényvilág, de mindkettő röviden és egészet képezve, a földirat különösen a hazára szorítkozzék, ennek természeti és politikai viszonyai szerint. A történelem egyes nagy emberek életéhez s világeseményekhez kötve, legcélszerűbb, részletes előadásoknak főleg a hazai tör-

téneteknél van helye. Megjegyzendő, hogy a fő pontok összeállítása mindig egészet képezzen. A hazai állodalmi intézetek, s a jelen állapot felmutatása teszi e szakban a zárkövet.”²⁹ A következő paragrafusban új gondolatot említ: a népiskolákban kell kezdeni a művészeti érzék felébresztését. „Legfontosabb a művészetiek közül az éneklés mestersége, mivel az egy részét teszi az istentiszteletnek és a magános és társas örömmek is. Hangjegyeket már a népiskolákban kell, habár legegyszerűbben is, megismertetni.”³⁰ A tanító készsége, biztossága az éneklésben többet ér, mint a hosszú elemzés. Az ének a természet sugallatára, ösztönszerűleg is megtanítható. A népiskolákban kell elkezdeni a gyermekek szépre nevelését, korán keltsék fel bennük a tanítók az igényt, hogy meglássák a szépet, ezért a gyermekeknek csinos képeket mutassanak, hogy későbbi életükben maguk körül is megköveteljék. A szép iránti érzék kifejlesztése egész életükre szól. „A népnevelésben szinte nem volna hátrányos oda dolgozni, „... hogy egyszerű falusi embereink szobáját csinosabb alakok díszítenék, mint sok helyütt látjuk.”³¹ Nincs visszajelzésünk nevelési óráink sikeréről, annyi bizonyos, hogy szavai nagy láttató erővel jelentkeznek, mintha a leendő tanítók szájába adná a mondatokat. Élvezettel hallgathatták diákjai, színes, érdekes írás, amelyeket, mint általában filozófiai óráit színes visszaemlékezései, gondolattársításai élénkítették.

Sárospataki levelek, 1864–65

Az író nevelés iránti érdeklődése változatlan maradt a hatvanas évek második felében is. Gondolatait az egész közösségre kiterjesztette. Bizott Sárospatak fejlődésében, és urbanisztikai újításokat sürgetett, hogy a városka polgárosodását segítse. A lehetőségekről értekezett 1864-65-es cikksorozatában a sátoraljaújhelyi *Zempléni Híradó*ban közölt leveleiben.³² Áttekintésében, a helyi viszonyokra figyelve, javaslatait sorolva nagyobb fejlődésre serkentette a jobb sorsra érdemes települést. Gondolatai újszerűek voltak, korszerűen, perspektivikusan foglalkoztatta a közösség jövője, amelyben élt, és egy élhetőbb várost, a lehetséges jövőt vázolta fel a lakosság életkörülményei javítására. Sárospatak a 17. századtól a Perényiek, a Dobók, a Lorántffyak és a Rákócziak óta hallatott magáról, majd a politikai szerep után a tudomány, Comenius, valamint főiskolája tette országosan ismertté nevét.³³ A község önállóság iránti vágya 1835-ben valósult meg, amikor megváltották magukat földesuruktól, vállalva háromszázezer forint adósságot. Nem gondolhatták, hogy tizenhárom év múlva az adomány ölükbe hullhat. Az író néhány olyan kérdésre hívja fel a figyelmet, amely az egész közösséget foglalkoztatta. Sok éven át a tavaszi áradások fenyegették a település lakosait. A Tisza szabályozása után kevesebb lett az árvíz, azonban a Bodrog azóta is veszélyezteteti anyagi javukat, mint az az évente elkerülhetetlen „hóvíz és a zöldár” – amit a két folyó, a Tisza és a Bodrog engedett rájuk. Azzal, hogy megkezdték 1858-ban a Bodrog töltésének építését, csak az építés folytatására volna szükség. Több ezer holddal megnövelné a község területét, ami együtt jár a munkaerő értékének növekedésével, a nagyobb jövedelemmel, egyszóval az anyagi jólét emelkedésével.

Patak lakosságát egyformán sújtja a gyakori halál, a népesség számának csekély növekedése és a munkaerő hiánya. A munkáskezek gyarapodása, az „okszzerű gazdálkodás”, a szellemi előrehaladás a cél, amely karöltve jár a polgárosodás eredményeivel. Sárospatak lakosainak számát növelheti a betelepítés, az iparosság és a kereskedők vonzása, amely meghozná a drága és rossz piac nagyobb forgalmát, választékának bővülését, a kereskedelem fejlődését. A városrendezésről Erdélyi távlatosan, városfejlesztés lehetőségeit vetíti fel. Véleménye szerint a folyók szabályozásával megnő a község határa, több ezer hold föld kerül művelésre, növelve a lélekszámot. Húsz évvel korábban, amikor Franciaországban járt, Lyon környéke őt a Bodrogközre emléktette. A Rhone és a Saône folyók megrendszabályozásával, a felszín alatt épített fedett és nyílt csatornákkal megoldották a vízgazdálkodás korábbi hiányosságait. A csatornázás hiánya Sárospatak égető gondja: a fő, azaz Kovács utca, a mai Rákóczi út két oldalán nyílt csatorna folyt, ami a pincékből elvezette a vizet. Az 1850-es években betemették az árkokat, a következmény: a pincéket elöntötte a víz. Személyes élményekre hivatkozik, mert 1851 és 1862 között a filozófiai tanári lakban élt, a mai Rákóczi utcában, ahol a víz gyakran elöntötte kertjüket, a ház falai átmedvesedtek, a levegő nyirkos, egészségtelen volt.

A felszín alatti csatornák, mint régen a nyitott csurgók majd elvezetik a vizet a Bodrogba, mint írta, mert így történt a vár, illetve a főiskola árvízmentesítése is az 1806-os építkezés idején. Erdélyi azt is ajánlja, hogy a „patics” (vályog) házak helyett száraz téglából építkezzenek, ezáltal is javítva az épületek és a leendő város külső képét. Úgy véli, ennek érdekében lenne szükség egy „rendezett tanácsra”, „végrehajtó intézkedésre”, amely ellenőrzi, véleményezi, sőt esztétikai szempontból is támogatja vagy tiltja a leendő építkezéseket. A fejlődés alapjait a telepítések, honosítások adják, a „kapás rend” tagjai, akik értik a szőlőművelést, és megadják annak becsét. A szőlőművelés az utolsó években háttérbe szorult, mert a pataki „dolgos kezek” az azonnal fizető munkákat vállalják inkább, mint a szőlőművelést. Erdélyi leveleiben számos értékes gondolatot, gyakorlati tanácsot vetett fel, részletezésüktől most eltekintünk. Végezetül egyet mégis kiemelünk, amely az akkori Patak lakosaiból hiányzott, pedig fontos lett volna a fejlődés lehetőségét tekintve: a polgári tudat, amely a városiasság egyik fő ismérve. Jelentős gondolat, amelyet franciaországi utazása idején megfogalmazott, ezért idézzük: „Sárospataknak nincs oly tősgyökeres polgársága, mely a város történelmi életével együtt fejlődve a múltban, jelenben jövőjét látná, becsülné. Egyik emberkor a másiknak, mondhatni, semmi felelősséggel nem tartozik, s föl van mentve az erkölcsi számadás minden terhétől, s behelyezve magát a mai állapotok sorompói közé, igen él a városnak, vagy inkább maga érdekeinek, mennél kevesebb szám lévén megérve azon nagy és szép gondolatra, hogy nemcsak városi lakos, hanem azonfelül nemzettag is, nemcsak pataki polgár, hanem magyar hazafi is tartozik lenni maga és a világ előtt. A polgárság ily értelme már az, mely törvényeinkbe is bejutott, vevén a szót oly becsben, minő a latin *civis, civilis*, melytől a mai világ jelszava, teljes joggal, vette civilisatio (műveldelem) nevét. A polgár tehát nemcsak lakost, hanem művelt lakost is akar jelenteni, legalább ily értelemben nevezte magát Rousseau pol-

gárnak (citoyen), így vette azt az 1848-i magyar törvényhozás, [...] így várja meg városainktól az ország, hogy az európai műveltségnek legyenek vivői, a hazai jólétnek állandó helyei, a mesterségnek és iparnak képviselői.”³⁴

Az utolsó pataki évek

Erdélyi János belátta, hogy Patak nem tudja megadni számára azt a független nyugalmat, amely életéhez és munkájához szükséges lett volna. Patakon a „kálvinista ízetlenségek”, mint egy levelében fogalmazott, elkedvetlenítették, nem tudta megvalósítani teremtő munkájának nagy céljait. Kortársai közül többen is látták az ötvenes években, hogy „... nincs a maga helyén Patakon” – mint Pálffy János írta. Az 1848-as képviselőház alelnökét Haynau halálra ítélte, majd felmentette, tartózkodási helyéül 1852-től Sátoraljaújhelyt, illetve Tarcalt jelölték ki. Ez időben többször találkoztak. *Emlékezéseiben* írja: „Erdélyi egyike azon nagyon kevés számú, becsületes, eszes, józan felfogású férfiaknak, tele kedéllyel, minőket az Isten csak jókedvében teremt néha. Tanártársai között egy sincs, ki az ő lelke- és szellemének mérvét megüsse. Ő itt elparlagul, vagy elkedvetlenedik: az ő helye Pest volna. Ő lelke mélyéből gyűlöli a zsarnokságot, s keze alól kikerülő tanítványai bizonyosan nem lesznek az osztrák barátai. Most is ezen iskola az egyetlen az országban, mely nem adta meg magát az osztrák tanrendszerének [...] A főérem Erdélyié volt.”³⁵

Pálffy látta a jövőt, ha Erdélyi nem távozik Patakról, ahol értetlen emberekkel, irigységgel volt körülvéve. Az 1859-es solferinói vereség után, amikor Bécs kénytelen volt politikai engedményeket tenni, nagyhangú pataki ellenfelei, minden észszerű újítástól rettegő tanártársai, Csoma Mihály vezetésével hajszát indítottak ellene. Önjáró emberként nem alkalmazkodott a helyi hangadók normáihoz, akik 1860-tól, Apostol Pál püspök halála után utódjában, Zsarnay Lajosban támogatóra találtak.

Széles látókörű tanártársai Majoros András, Somosi János, Bakó Dániel halála után egyre jobban elmagánosodott. A pataki lelkész, Hegedüs László és sátoraljaújhelyi barátai között érezte igazán jól magát. Az utolsó években az éltette, hogy Pestre kerül, ahol – úgy érezte – jelentős feladatok várják. A hatvanas évek második felében többször járt Pesten, felmérte a pesti lehetőségeket. Nagy tévedése volt, amikor az ötvenes évek végén nem fogadta el Csengery Antal meghívását Pestre. Ez időben még bizakodott, hogy Patakot szellemi központtá teheti, ami akkor, mint később sem sikerült minden áldozatos munkája ellenére. Amikor 1866-tól pesti barátai biztatták a fővárosba költözésre, elgondolkozott. Sárospatakon a szép új házban sem találta helyét. Lassan elvágta a szálakat, amelyek Patakhhoz kötötték. Nem volt betegségtudata vagy nem engedte kifejlődését. A szüret idején szerzett súlyos mellhártya és tüdőgyulladás miatt 1862 végén épp úgy 1863 elején, továbbá amikor Pesten kórházba kényszerítette nagyon magas lázzal járó tífusza, már lemondtak életéről. Amint meggyógyult, folytatta az állandó munkát. Orvosára, Kovács Sebestyén Endrére többszöri figyelmeztetése ellenére sem hallgatott. Nem tudott beteg ember módjára élni. Pestre készülődése közben 1868. január 23-án este érte a halál.

Özvegyére már csak a tizenhét éves pataki élet tárgyi maradványainak felszámolása maradt. Ilona élete végéig gyászolta, soha nem vette le az özvegyi fekete ruhát. 1895 augusztusában hunyt el.

Azt, hogy Patakon milyen nagy ellentétek választották el Erdélyit a hangadó maradiak táborától, igazolja Ballagi Géza, maga is pataki tanár, az író halálának 25. évfordulóján, szeptember 16-án elmondott beszéde. Az ünnepségen elhangzottakat az *Ung* című folyóirat 1894. szeptember 23-i számában közölte. Köztük Ballagi Géza megemlékezését is, aki utalt a pataki tanári kart megosztó ellentétekre. Felsorolta Ung, Abaúj, Borsod, Bereg, Szabolcs vármegyék, a távolabbról és a környékből érkezett kiválóságok nevét, majd kiemelte: „Főgimnáziumunk tanári karának s a kat. papságnak távolmaradása sokaknak feltűnt.” Eljött Lévy József, a fiatalkori pesti barát, aki Erdélyi János tiszteletére írt versével nyitotta meg az ünnepet.

Az önálló gondolkodású, tehetséges és nagy munkabírású embert, aki mindenkori közössége érdekének, szolgálatának szentelte életét, épp ez a szűkebb közösség nem ismerte el. Felfogása, életvitele – mint háza, komáromi felesége – épp úgy zavarta őket, mint igényesebb élete. Arról megfeledeztek, hogy mindannak anyagi feltételeit írói munkájával teremtette meg. Erdélyi János sárospataki élete igazolja, hogy az alkotó, tevékeny, önjáró ember és a másságot elutasító, a szükséges újításoktól is rettegő közösség szembenállása milyen pusztítással járhat mind az egyén, mind a közösség életében.

Jegyzetek

- 1 Erdélyi Jánosról szóló monográfiám: T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868). (Magyarok emlékezete.) Kalligram Kiadó, Pozsony, 2015. 564 o. A kötetet a kedves olvasó figyelmébe ajánlom, így eltekinthetünk az ismétlésektől.
- 2 T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868), i. m. 38–39. o.
- 3 A regényterv: Erdélyi Tár 6. k, 67. levél; T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868), i. m. 39. o.
- 4 T. Erdélyi Ilona: A Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor. (Irodalomtörténeti Füzetek 48.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 64–66. o.
- 5 Cikkek a Társalkodóban: H. E.: A sárospataki főiskola szelleme, 1839. június 26., H. E.: Egy tekintet a sárospataki főiskola jövődjére, 1839. szeptember 7., H. E.: Sárospataki iskolatárgy, Igazolással Zs. L.-nak, 1839. október 2. T. Erdélyi Ilona (s. a. r.): Erdélyi János: Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. Fontes Ad Historiam Litterarum Hungariae Spectantes 19.) Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2003. 531–540. o. Zsarnay Lajos „V. P.” jellel választott a Társalkodó, 1840. 12. és 14. számában. A polémia másik hozzászólója Ormós László egykori pataki diák volt Egy szózat a sárospataki iskola ügyében címmel. Ő is félreértette „H. E.” szándékát, aki nem a főiskolát, hanem tantárgyainak korszerűtlenségét támadta. Erdélyi János: Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek, i. m. 304–311., 618–619. o.
- 6 Zsarnay nem éppen ismereteinek gazdagságáról volt ismeretes. A Zsarnayra utaló idézet: az első: Erdélyi Tár, 1. k., a második: Erdélyi Tár, 7. k. 188/b.
- 7 Erdélyi Tár, 1. k. A napló feljegyzéseinek részletesebb ismertetése: T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868), i. m.
- 8 Erdélyi Tár, 1. k. Erdélyi János: Magyar Közmondások könyve. Kozma Vazulnál, Pest, 1851.
- 9 Erdélyi Tár, 1. k. 123.

10 Uo.

11 T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868), i. m. 292., 311–319. o.

12 Uo. 311–312. o.

13 Uo. 313. o. A főiskolai Tomasekkel vívott harcát lásd részletesebben: A Kollégium története 1849-től 1919-ig. In: A Sárospataki Református Kollégium története. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981. 155–201. o.

14 Emléklapok. Erdélyi János nagykaposi emléktáblájának leleplezése alkalmából. Kiadja a Sárospataki Lapok, Sárospatak. 1894. Szinyei Gerzson beszédének részletét lásd: 17–18. o. Először az Ung, 1894. szeptember 23. számában közölte a lap az író halálának huszonötödik évfordulóján, a Nagykaposon 1894. szeptember 16-án rendezett emlékünnepeken elhangzott előadásokat.

15 Váczy János: Erdélyi János (1814–1869) = Vasárnapi Újság, 41. évf. 37. szám, 1894. szeptember 16., 609–610. o.

16 T. Erdélyi Ilona (s. a. r.): Erdélyi János levelezése II. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. Fontes Ad Historiam Litterarum Hungariae Spectantes 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 176, 184. o.

17 Zsigmond Ferenc: A debreceni ref. Kollégium története 1538 (?)–1938. Debrecen sz. kir. város – Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1937.

18 T. Erdélyi Ilona (s. a. r.): Erdélyi János: Filozófiai és esztétikai írások. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. Fontes Ad Historiam Litterarum Hungariae Spectantes 10.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 506–545. o.

19 Erdélyi János: Filozófiai és esztétikai írások, i. m. 41. §

20 Uo. 2. §

21 Uo. 4. §

22 Uo. 5. §

23 Uo. 16. §

24 Uo. 96. §

25 Uo. 52. §

26 Uo. 54. §

27 Erdélyi János: Úti levelek, naplók, 1844–45. Tarandus Kiadó, Győr. 2012. Számos vonatkozó megjegyzésével találkozunk a német iskolák, egyetemek, nyomdáik látogatásáról, valamint tanáraival folytatott beszélgetéseiről.

28 Erdélyi János: Filozófiai és esztétikai írások, i. m. 56. §

29 Uo. 64. §

30 Uo. 65. §

31 Uo. 95. §

32 Zempléni Híradó, 1864. július 4., 11., augusztus 17., 24., szeptember 14., október 5. és december 7., teljes névvel, valamint lásd: Erdélyi János: Úti levelek, naplók, 1844–45, i. m. 121–147. o.

33 Johann Amos Comenius (1592–1670) pedagógus, író. 1650–1654-ig Sárospatakon működött a Rákóczi-család patronálta iskolában. Legnépszerűbb tankönyve az Orbis sensualium pictus (Nürnberg, 1658) már Magyarországon készült kötete.

34 Erdélyi János: Úti levelek, naplók, 1844–45, i. m. 131. o.

35 Pálffy János (Tarcsafalva, 1804. január 10. – Tarcsafalva, 1857. április 13.) Magyarországi és erdélyi urak. Pálffy János Emlékezései, I–II. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1939. 179, 157. o.

Sajtóvita a sárospataki tanítóképzőről 1971–72-ben

Bevezető

A sárospataki tanítóképző igazgatója, dr. Károly István, 1970-ben cikket közölt a *Borsodi Szemle* című évnegyedes, tudományos ismeretterjesztő folyóiratban, amelynek egyébként szerkesztőbizottsági tagja volt.¹ Írásában áttekintette az 1959-ben történt felsőfokúvá minősítés első évtizedének eredményeit. Nem sokkal később, 1971 novemberében a *Napjaink* című megyei irodalmi és kulturális havilap hasábjain E. Kovács Kálmán intézeti tanár értekezett ugyanerről a kérdésről, az igazgatói beszámolóhoz képest igencsak kritikus hangnemben.² A cikke Károly István a folyóirat 1972. januári számában „helyreigazító gondolatokkal” reflektált.³ A szerkesztőség a vitát E. Kovács Kálmán viszontválaszával zárta le a következő hónapban.⁴

A sajtóvita ténye önmagában nem meglepő. A Kádár-korszakban a sajtóorgánumban megjelenő „pengeváltások” fontos alkotóelemét képezték az irányítási rendszernek: egyfajta biztonsági szelep funkcióját töltötték be. A hatalom és a szerkesztőségek látens öncenzúrára épülő viszonyrendszerében a nyilvános véleménycsere lényegében minden témában lehetséges volt, ha nem támadták a fennálló politikai (egypárt)rendszert, az MSZMP vezető szerepét, a szovjet-magyar kapcsolatokat és a marxizmus-leninizmus hegemoniáját. Ezt a status quót az újságíró társadalom tudomásul vette, cserébe a szerkesztőségek viszonylag önállóan – de nem függetlenül! – működhettek.⁵ A lapstruktúrában helyet kaptak kifejezetten kritikai szemléletű orgánumban, mint az *Élet és Irodalom*, a *Kritika*, a *Valóság*. Jelentős szerepük volt a megyei irodalmi folyóiratoknak, közülük legismertebbek a debreceni *Alföld*, a pécsi *Jelenkor* és a szegedi *Tiszatáj*, továbbá a kecskeméti *Forrás*, a miskolci *Napjaink* és a szombathelyi *Életünk* voltak.⁶

Megfelelő színvonalú szerzők nélkül egyetlen orgánumban sem életképes. E tekintetben a vidéki periodikák lényegesen hátrányosabb helyzetben voltak a fővárosiaknál. Nem véletlen, hogy a legnívósabb megyei lapok egyetemi, főiskolai székhelyeken jelentek meg.

Sárospatakon a református teológia 1951-es bezárása után nem maradt főiskola. Ezen a helyzeten változtatott 1959-ben a tanítóképző felsőfokúvá minősítése. A döntés az ország valamennyi tanító- és óvónőképzőjét érintette, és aligha tévedünk,

ha okai között felismerni véljük az 1956 utáni konszolidáció új értelmiséget formáló politikai attitűdjét. A marxista-leninista ideológia elsajátítását ugyanis csak a felsőfokú képzésben lehetett elérni.

A pataki középfokú képző oktatói karában számos kiváló szakember tanított, de a tantestület általános és főleg politikai képzettségi színvonala az átszervezéssel önmagában természetesen nem emelkedett. Bár több új oktató érkezett, 1965-re 24 fős a tantestületben mindössze két doktori címmel rendelkező tanár akadt.⁷ Ilyen körülmények között különös intellektuális jelentőséggel bírt E. Kovács Kálmán belépése, 1962-ben. Az ekkor ötven esztendő, a háború előtt a népi írók mozgalmában Darvas József mellett szocializálódott író, költő, újságíró, kritikus 1945 után a kulturális szféra számos szintjén dolgozott: volt vallás- és közoktatásügyi minisztériumi, majd népművészeti intézeti főosztályvezető, színházi és filmgyári dramaturg. 1951-ben elkezdett egyetemi tanulmányait csak 1960-ban fejezte be és szerzett magyar-francia szakos középiskolai tanári oklevelet. Kapcsolatban állt a kultúrpolitikát irányító Aczél Györggyel. Verseit, írásait országos lapok közzélték, közte a *Népszabadság*. Saját szócikket kapott az 1963-ban megjelent *Magyar irodalmi lexikonban*,⁸ a korszakban ilyen szintű elismerésre aktív sárospataki tanárok között nem akadt más példa. 1972-ig tanított, nyugdíjazásától haláláig (2001) a városban élt.

E. Kovács a tanítóképzőben kortárs magyar irodalmat, 20. századi világirodalmat, nyelvészetet, francia nyelvet tanított és bekapcsolódott a hallgatók gyakorló tanításának vezetésébe. Átvette az intézeti pártcsoport titkári funkcióját, s e minőségében tagja lett az igazgató mellett működő intézeti tanácsnak. Hamarosan feltűnt a megyei sajtóban, rendszeresen publikált az *Észak-Magyarország* napilapban és a *Napjainkban*. Helytörténeti kutatásokba kezdett, a pataki tanítóképző múltjával – mint látni fogjuk – ily módon került kapcsolatba. Íróként, költőként kifejezetten kritikus hangvételű alkotó volt, a hétköznapi élet visszasságait rendre tollhegyre tűzte. A tanítóképzés általa felismerni vélt anomáliáit ilyen előzmények és körülmények között írta meg, s a *Napjaink* – szem előtt tartva a sajtóvita lapértékesítés-élénkítő hatását is – teret adott a disputának.

Dr. Károly István intézeti igazgató 1966-ban vette át tisztségét és 1982-ig állt az intézmény élén, 1976-tól főigazgatóként. (A képző ekkor vált főiskolává.) Ő is kívülről érkezett, a kor viszonyait tekintve nyilvánvalóan felsőbb szintű párttámogatással. Képzettségét tekintve pedagógia szakos előadó és pszichológia szakos középiskolai tanár volt, 1968-tól a neveléstudományi szakcsoport (1976-tól tanszék) vezetője.

A sajtóvita közreadása több szempontból tanulságos. Jól illusztrálja a Kádár-rendszer azon jellemzőjét, ahogy két kommunista értelmiségi polemizál – a rendszer lényegét nem érintve – helyi felsőoktatáspolitikai kérdésekről. (Ma már megmosolyogtató, ahogy mindketten maguknak vindikálják a hallgató párttagok toborzási eredményeit.) Másrészt betekintést enged a sárospataki tanítóképző, s ennek révén általában a 60-as évek vidéki felsőoktatásának ellentmondásos szocializációs folyamataiba. S végül, de nem utolsó sorban kuriózum, hogy egy kisváros intézményvezetője és annak közvetlen beosztottja a sajtóban konfrontálódjon egymással. Sáros-

patakon E. Kovácson kívül erre más aligha mert volna vállalkozni, őt azonban védte kommunista múltja és személyes politikai kapcsolatrendszere.⁹ Érdekes ugyanakkor, hogy intézeti párttitkári funkciójáról a cikkekben nem esett szó.

*

A szövegeket a sajtóban megjelent eredeti formájukban közöljük, a szükségesnek ítélt magyarázó lábjegyzetekkel kiegészítve. A szerzők dőlt betűs kiemeléseit megőriztük, a nyilvánvaló nyomdahibákat kijavítottuk.

KÁROLY István: Tanítóképzés Sárospatakon

Ebben a tanévben ünnepli a Sárospataki Tanítóképző Intézet – az ország kilenc tanítóképzőjével¹⁰ együtt – *felsőfokúvá válásának tizedik évfordulóját*. Mivel ez a minőségi változás felszabadulásunk utáni időszak történetének jelentős oktatáspolitikai vívmánya, a negyedszázad mérlegkészítése kapcsán érdemes erről a jubileumi évforduló évében szólni.

Hazánkban a tanítóképzés magasabb szintre emeléséért, a haladó erők és az elnyomók között folyó harc szorosan összefonódott a *népoktatás demokratikussá tételéért*, az iskoláknak az egyházi irányítás alóli felszabadításáért vívott küzdelemmel. A népoktatás és az ezzel szorosan összefüggő tanítóképzés színvonalának emeléséért folyó harcban megtalálhatók Comenius, Apáczai haladó nevelésügyi elméleti és gyakorlati javaslataitól kezdve a Rákóczi-szabadságharc, a reformkor, az 1848-as polgári forradalom demokratikus, valamint a Tanácsköztársaság szocialista törekvései, intézkedései, törvényei, továbbá az ezekkel szembenálló, a fejlődést gátló hazai és idegen, népünket elnyomó reakciós erők ellenállása, ellenforradalmi akciói.

Nagyjából a fenti országos fejlődési tendenciák és hatások jellemezték és befolyásolták a Sárospataki Felsőfokú Tanítóképző Intézet jogelődjének, a középfokú képzőnek történetét 1857-től azzal a sajátossággal, hogy többször változott állami és felekezeti jellege. A több mint száz éven át működő középfokú tanítóképző tartalmi, pedagógiai téren meghatározó szerepet töltött be az ország pedagógusképzésében. Fennállása alatt közel 2400 tanítót nevelt a magyar népoktatásnak.¹¹

A tanítóképzés felsőfokúvá emeléséért vívott hosszú és következetes harc csak a felszabadulásunk után tudta megérlelni gyümölcsét. Az 1945 utáni években bekövetkezett gazdasági-társadalmi-politikai forradalmi átalakulások lehetővé tették, és a szocializmus építésének sikerei valóra váltották a *tanítóképzés felsőfokúvá fejlesztését hazánkban*. A dolgozók államának ez a törekvése teljesen indokolt volt, mert a *kötelező 8 osztályos általános iskola létrehozása* – ami napjainkig is a legnagyobb művelődéspolitikai vívmányunk – parancsolóan megkövetelte, hogy az *egységes állami általános iskola alsó tagozatában működő pedagógusoknak az érettségiben kifejezett általános műveltség alapozott, a kor színvonalán álló széles körű pedagógiai tudást biztosítson a*

tanítóképzés. Kormányunk ezirányú célkitűzésének megvalósítása nem volt zökkenőmentes. Az egyetemre tervezett, majd a Pedagógiai Főiskolán ténylegesen megindult felsőfokú tanítóképzést rövidesen meg kellett szüntetni.¹²

A felsőfokú tanítóképzés gondolata ismét 1955-ben került előtérbe. A megindult reformmunkálatokat az ellenforradalom rövid időre félbeszakította, de már 1956 decemberében újból összeült a reform előkészítésére létrehívott munkabizottság. Ettől kezdve mind jobban körvonalazódott az érettségire épülő felsőfokú tanítóképző intézetek szervezeti és tartalmi kiépítése. Ebben az előkészítési folyamatban döntő jelentőségű volt a *Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendelete*, amely megszüntette a középfokú tanítóképzést, és elrendelte tizenegy felsőfokú tanítóképző intézet felállítását. (A szegedi intézet megszűnése után tíz képzőben folyik a képzés napjainkban is.)¹³ Az Elnöki Tanács fenti törvényerejű rendelete alapján elkészült a Művelődésügyi Minisztérium 187/1958. (M.K.23.) MM. sz. utasítása, amely meghatározta a felsőfokú tanítóképző intézetek strukturális, tartalmi és gazdasági tennivalóit.¹⁴ Ezek alapján *kezdődött meg 1959. szeptember 1-én Sárospatakon is a felsőfokú tanítóképzés. Az első ünnepélyes tanévnyitóra 1959. szeptember 9-én került sor, ahol 52 elsőéves hallgató tett fogadalmat és indult el, illetve kezdte meg – most már felsőfokú tanítóképzőben – a tanulást. A felsőfokúvá fejlesztett tanítóképzőben a képzési idő érettségi után 3 év lett. A jelentkezők sikeres felvételi vizsga alapján nyerhettek felvételt.*

Kezdetben az intézet *beiskolázási körzete* viszonylag nagy volt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc m. j.¹⁵ város területén kívül körzetükhöz tartozott Heves, Nógrád, de elfogadta az intézet Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar és Szolnok megyéből jelentkezők felvételi kérelmét is. Az intézet nagy vonzási körzete következtében a felvételre jelentkezők száma – néhány év kivételével – meghaladta a felvehető létszámának kétszeresét-háromszorosát, sőt az 1966–67. oktatási évben a négyszeresét is.

A nappali tagozatra jelentkezők mellett az 1961–62-es tanévtől megkezdődött a *levelező tagozatra* jelentkezők beiskolázása is. Ennek a képzési formának a bevezetését az tette szükségessé, hogy a beiskolázási körzetünkön belül, különösen Borsodban és Szabolcs megyében jelentősen megnőtt a képesítés nélküli nevelők száma. A pedagógusok pótlásának ez a módja – annak ellenére, hogy az oktatásügy irányítói csak átmeneti, szükséges, de rossz megoldásnak tartották a képesítés nélküliek alkalmazását – nagy probléma elé állította a tanítóképző intézeteket, de magukat a levelező hallgatókat is, nem is szólva a nevelő-oktató munkájukban jelentkező nagy nehézségekről. A levelező hallgatók száma évről évre nagyobb lett, a maximumot az 1963–64. oktatási évben érte el, amikor 162 fővel – csak öttel voltak kevesebben a nappali létszámnál – vettek részt a képzésben. Ettől a tanévtől kezdve fokozatosan csökkent a létszámuk és az 1967–68-as tanévtől már csak az ország három tanítóképzőjében lehetett a levelező tagozatra jelentkezni a képesítés nélküli nevelőknek.

A nappali tagozatra jelentkezők viszonylag nagy száma ellenére nagy gondot jelentett a felvételre alkalmas hallgatók kiválasztása. Több probléma vetődött fel a beiskolázás során. Először is a jelentkezők tanulmányi eredménye, érettségi átlaga,

(amely általában közepes szinten mozgott) állította nehéz helyzet elé az oktatói kart. Másodsorban az új szervezésű, úgynevezett közös-igazgatású iskolákból (általános és középiskola közös igazgatásáról van szó) jelentkezettek felkészültsége terén tapasztalt „hátrányos helyzet” megszüntetése jelentett sokszor megoldhatatlan problémát. Harmadsorban az is befolyásolta hallgatóink egy részének eredményes oktatását, hogy más felsőfokú intézetekbe való többszöri sikertelen felvételi vizsga után „végső mentésvárként” jelentkeztek intézetünkbe. A negyedik probléma – nemcsak intézeti szempontból jelentős, hanem elsősorban társadalmi vonatkozásban jelentkezett és jelentkezik ma is kedvezőtlenül –, hogy kevés férfi jelentkezik felvételre a tanítóképző intézetbe. Általában a hallgatóknak csak 10 százaléka férfi hallgató. A felsorolt problémák megoldása több energiát, nagyobb hivatáskeresetet és odaadást kívánt az intézet tantestületétől. Csakis nagyobb áldozatvállalással és többletmunkával érhetette el az oktatói kar, hogy a felvett hallgatók tanulmányi fegyelme, tanulmányi eredménye, a diplomájuk minősége évről évre jobb lett.

A fenti problémák mellett jelentkeztek viszont pozitív hajtóerők is hallgatóink körében. Ez a felvettek szociális összetételével van összefüggésben. Ugyanis jóleső érzéssel tapasztaltuk, hogy a jelentkező hallgatók között minden évben döntő többségben voltak a *fizikai dolgozók – munkások és parasztok – gyermekei*. Ezek közül sokan jól felkészülten jöttek a felvételi vizsgára és ennek következtében felvételt is nyertek. Jelentős politikai eredménynek tartjuk, hogy a *szociális kategóriák eltörlése után is 65 százalék körül mozgott a felvett hallgatók között a fizikai dolgozók gyermekeinek aránya*. A hallgatóknak ilyen arányú szociális összetétele rendkívül kedvezően hatott eszmei-politikai-etikai nevelésük hatékonyabbá tételére, szocialista tanítóvá képzésükre.

Az utóbbi négy-öt évben jelentős változás történt a felvételre jelentkezett fiatalok tanulmányi – érettségi – eredményében. Évről évre több a jeles, a jó érettek száma a felvételüket kérők között, de a tanítói pálya iránti érdeklődésük is erősödött. Ma már a legtöbben közvetlenül érettségi után intézetünkbe jelentkeznek először és csak elvétve akad olyan pályázó, aki három-négy egyetemet „végig próbált” eredménytelenül. A férfi jelentkezők száma is nőtt egy keveset, de még mindig nem kielégítő a számarányuk hallgatóink egészéhez viszonyítva.

Jelentős változást hozott a beiskolázás terén az 1968–69-es oktatási tanévtől kezdve a *„területi elv”* érvényesítésének bevezetése. A Művelődésügyi Minisztériumnak a pedagógusképző intézetek beiskolázási körzeteinek meghatározásával az volt a célja, hogy stabilizálja az intézetek vonzási körzetét, továbbá még szorosabb munkakapcsolat kiépítésére ösztönözze a megyei tanácsok és az intézetek vezetőit. A területi beiskolázás elrendelésére azért volt szükség, hogy a tanácsok művelődésügyi osztályai különös gonddal foglalkozzanak azoknak a járásoknak a pedagógus utánpótlásával, ahol a legnagyobb a tanítóhiány. Ennek a beiskolázási rendszernek máris érezhető a kedvező hatása. Ugyanis az a tény, hogy a Művelődésügyi Minisztérium rendelete alapján a *mi tanítóképzőnk Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc területéről iskolázhat be hallgatókat*, – de még ezen belül is meghatározva az egyes közigazgatási egységekből felvehető létszámkeretét – konkrétan érdekeltté tette azoknak

a járási tanácsoknak a művelődésügyi irányítóit, ahol a tanítóhiány következtében nagy számú képesítés nélküli nevelő dolgozik az általános iskola alsó tagozataiban. Ezek a tanácsok az ösztönzés megengedhető módszereivel irányítják a tehetséges falusi fiatalokat a tanítóképző intézetbe, hogy ilyen módon is biztosítsák az üres állások betöltéséhez szükséges fiatal diplomás tanítókat. A középiskolák ugyanezt a célt tartalmi oldalról megközelítve kívánják elérni. Arra törekednek a középiskolákban dolgozó pedagógusok, hogy minél több tehetséges és a pedagógus pálya iránt érdeklődő tanulót irányítsanak a tanítóképző intézetbe. A „területi elv” alapján az intézet a megfelelő pontszám elérése után előnyben részesíti azokat a pályázókat, akik az edényi, encsi, ózdi, sátorlajaujhelyi járások községeiben laknak, mert ezeknél remény van arra, hogy saját vagy szomszédos községek kis iskoláiba mennek vissza tanítani diplomájuk megszerzése után. A „területi elv” érvényesítésének végső célja tehát úgy fogalmazható meg, hogy a *tanácsok, a középiskolák és a tanítóképző intézet közös munkája alapján tehetséges, hivatásukat szerető tanítókat neveljenek a kis falusi és tanyasi iskolák számára.* Ennek a törekvésnek még csak a kezdetén vagyunk és sok még a javítani való mindhárom tényező munkájában, de a kezdeti eredmények bizakodással töltenek el bennünket.

A Művelődésügyi Minisztérium illetékes osztálya a kezdettől fogva *kiemelten kezelte* a felsőfokú oktatási intézmények sorába felemelt tanítóképző intézetünket. *Tíz év alatt több mint 22 millió forintot fordított felettes szervünk a régi épület teljes korszerűsítésére és egy új, 120 férőhelyes kollégium építésére.* Ennek következtében intézetünk az utóbbi években teljesen összkomfortossá vált és a jelenlegi, valamint a holnap követelményeinek megfelelően messzemenően alkalmas a felsőfokú tanítóképzés feladatainak megoldására.

Korszerűen felszerelt előadók, laboratóriumok, kísérleti termek és 26 ezer kötetből álló szakkönyvtár és esztétikusan kialakított könyvtárhelyiségek állnak hallgatóink rendelkezésére. Az utóbbi két évben közel félmillió forintot fordítottunk az oktatás technikai eszközeinek, oktatógépeknek és kísérleti eszközöknek a beszerzésére.

A Művelődésügyi Minisztérium kedvező anyagi támogatása lehetővé tette, hogy intézetünket a felsőfokú képzés jellegének megfelelően építsük ki tartalmi és strukturális téren egyaránt. Ennek következtében nevelési-oktatási-képzési rendszerünket *a tanszékekre, illetve szakcsoportokra, mint alapvető szervezeti és tartalmi bázisra építettük fel.* Képzési rendszerünk jellegéből fakadóan szakcsoportjaink számát az általános iskola alsó tagozatának tantervi törzsanyagát és a tanítóképzés sajátos igényeit figyelembe véve alakítottuk ki. Jelenleg hat szakcsoport működik intézetünkben s ezek keretében valósul meg a felsőoktatási intézetekben szükséges nevelési-oktatási-képzési és tudományos munka tervezése, végrehajtása.

Hallgatóink tanítónak képzésének igen fontos színterét, a *gyakorlóiskolát* – amely 1967-től 8 osztályosra fejlesztve működik – ugyancsak alkalmassá tettük funkciójának betöltésére. A gyakorlati képzés fő területein; a csoportos hospitálás, egyéni hospitálás, a hospitáló tanítás, az önálló tanítás és a területi szakmai gyakorlat keretében a gyakorlati képzés irányítói és a gyakorlóiskola nevelői egyre hatékonyabban

oldják meg hallgatóink tanítónak nevelését. Ezek mellett jelentős helyet kap a gyakorlati képzésben a tanító gyakorlati munkájával összefüggő egyéb fontos teendőkre – kisdobos-vezetésre, családlátogatásra, adminisztratív munkára stb. – való felkészítés, illetve felkészülés is.

A tanítójelöltek *tanulmányi ideje* három évre, illetve *hat félévre tagolódik.* A félévek végén tanulmányaik eredményét – amelynek követelményeit a Tanterv és Program határozza meg – kollokvium, gyakorlati jegy és aláírás formájában értékelik az intézet oktatói. A hatodik félév eredményes lezárása után a tanítójelöltek *államvizsgán* adnak számot elméleti tudásukról, módszertani és gyakorlati ismereteikről, képességeikről, készségükről, általában pedagógiai kulturáltságukról. Végzett növendékeink helytállásáról, szakmai, pedagógiai és politikai tevékenységéről munkaadóik, a járási tanácsok szakosztályai és az iskolák igazgatói általában meglegedetten nyilatkoznak.

Hallgatóink szocialista tanítónak formálását az előadásokon, szemináriumi és gyakorlati foglalkozásokon, valamint a gyakorlati képzés feladatainak megoldása keretében kapott nevelőhatásokon kívül még más nevelési tényezők is segítik. A mindennapi nevelőmunkával összhangban a tanulócsoportonként szervezett KISZ-alapszervezetek, a kollégiumi közösség a maga sajátos nevelési lehetőségeivel jelentősen hozzájárul hallgatóink személyiségének alakításához. Ezekon kívül az intézet nevelési rendszeréhez tartoznak az ifjúsági klub, a sportkör, a különféle diákkörök-szakkörök, a társadalmi, nemzeti és politikai ünnepek, továbbá politikusokkal, művészekkel, veteránokkal való találkozás keretében hallgatóinkat érő nevelőhatások is.

Hallgatóink tanulmányi, közösségi eredményei, politikai aktivitása és közéleti szereplése alapján a Művelődésügyi Minisztérium és a KISZ Központi Bizottsága diákközpontunkat *1968-ban kollégiummá minősítette.*¹⁶ Kollégiumi közösségünk a kollégiummá avatás alkalmával elhatározta, hogy harcot indít a kiváló kollégiumi minősítés és cím elnyeréséért. A most folyó tanévben már 10 szobaközösség érte el a kiváló szobaközösségi szintet, ami alapja a kiváló kollégiumi szint elérésének.

A szorgalmas tanulás és a sokirányú komoly munka mellett hallgatóink sok lehetőséget teremtenek a kulturálódásra, szórakozásra is. Intézetünkben működő ifjúsági klub keretében színes – a könnyűzenétől a komolyzenéig, a társas élet problémáitól a pedagógia és a lélektan legmélyebb, legigényesebb ismereteinek feldolgozásáig, a népi tánctól az irodalmi színpadi foglalkozásig – gazdag program szolgálja hallgatóink kulturálódását. Annak ellenére, hogy a nagyobb, vagy nagyvárosokban működő pedagógusképző intézetekhez viszonyítva, a kulturálódási lehetőségek terén intézetünk hátrányos helyzetben van – ugyanis ott objektíve a nagyváros funkciójából adottak ezek a lehetőségek –, mégis úgy értékeljük, hogy hallgatóinkkal közösen kielégítjük a főiskolai szintű igényeket. Ezt bizonyítják azok a díjazások és helyezések, amelyeket a felsőoktatási intézetek fesztiváljain érnek el hallgatóink. Irodalmi színpadunk 1968-ban bronzérmes, 1970-ben ezüstérmes minősítést kapott, egy ezüst és két bronz egyéni teljesítménnyel együtt, a budapesti, illetve a szegedi fesztiválon.

Ifjúsági klubunk tevékenységére felfigyelt a KISZ Központi Bizottsága, a Népművelési Intézet és *1969-ben Kiváló klub* kitüntető oklevéllel jutalmazták hallgatóink

kultúrpolitikai munkáját, ami még lelkesebb tevékenységre ösztönözte közösségünket.

Hallgatóink a szorosan vett szakmai, pedagógiai tevékenységük mellett *aktív politikai és közéleti tevékenységet* fejtenek ki intézetben belül és intézetünk székhelyén egyaránt. Ezek között első helyen kell említést tenni az intézeti KISZ-alapszervezetek és a csúcsvezetőség, valamint a kollégiumi önkormányzat keretében kifejtett tevékenységükről. Az intézet és saját egyéni érdekeik szempontjából felvetődő problémákra megfontoltan, okosan adnak választ ezekben a testületekben. Kezdeményezéseik, javaslataik általában progresszívek és előre viszik tanítói képességük ügyét. Jelentősebb hazai és nemzetközi politikai eseményekre pozitívan reagálnak és ilyen természetű vitáikból a haladó, a szocialista álláspont kerül ki győztesen.

Intézetben kívül is sokirányú politikai és közéleti munkát végeznek. A gimnáziumi¹⁷ KISZ-szervezetek politikai köreinek vezetése, a szakmunkásképző iskola¹⁸ hallgatóinak¹⁹ ideológiai nevelése, a falusi kollégium²⁰ alsó tagozatos tanulóinak tanulmányi segítése, a hátrányos helyzetű kis diákok patronálása, a kiegészítő iskola tanulóinak pszichológiai megfigyelése, gondozása, a gyakorlóiskola ifjúsági szervezetének – kisdobos és úttörő szinten – patronálása, konkrét – őr- és rajvezetői – feladatok ellátása, – hogy csak a legfontosabbakat említsem – szervesen hozzájárult tevékenységükhöz. Természetesen ez a politikai és közéleti aktivitás hallgatóink többségére jellemző, de közösségükben is vannak passzívak, maguknak élők, a közügyektől távolállók, közömbösek. Ezekkel nehéz „harcot” vívni, s a tantestület, valamint az önkormányzat meggyőző, felvilágosító munkája eredményeként egyre kevesebb a számuk.

A felsőfokúvá fejlesztés óta több fontos minisztériumi rendelet és utasítás segítette tervszerűbbé és hatékonyabbá tenni nevelő-oktató-képző munkánkat. Ezek között jelentős volt az 1964-ben kiadott 140/1964. (M.K.15.) MM. sz. utasítása,²¹ amely elsősorban tartalmi vonatkozásban lendítette előre a szocialista tanítóképzés ügyét.

Ezzel az utasítással kiadott Tanterv és Program jobb alapot adott – az előzőhöz viszonyítva – a nevelő-oktató-képző munka főiskolai szintű végzéséhez, az oktatók tudományos kutató munkájának kibontakoztatásához. Ezek gyakorlati realizálását, illetve a végzett munka eredményeinek részletes értékelését a cikk korlátozott terjedelme miatt nem írhatom le, ezért csak a legfontosabbakat kívánom kiemelni.

Tíz év alatt *600 hallgató szerzett tanítói diplomát* intézetünkben. A végzettek 83-90 százaléka Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén működő általános iskolákban helyezkedett el. Intézetünkben végzettek közül többen igazgatói, iskolavezetői, szakfelügyelők, általános felügyelők funkcióban tevékenykednek. Jelentős számban van köztük párt, KISZ, szakszervezeti és tanácsi vezető. Többségükben azonban tanítói beosztásban működnek megyénk általános iskoláiban. A szakfelügyelet véleménye szerint a legfrissebb szakirodalomra épülő ismeretükkel, korszerű módszereikkel, pedagógiai optimizmusukkal új lendületet, pedagógiai pezsgést idéztek elő – legtöbben – az iskolák tantestületeiben.

Munkánk korszerűbb, hatékonyabb végzésével szoros összefüggésben, ma már jobban jut időnk, erőnk és szellemi kapacitásunk a *tudományos igényű kutatómunkára*. Számos tudományos közlemény, tanulmány és cikk jelent meg 10 év alatt oktatóink tollából tudományos kiadványokban és az országos szaklapokban.

A következő években a bölcsészdoktori értekezések számának növelése mellett el kell indulni oktatóinknak a tudományos fokozatok megszerzésének útján is. Intézetünk oktatói kutatómunkájukat a Tudományos Akadémia programjában meghatározott témákban végezték az elmúlt évek alatt. Jelenleg a jóváhagyott kutatási tervünkben négy – véleményünk szerint – fontos téma szerepel. Az első a főiskolai hallgatók társas-közösségi életének-fejlődésének szociálpszichológiai vizsgálata, a másik felsőoktatási metodikai vonatkozású kutatás, a harmadik a komplex matematikai oktatás kísérletével függ össze, a negyedik pedig az alsó tagozatos tanulók közösségi nevelésének alapozásával kapcsolatos. Ezen belül két témacsoportnak a központi irányítója is intézetünkben dolgozó oktató.

Intézetünk jellegéből fakad a *pedagógusok továbbképzésével* kapcsolatos funkcióink is. Továbbképző munkánk elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc m. j. város alsó tagozatos nevelőire terjed ki, de hatásunk megyénk határain túl is érvényesül. Csongrádtól Nógrád megyéig mindenhol számítanak és építenek továbbképző munkánkra. Az új továbbképzési rendszerben, melynek körvonalai most bontakoznak ki, még eredményesebben szeretnénk megfelelni gyakorló pedagógus kartársaink várakozásának.

Oktatóink tudományos tevékenysége a fent leírtakon felül különféle *országos szakbizottságokban* végzett munkákban is fellelhető. Az eltelt tíz év alatt kialakultak az intézetben belül felvetődött neveléstudományi, ideológiai és szaktudományi problémák tudományos szintű megoldásának formái, módszerei is. A kiemelkedő évfordulók alkalmával, valamint a kétévenként megrendezésre kerülő *Intézeti Napok* keretében ismertetjük és vitatjuk meg a tanítóképzés szempontjából aktuális elméleti és gyakorlati kérdéseket. *Tudományos üléseink* alkalmával pedig nagyobb jelentőségű, országos érdeklődésre is számot tartó elméleti problémákat dolgozunk fel. Az elmúlt évek alatt mindkét tudományos fórumunkon nemzetközi és országos szaktekinélyek is részt vettek.

Munkánk közben és munkánk által sok jó barátot, támogatót szereztünk az elmúlt 10 év során. Meglátogatták intézetünket országos párt, állami, szakszervezeti, ifjúsági vezetők, és elbeszélgettek oktatóinkkal és hallgatóinkkal életükről és munkáikról, eredményeikről és gondjaikról. Feledhetetlen élményként őrizzük Aczél György, Kállai Gyula, Cseterki Lajos, Molnár János²² elvtársakkal való találkozást, beszélgetést.

Politikusokkal, tudósokkal, művészekkel való találkozások útján is igyekeztünk *hallgatóink részére biztosítani azokat az értelmiségi dolgozók számára nélkülözhetetlen élményeket, tudományos politikai és esztétikai nevelő hatásokat*, amelyeket egy nagyobb városban működő felsőfokú intézet részére, a város szellemi, kulturális, tudományos potenciájából fakadóan nap mint nap hivatalból produkálnak. Úgy vélem, hogy in-

tézetünk egyre jobban betölti egy tudományos és kulturális centrum szerepét megyénkben. Nagy örömeinkre szolgál, hogy közvetlen járásunk és városunk is kezdi „felfedezni” a tanítóképző intézetben rejlő szellemi lehetőségeket s egyre gyakrabban építenek is ezekre.

Intézetünk oktatóinak, megyénk – neveléstudományi kérdésekkel foglalkozó – gyakorló pedagógusainak újabb publikálási lehetőséget kívánunk teremteni felszabadulásunk 25. évfordulója tiszteletére kiadott *Sárospataki Pedagógiai Füzetek* útján, amelynek megjelentetésével több mint 100 éves sárospataki hagyományt újított fel intézetünk a Pedagógusok Szakszervezete Megyei Bizottsága és a Magyar Pedagógiai Társaság Borsod-Miskolci tagozatának közreműködésével.²³

Oktatóink kutató munkájának segítése, a pedagógusképzés nemzetközi tapasztalatainak megismerése céljából felettes szervünk lehetővé tette *külföldi kapcsolataink kiépítését*. Jelenleg a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság egy-egy tanítóképző főiskolájával vagyunk baráti és együttműködési szerződéses kapcsolatban.²⁴ Ezen kívül minden évben lehetőség van szocialista és néhány kapitalista országba való kiutazásra, tanulmányi útra. A szerződéses kapcsolatot tartó szocialista országokba az oktatókon kívül hallgatóink részére is szerveztünk az elmúlt években cserelátogatásokat. Úgy értékeljük, hogy a külföldi kapcsolataink eredményeként szerzett tapasztalatok kedvezően hatnak pedagógiai tevékenységünkre. Ugyanezt tapasztaljuk külföldi partnereink részéről is.

Intézetünk 10 éves történetéből, jelenlegi életéből–működéséből kiragadott néhány eredmény és jövőre vonatkozó terv is sejteti, hogy napjainkban a *tanítóképzés reformjának újabb szakaszát éljük*, melynek eredményeként a *közeljövőben tovább korszerűsödik a felsőfokú tanítóképzés*. Ez szükségszerű lépés, mert a jelenleg érvényben lévő (1964-ben kiadott) alapidokumentumokat, illetve a képzés tartalmát az élet, az általános iskola újabb igényei már több vonatkozásban túlhaladták. Ezért már az elmúlt évben is szükségszerűen módosítani kellett a képzés tartalmát néhány területen. Képzésünkben számolni kell azzal, hogy azok a hallgatók, akik ma és a közeli években a tanítóképző padjaiban ülnek, készülnek hivatásukra a *második ezredfordulón is aktívan működő pedagógusok lesznek*. Ezért a tanítóképzés célkitűzésének, megfogalmazásától kezdve egészen annak tartalmáig és módszeréig figyelembe kell venni a gyorsuló idővel összefüggő, tanítóval szembeni új igényt. Ezt fejezi ki az alapidokumentumokban meghatározott célkitűzés új vonása is, amely „a folyamatos ismeretszerzés képességének kialakítását” jelöli meg képzésünk egyik leglényegesebb új pedagógiai feladatának.

Ezek az igények azt mutatják, hogy a nevelőmunka magasabb szintre emelésével együtt a képzés tartalmának és módszereinek továbbfejlesztését sem megkerülni, sem pedig elhalasztani nem lehet. A korszerűsítési munkálatok olyan stádiumban vannak, hogy az 1970–71-es *tanévtől az I. évfolyamok számára* – majd fokozatosan három év alatt a magasabb évfolyamokban is – *bevezethetjük az új tanterveket*. Ennek következtében olyan *új kollégiumokkal gazdagodik a képzés tartalma* – a korábbi években

bevezetettek is figyelembe véve –, mint: *Az oktatás technikai eszközei*, a *Honvédelmi ismeretek*, az *Egészségtan*, a *Beszédművelés* című tantárgyak. A *Népművelés* című kollégium abszolválását vizsgakövetelményhez köti a tanterv, ami egyben tiszteletdíjas népművelési funkció betöltésére is képesítést jelent.

Tartalmi, valamint módszertani vonatkozásban módosul a *kisdobos-* és az úttörővezetésre való felkészítés is. Lényeges tartalmi fejlődést ígér a *neveléstudományi és pszichológiai alapozó tárgyak tantervi anyagának egységesítése*, továbbá a jelenlegi gyakorló félév helyett a *4 hetes összefüggő iskolai gyakorlat egységes* bevezetése a pedagógusképző intézeteken belül, valamint az *államvizsga* új rendszerének hatálybalépése.

Az új alapidokumentumok életbeléptetésével lehetővé válik egy új képzési profil, a kötelezően választható *speciálkollégium* bevezetése, melynek keretében történik – a hallgatók választása szerint – az úttörőcsapat-vezetésre, a napközi otthoni nevelésre, ének-zene, rajz, gyakorlati foglalkozás, testnevelés és orosz nyelv oktatására való felkészítés, melynek elvégzését és kalkulását az oklevélben is fel kell tüntetni. Emellett nem kötelező, szabadon választható speciálkollégiumi képzésre is lehetőséget kapnak a kötelező tantervi anyagon túl is művelődni kívánó hallgatók, az intézet tárgyi és személyi feltételeitől függően több szakterületen.

Az alapidokumentumok szellemében végzendő nevelő-oktató-képző munka – amely szakcsoportra és szaktárgyakra differenciáltan folyik – *integrálását* hivatott szolgálni egy – a felsőoktatás történetében is új – pedagógiai dokumentum, a *Nevelési Terv 1970* szeptemberétől történő bevezetése, nevelési célkitűzéseinek, követelményrendszerének folyamatos érvényesítése. Sokat várunk ettől és reméljük, hogy a szakmailag jobban felkészített tanító, személyiségében is jobban megfelel majd a szocialista embereszmény követelményeinek. Mindezekből következik, hogy azok a hallgatók, akik 1970 szeptemberében kezdik meg tanulmányaikat a tanítóképző intézetben, *tantervileg gazdagabb, sokrétűbb* – az általános tanítói munkára való magasabb szintű felkészítés mellett – *szakjellegűbb ismeretanyag feldolgozása után értékesebb diplomát nyernek majd*, mint elődeik, ami tanítói munkájukban és társadalmi-közéleti tevékenységükben pozitív változást kell, hogy eredményezzen.

Érdekessége, illetve új vonása a tanítóképzés korszerűsítésének az az elméletileg és gyakorlatilag indokolt *rugalmasság*, amely az *alapidokumentumok keretjelleget*ben jut kifejezésre. Úgy vélem, hogy a tanítóképzés felsőfokú jellegét tovább erősíti majd ez az egészséges *önállóságra* motiváló intézkedés is, mert ez még jobban fokozni fogja *felelősségüket* nevelő-oktató-képző munkájuk tervezésében, irányításában és ellenőrzésében. Az önállósággal párosult felelősség mindig éltető eleme volt a felsőfokú oktatásnak.

Egy új iskolatípus fejlődéstörténetében 10 év nem nagy idő, de a 10 év fejlődését tükröző mérleg máris gazdag tartalmat mutat. E cikkben a terjedelem korlátozottsága és a műfaj sajátosságai miatt csak a felsőfokú tanítóképzés történetének rövid vázolására, a jelenünk színterjében mutatkozó eredményeire és a jövőre vonatkozó néhány lényeges utalásra vállalkozhattam csupán. Szeretném ezzel is dokumentálni, hogy az az évszázados harc, amely a népoktatás és tanítóképzés magasabb szintre

emeléséért folyt, a *felszabadulásunk utáni negyedszázad második felében milyen gyümölcsöt hozott és érlelt.*

Összegezőképpen megállapítható, hogy a megtett út eredményekben gazdag, jelenünkben benne van a holnap törekvése, ami szilárd bázisa a még eredményesebb felsőfokú tanítóképzés megteremtésének. Eredményeinknek joggal örülhetünk, hiányosságainkat, problémáinkat – mert ilyenek is vannak – jogos türelmetlenséggel ostorozzuk és fokozatosan meg is oldjuk. Hiszem, hogy a szocialista társadalmunk újabb fejlődési szakaszának elemző értékelésekor, melynek részeként a felsőfokú tanítóképzés mérlegelése is megtörténik, még nagyobb eredményekről adhatunk számot.

E. KOVÁCS Kálmán: A felsőfokú tanítóképzés Sárospatakon

Előzményei

Az 1965-ben megjelent tanítóképző intézeti évkönyv szerint „Már a múlt század közepén sürgetett követelményként jelentkezett a tanítóképzésnek felsőfokon, sőt egyetemi fakultáson történő megvalósítása.”²⁵ Ezzel a felfogással nem érthetünk egyet, mert a múlt század közepén az *önálló tanítóképzés* megvalósítása volt az oktatáspolitikai feladat, és az egyetemen történő képzés még ma sem „sürgetett követelmény”.

A felsőfokú tanítóképzéssel *komoly formában* a Tanácsköztársaság oktatáspolitikája foglalkozott: megkezdték a pedagógusképzés új rendszerének kidolgozását. Ennek elvi alapja a szakszervezet javaslata volt néptanítók képzésére, amely a következőkben foglalható össze: A pedagógusképzés az állam joga és kötelessége, amely a következőkben foglalható össze: A pedagógusképzés az állam joga és kötelessége. A képzés érettségi után három év. A tanítóképző fölé, mint annak szerves folytatása, állítandó a középiskolai tanárképző intézet. A Vörös Újság be is jelentette: „A tanítókat ezentúl főiskolán képzik.” A szép elképzelés a tanácshatalom bukásával szertefoszlott.

A Horthy-rendszer kultúrpolitikája a második világháború előtt akarta a tanítóképzést felsőfokúvá tenni az 1938: XIII. tc-ben rögzített kétéves tanítóképző akadémiaiával, de a törvény nem valósult meg.²⁶

A felsőfokú tanítóképzést a felszabadulás után társadalmunk szocialista fejlődése tette szükségessé és lehetővé. Ebbe az irányba mutatott a neveléstudományok világszerte bekövetkezett gazdagodása, és az úgynevezett technikai és tudományos forradalom is, amely a pedagógussal szemben a korábbiakhoz képest jóval nagyobb igényeket támasztott. A középiskolai tanítóképző egyidőben akarta megadni a pedagógushoz méltó általános műveltséget és a szakmai tudást. Ehhez

azonban nemcsak az idő volt rövid, hanem az is kiderült, hogy a kívánt fokon a pedagógiai műveltséget csak az érettségi szintű általános műveltségre lehet építeni, és a tanító számára a középiskolában megszerzett műveltség elmélyítése is szükséges. Indokolta a felsőfokú tanítóképzést az a fejlődéslelektani felismerés is, hogy *a 14 éves ifjúban sok esetben nem alakul ki a pályaválasztás képessége.* Gyakori volt tehát az a jelenség, hogy a szülők saját képességeik és vágyaik alapján döntöttek gyermekük helyett.

Ezen az elvi alapon kezdődött el hazánkban 1955-ben a felsőfokú tanítóképzés tervezése, amit azonban az ellenforradalom félbeszakított. Az 1957-ben kultúrpolitikai téren is meginduló egészséges fejlődés egyik eredményeként a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1958. évi 26. számú törvényerejű rendeletet a felsőfokú tanítóképzésről azért alkotta meg, hogy általános iskoláink alsó tagozata számára hivatásukat értő és szerető, művelt, kommunista tanítókat képezzenek. A városok között, ahol felsőfokú tanítóképző állítandó fel, Sárospatak is szerepelt.

Az új intézet kijelölt igazgatója²⁷ már 1958 októberében megkezdte a szervező munkát.

Mit tanítanak?

Az 1959/60-as tanévben kezdődött meg az oktatás a hároméves képzési idejű felsőfokú tanítóképző intézetben. A tantárgyak a képzés céljából adódóan három csoportba oszthatók: a marxizmus-leninizmus elméletére, általános műveltséget nyújtó tárgyra és pedagógiai ismeretekre, amelyek között jelentős súllyal szerepel az általános iskola alsó tagozatában tanított tárgyaik módszertana, újabb nevén tantárgypedagógia.

A hatvanas évek elején életbe lépett iskolareform kidolgozása egybeesett a felsőfokú tanítóképzés megalapozásával. Így az iskolareform itt elsősorban a hallgatók túlterhelésének megszüntetését és az oktatás-nevelés-képzés megjavítását célozta. Az órateremben megnőtt a lelektan, az anyanyelvi és irodalmi ismeretek súlya, ugyanakkor csökkent a neveléstörténet, népművelés, művészettörténet, a gyakorlati képzés és a módszertanok óraszámja. A zenét mint kötelező tárgyat törölték, és heti két órában a fakultatív tárgyakhoz sorolták az idegen nyelvek és a sportkörü foglalkozás mellé. Eltörölték a szigorlatot, csökkentették a kollokviumok számát, változtattak a végső vizsgák rendszerén.

Ez a reform sem volt hosszú életű, mert az 1970–71. tanévtől kezdődően a minisztérium új tanterv bevezetését rendelte el, amelynek óraterve a következő:

Tantárgyak	A félévek heti óraszám					
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Marxizmus-leninizmus	2	2	2	2	2	3
Pedagógia	3	2	3	1	3	-
Pszichológia	3	3	2	-	-	-
Pedagógiai és pszichológiai szeminárium	-	-	-	-	-	3
Logika	2	-	-	-	-	-
Egészségtan	-	-	-	-	3	-
Népművelés	-	-	-	-	1	2
Az oktatástechnika eszközei	-	2	-	-	-	-
Tantárgypedagógiák:						
Anyanyelv	-	4	2	-	-	-
Matematika	-	-	2	2	-	-
Környezetismeret	-	-	3	-	-	-
Ének-zene	-	-	-	2	-	-
Rajz	-	-	-	2	-	-
Gyakorlati foglalkozás	-	2	-	-	-	-
Testnevelés	-	-	-	3	-	-
Iskolai gyakorlat	-	-	6	8	8	6
Irodalom	-	-	2	2	2	2
Nyelvtan és nyelvművelés	2	2	-	-	-	-
Beszédművelés	1	1	-	-	-	-
Orosz nyelv	2	2	2	-	-	-
Matematika	3	3	-	-	3	2
Ének-zene	3	3	2	2	2	2
Rajz és művészettörténet	2	2	2	2	-	2
Gyakorlati foglalkozás	3	-	-	-	-	-
Testnevelés	4	2	2	2	-	-
Heti kötelező óraszám	30	30	30	28	24	22

A hallgatók tanulásának értékelése félévenként a leckekönyvbe bevezetett aláírással, gyakorlati jeggyel, kollokviummal vagy szigorlattal történik.

A legújabb tanterv az eddigieknél nagyobb súlyt helyez a tanítók szakmai műveltségének megalapozására és általános műveltségének fejlesztésére. A legnagyobb változást a korábbihoz képest az jelenti, hogy megszűnik az úgynevezett gyakorló félév, amelyet a hallgatók a megye általános iskoláiban töltek. Ezt most Patakon és környékén végzendő négyhetes gyakorlat váltja fel, ahol a hallgató 25-40 órában önálló előkészület alapján tanít. Gyakorlati képzésük azonban nem szenved csorbát, mert a hallgatók az iskolai gyakorlatból az intézet gyakorló iskolájában a korábbiánál

jóval nagyobb mértékben kiveszik a részüket. Jelentős változás, hogy a kor követelményeinek megfelelően a hallgatók matematikai képzése az eddigieknél jóval magasabb szintű.

Öröndetes továbbá, hogy a hallgatók megismerkednek a XX. század világirodalmának fő irányjaival. Itt a tanterv keretet jelöl meg. Mivel töltik be ezt a keretet Sárospatakon? Előadásokon és a művekről folytatott megbeszéléseken szó esik a szovjet regény fejlődéséről a második világháború után és a szovjet költészet új hullámáról. Különösen népszerű itt Jevtusenko és Voznyeszenszkij lírája. Voznyeszenszkij Pliszceckája arca című verséről, amelyet a *Napjaink* 1971. évi szeptemberi száma közölt,²⁸ a szemináriumokon kívül is sokat vitatkoztak a hallgatók. De felkeltette érdeklődésüket a hagyományos regényforma olyan két európai híressége is, mint R. Martin du Gard és Th. Mann, az egzisztencialisták közül F. Kafka, J. P. Sartre és A. Camus. Az elkötelezett francia lírikusok közül L. Aragon és P. Éluard műveit elemzik. Az amerikai regényírók soraiból ebben az évben E. Hemingway és J. Steinbeck kerül előtérbe. A színház, a film, a televízió és a rádió „segítségé” folytán a legnagyobb figyelem a drámaírókra összpontosul. Elsőként B. Brecht, a XX. századi dráma megújítója kerül reflektorfénybe, de az amerikai társadalmi-lélektani dráma két legkiválóbb művelője, A. Miller és T. Williams éppúgy a tananyaghoz tartozik, mint a parabola és antidráma európai hírességei közül F. Dürrenmatt, S. Beckett és E. Ionesco.

Ami a felszabadulás utáni magyar irodalmat illeti, a költők közül Kassák Lajostól Nagy Lászlóig, regényirodalmunk jeleseiből Darvas Józseftől Sánta Ferencig, a drámaírók közül Németh Lászlótól Dobozy Imréig húzódik a sor, akik iránt érdeklődést kívánnak felkelteni. A cél: művelt olvasók nevelése.

Sajnálatos viszont a „nyelvtan és nyelvművelés” heti óraszámának csökkentése, amely szükségszerűen a tanítók nyelvi kultúrájának romlásához vezet. Tanítóink átlagos nyelvi kultúrája pedig a múltban nemritkán elmaradt a követelményektől, s ez akadályozza az oktatás és nevelés eredményességét. (1970-ben a tanítóképzőkben a nyelvtani felvételi vizsga átlaga 1,92 volt.)

Tapasztalatból tudjuk, hogy egyforma szakképzettség esetén a fejlettebb nyelvi kultúrával bíró tanító sokkalta nagyobb eredményt ér el. Ennél fogva a nyelvtani órák számának növelése, nem pedig csökkentése lett volna időszerű. Igaz ugyan, hogy a nyelvtantól elvett heti egy gyakorló órát az újonnan bevezetett „beszédművelés” kapta, de ez csak a hangtannal és a nyelv hangoztatásával kapcsolatos nyelvműveléssel foglalkozik, ami a nyelvművelés tíz százalékát sem teszi ki.

A programot tekintve a tantárgy neve – *nyelvtan és nyelvművelés* – is megtévesztőnek tűnik. Az elméleti anyagban egyrészt egyetlen szó sem esik nyelvművelésről, másrészt egyetlen fejezete sem tartozik a történeti nyelvtan területéhez. A helyes megnevezés tehát *leíró nyelvtan és helyesírás* volna.

A tanterv lényegében a leíró nyelvtan tanítását írja elő. A két félévre szóló anyag természetes felosztása volna: az első félévben hangtan és szótan, a másodikban mondat. Ez a felosztás a képzés céljából, a tananyag terjedelméből és az érettségizet-

tek nyelvtani ismereteiből is következne. A program ezzel szemben az első félévre a hangtant irányozza elő, s a szótanból csak annak kis töredékét, a jelentéstant. A második félévre marad a szótan túlnyomó többsége és a mondattan. A program a mondattan tanítását lebecsüli, ami ellentétes a tanterv szövegével és szellemével, de az igényekkel is.

Ezt a helyzetet súlyosbítja az is, hogy az általános és középiskolákban sok helyütt nem megfelelő szinten tanítják a helyesírást, nem tartják be a tanterv követelményeit, s a hiányosságok a tanítóképzőben a mostani keretek között nem pótolhatók. Indokolt volna a helyesírásnak egy félévben heti egy órában való tanítása.

A tanítóképző legújabb tanterve *speciálkollégiumokra* is lehetőséget ad. Sárospatakon eddig *orosz nyelvi és napközi otthoni nevelési* speciálkollégiumokat tartottak.

A hallgatók tanulmányaik során szakdolgozatot írnak, amelyek témáját Sárospatakon leggyakrabban a pedagógia, a módszertanok és a pszichológia területéről választják. A pedagógiai ismeretek számonkérése államvizsgán történik.

Kik tanítanak?

A pataki felsőfokú tanítóképző tanári kara háromféle forrásból tevődik össze. A „törzsgárda” már a középfokú képzőben is tanított, a második csoportot a más városokból pályázat útján kinevezett pedagógusok képezik, míg a harmadik réteget, a természetes utánpótlást a helyi gimnázium szolgáltatja. (Jelentkezik egy negyedik lehetőség megvalósulása is. A gyakorló általános iskola pedagógusai levelező tagozaton egyetemet végeznek. Ezt az intézetnek kedvező és társadalmi rendünkre jellemző utat jobban kell egyengetnünk!)

Amiképpen nincs két egyforma ember, nem létezhet két azonos jellemű tanár sem, de az „iskolaváros” hagyományainak a történelem folyamán kialakult típusformáló ereje van. A pataki pedagógus legfőbb jellemvonása a hivatásszeretet, amely a tanítóképző tanáira fokozottabb mértékben érvényes, hiszen legtöbb esetben ez az oka annak, hogy a pedagógustársadalmon belül magasabb szintre emelkedtek. Mi következik itt a hivatásszeretből? A szaktárgy elméletének minél teljesebb elsajátítása, fejlődésének figyelemmel kísérése, a tantárgypedagógiának az egyéni adottságokat figyelembe vevő kimunkálása. Következik a pedagógus-hivatáshoz való ragaszkodás is. Az utóbbi tíz esztendőben csak egy ízben fordult elő, hogy intézeti tanár más pályára lépett. Az is ritka, hogy más városba pályázik.

Nem hallgathatom el az intézeti tanárok kisebb-nagyobb mértékben kifejlődött, bántó negatív vonását, a szervilizmust sem, amely talán hagyományok és régi tapasztalatok alapján a hivatáshoz való ragaszkodással magyarázható, és nem is sajátosan sárospataki jelenség. De itt olyan méreteket ölt, hogy akadályozza a szocialista demokrácia fejlődését, és gátolja a hallgatók kommunista nevelését is, hiszen nagyon nehéz olyan erényekre nevelni, amellyel saját magunk nem rendelkezünk.

A szervilizmus legkárosabb megnyilvánulása, ha a jutalomra, előléptetésre vagy egyéb előnyökre sandítva lemondunk a felismert hibák bírálatáról.

Hogy a tanárok lelkében mind a felismert igazság melletti kiállás, mind a szervilizmus potenciális lehetősége megvan, azt egy 1965-ben lezajlott konfliktus is igazolja, amelyet a testületben máig is *körszavazás* néven emlegetnek. Az akkori igazgató húsvét után olyan időpontban akarta a hallgatókat visszarendelni, hogy a locsolkodásban nem vehettek volna részt. Elhatározását azzal indokolta, hogy a fiatalok otthon húsvétkor biztosan templomba mennek, s a pap egy nap alatt lerombolja azt, amit mi egy esztendeig építettünk. Egy tanár szembeszállt ezzel a felfogással, mire az igazgató körbe ültette a testület tagjait (innen a *körszavazás*), s miután közölte, hogy ezt az esetet jelenti a kormánynak és a Központi Bizottságnak, mindenkit személy szerint megszavaztatott. Két tartózkodás mellett csak egy szavazat pártolta az igazgató álláspontját, a túlnyomó többség ellene szavazott, és ez el is döntötte a kérdést.

A szocialista demokrácia a közösség dolgaért érzett személyes felelősséget, a közügyekben való részvétel magasabb fokát jelenti. Hogy erre van lehetőség, azt mutatja az a közös munka, amelyet az intézet szakszervezetének szervezésében az MSZMP Központi Bizottsága 1964. decemberi határozatának²⁹ végrehajtására a pedagógusok fordítottak. A határozat minden téren a legszigorúbb takarékoságot írta elő, amit intézetünkben egy tanító kiképzési költségének csökkentése jelent, önként jelentkező pedagógusok megvizsgálták a tüzelőanyag-gazdálkodás, villamosenergia-fogyasztás, a felszerelések, a létszám-gazdálkodás, az étkeztetés problémájától kezdve a gazdálkodás valamennyi ágazatát. A hallgatók szociális támogatásával kapcsolatban pl. az elkészített elaborátum kifogásolta, hogy az független a tanulmányi eredménytől, s nincs ösztönző hatással a tanulásra. (Az 1969-ben bevezetett ösztöndíj-szabályzat³⁰ hasonló alapelven nyugszik.)

Az akkori vezetés nem foglalkozott komolyan a javaslatokkal, ami lohasztotta az aktivitást. Mind a vezetésnek, mind a tömegszervezeteknek sokkal többet kellene tenni a szocialista demokrácia fejlesztéséért. Ha valaki végigolvassa a felsőfokú tanítóképző év végi jelentéseit, látnia kell, hogy azokban sok mindenről esik szó, de konkrétan a tanórákon folyó oktató-nevelő munkáról alig-alig. Nyilván azért, mert erről van a legkevesebb tapasztalat, pedig ez az a harctér, ahol eldől a csata sorsa, minden más pedagógusi tevékenység kiegészítő jellegű. Aki nem tudja, hogyan zajlanak le a tanórák, az nem tudja megfogalmazni az intézet pedagógiai problémáit, nem tudja reálisan értékelni a tanárok munkáját, a pedagógiai vezetés helyére ilyenkor a hivatali vezetés lép. Ebben az esetben a jelentésekbe és tervekbe ilyesféle mondatok kerülnek: A „differenciált oktatási anyag szintetizálására és integrálására jelentős erőfeszítéseket tettünk.” Vagy: „a tanterv és program anyagának, szellemének feldolgozása folyamatában az eddiginél még tervszerűbben és hatékonyabban végezzük a hallgatók elméleti-szakmai-erkölcsi nevelését”. Vagy: „A korszerűség megvalósítását a korszerű szemléletnek speciális feladataink megoldására való adaptálásával, munkánkban való következetes érvényesítésével, végzett munkánk tervszerű elemzésével és hatékonyabb eljárások kimunkálásával kell biztosítani.” Vagy: „Tovább kell fokoznunk az elméleti és gyakorlati munkánk színvonalát.” Vagy: „Tovább kell finomítani a belső

ellenőrzési rendet.” Vagy: „a tervszerűen és hatékonyan végzett felvételi munka alapvető feltétele a minőségibb tanítók képzésének.” Stb.

Végül: az intézeti tanárok jóval jelentősebb tudományos munkára képesek, mint amennyit eddig végeztek.

Kiket tanítanak?

Az első három évben mintegy ötven hallgatót vettek fel évenként a felsőfokú képzőbe, majd a létszámot évfolyamonként hatvanra emelték, de Borsod-Abaúj-Zemplén megyében még így is sok volt a képesítés nélküli tanító, ezért 1970-től az elsőévesek számát kilencvenhatra növelték. (A képesítés nélkül tanítók levelező tagozaton folytathatják tanulmányaikat.) A felsőfokú képző fennállásától az 1970–71. tanévvel bezáróan a nappali tagozaton kis híján hatszázán kaptak tanítói oklevelet. A pedagógusszakma feminizálódása itt is megmutatkozik: a hallgatók több mint kilencven százaléka nő. A fizikai dolgozók gyermekei a teljes létszám kb. ötven százalékát teszik ki. Utánuk a pedagógus szülők gyermekei következnek. Mikor az intézetbe kerülnek, ismereteik viszonylag történelemből és irodalomból a leggazdagabbak, matematikából és nyelvtanból a legszegényebbek.

A fiatalok zömét a hivatásszeretet vonzza a tanítói pályára, de akadnak olyanok is, akiknek más irányú kísérletei hajótörést szenvedtek, sőt olyanok is, akik más felsőfokú intézet felvételi vizsgáján nem próbálkozhatnának a siker reményében.

A tanulmányi átlag a közepes és a jó között ingadozik. Lefelé húzzák ezt az átlagot azok, akik protekcióval kerültek az intézetbe. A protekciónak melegágya volt a felvételik alkalmával a területi elvnek a járásokra való kiterjesztése. Amennyire helyes és indokolt az, hogy a minisztérium a tanítóképzőkbe a területi elv alapján irányítja a jelentkezőket (hogy a sárospataki ifjú ne Szombathelyre, a szombathelyi ne Sárospatakra orientálódjon), annyira helytelen járások számára létszámot fenntartani, mert sok esztendő tapasztalata bizonyítja, hogy pl. az edelényi járásból származó hallgatók szívesen tanítanak a szerencsi járásban is. A protekció más formái is bántják az ifjúság igazságérzetét és másokét is. Ilyen körülmények között tragikomikusan hat a Nevelési program tétele: „A hallgatóik következetesen arra lássanak példákat, hogy magatartásukat, tevékenységüket, teljesítményeiket *egységesen, reális normák* alapján ítélik meg, nincs helye a kivételezésnek, protekciónak.”

A tanórákon kívül az ifjúság nevelésének fontos területe a kollégium, ahol rendes körülmények között a hallgatók több mint nyolcvan százaléka nyert elhelyezést. Itt a fiatalok alap- és nagyobb közösségei a jellem- és erkölcsformálás semmi mással nem pótolható feladatát végzik. Amíg a diákokon zsúfoltság és rideg volt, ez érződött a közösségi nevelésen is. 1964-ben szocialista népgazdaságunk bőkezű gondoskodása folytán elkészült egy 112 férőhelyes modern leánydiákokotthon, amely kedvező légkört teremtett a közösségi nevelés számára. A létszám fokozatos növelése és az 1971–72. tanévben megkezdődött óvónőképzés³¹ azonban – remélhetően átmenetileg – olyan zsúfoltságot okozott, ami már akadályokat gördít a nevelés útjába.

Az ifjúság közösségi nevelésének hivatott fóruma a KISZ-szervezet, amely a pártszervezet eszmei irányításával végzi munkáját. Alapszervezetei a tanulócsoporthoz épülnek, s az intézeti szervezetet csúcsovezetőség irányítja. A KISZ szervezi a megemlékezést nemzeti ünnepeinkről, keresi a módját a jobb tanulásra való buzdításnak, ápolja az ifjúság társadalmi kapcsolatait, törődik kulturális életével, sportjával, szórakozásával. Legfontosabb hivatása a hallgatók kommunista nevelése volna; de ennek a politikai munkának a módszere még nem alakult ki. Hagyomány az intézetben, hogy minden hallgató KISZ-tag. Ennek több a hátránya, mint az előnye, mert a teljesen passzív, érdekből belépők és közömbösek kisebbsége gyengíti a szervezet politikai jellegét.

Az ifjúsági önkormányzat hasznos színtere az 1965-ben szombathelyi és debreceni példák nyomán alapított KISZ-klub, amely fórumot ad nemcsak az ifjúság önművelésére, kulturális és művészi igényeinek táplálására, szórakozásra, hanem a szocialista tanár-hallgató viszony tanórán kívüli kialakítására is. A klub története azt is bizonyítja, hogy 19–23 éves fiatalok nem nélkülözhetik a pedagógusok sugalmazó segítségét a valódi önkormányzat kialakításához. Mennél alaposabb és tapintatosabb ez a sugalmazás, annál élénkebb, értékesebb a klubélet. Bár 1968-ben elnyerte a Kiváló klub címet, működése fölött olykor a közöny réme lebeg. Világnézeti arculata sem domborodik ki mindig eléggé.

A pártba belépő hallgatók száma az utóbbi években jelentősen csökkent, aminek az intézeten belül keresendő okai vannak.

Hogyan tanítanak?

Erre a kérdésre sokkal nehezebb válaszolni, mint az eddigiekre. Az intézet az oktatáshoz szükséges technikai eszközökkel, felszerelésekkel megfelelő mértékben rendelkezik, ami a mostani vezetés érdeme. A nyelvi laboratórium, a filmvetítők, a pedagógiai-lélektani kísérleti eszközök, az oktatógépek, az ipari tv-rendszer, amelyen a gyakorlóiskolában folyó munka zavartalanul figyelhető, az írásvetítő, a magnetofonok és lemezjátszók, a gazdag könyvtár stb. mind-mind az oktatás eredményességét segítheti. (Az óvónőképzőben végletesen ellentétes a helyzet, a mostani körülmények közötti megindítását csak a presztízs indokolhatja.)

A tanárok előadásokat tartanak és gyakorlóórákat, szemináriumokat vezetnek. Ezeknek még a szakcsoporthoz szerinti értékeléséről is alig található adat a terjedelmes év végi jelentésekben. Kíragadok tehát egy tantárgyat, a nyelvtant, és annak tanítását ismertetem.

Az érettségizettek nyelvtantudásáról már korábban esett szó. Az 1971–72. tanév felvételi vizsgáján a központi nyelvtani feladatot Sárospatakon hiba nélkül egyetlen vizsgázó sem oldotta meg. (A budapesti képzőben sem.) Az elsőévesek nyelvi kultúrájának felmérésekor 86 hallgató közül 8 tudta, hogy a *szépen és jól* szó milyen szófajhoz tartozik. Ilyen körülmények között pl. a hangtani, szótoni és mondattani alapokat újból le kell rakni. A nyelvtan tanítás szokásos módja ilyenkor gyakorlóórákon az

elemzés, amikor megadott szövegben kell felismerni a tanult alakokat. Ez a módszer azonban nem fejleszti a hallgatók *nyelvi ötletességét, leleményességét*, ami nélkül pedig a jó tanító el sem képzelhető. Ezért pl. a hangtani anyagból a magánhangzók rendszerének többoldalúan szemléltetett előadása után a hallgatók ilyen feladatokat kapnak: *Gyűjtsenek háromszótagos ragozott igealakot, amelyekben van egy alsó-, egy középső és egy felső nyelvvállású magánhangzó! Gyűjtsenek több szótagú melléknevet, amelyben csupa ajakkerekítéses magánhangzó van! Ki tudja a legtöbb szóból álló egyszerű bővített mondatot szerkeszteni, amelyikben csupa hosszú magánhangzó található?*

Az összetett mondatok rendszerezése után gyakorlóórán differenciált csoportos foglalkozáson ilyesféle kérdések szerepelnek: Elégtelenek csoportjának: *Szerkezetileg milyen mondat ez? Becsülöm, aki az igazságért küzd.* Elégségeseknek: *Alkossanak tulajdonságjelzői mellékmondatot a békéről! Közepeseknek: Szerkesszenek olyan társhatározói mellékmondatot a tanulásról, ahol a mellékmondat állítmánya melléknév!* Jóknak: *Írjanak olyan birtokos jelzői mellékmondatot a KISZ munkájáról, amelyikben a mellékmondat részshatározójának számjelzője van!* Jeleseknek: *Alkossanak állítmányi mellékmondatot a bátorságról, amelyikben a főmondat alanyának birtokos jelzője van!* Akik jól oldják meg a feladatot, a következő fordulóban magasabb kategóriába lépnek, s a jelesek feladata is lépésről lépésre nehezebb. Ez a módszer az önálló gondolkodás kialakítását is jól szolgálja.

A gyakorlóórák legjobb feladatmegoldóinak a neve az *aranykönyvbe* kerül, s ez a félév végén a tanulmányok értékelését befolyásolja. (De az sem titok a hallgatóknak előtt, hogy a megye valamirevaló nőülendő legényei előbb betekintenek az *aranykönyvbe*, s csak azután nyilatkoznak.)

A tanítóképzőhöz tartozó általános iskola az intézet hallgatóinak gyakorlóműhelye is. Az itt folyó munkából egyetlen dolgot emelek ki, a *matematikanitás modernizálásának kísérletét*. A gyakorlóiskola a világszerte, így hazánkban is megindult reformtörekvések közül a komplex matematikanitási kísérlethez csatlakozott, amely 1968-ban kezdődött és amelyet 8 évfolyamra terveztek. Jelenleg egy II. és egy IV. osztály tanulói ízelelik az önálló felfedezőmunkával szerzett ismeretek örömét. A kisebbek a sok munkaeszköz rakosgatása közbeni tapasztalatszerzést játéknak is érzik, a nagyobbak szívesen mélyednek el a munkalapok ötletességét, gondolkodást igénylő feladatainak megoldásában. Ezeken az órákon a tanítás helyett inkább tanulás folyik, a tanító a háttérből szervezi és irányítja a munkát.

Az eddigi tapasztalatok szerint a gyermekek így a hagyományos anyagot is elsajátítják, s ezen felül több matematikai fogalom érlelődik bennük. Legtöbbjük a tantárgyak közül a matematikát szereti legjobban. Azok a pedagógusok és hallgatók, akik a kísérletben nem vesznek részt, átvesznek több feladatot, amelyeket a hagyományos számtantanításban hasznosítanak.

A Sárospataki Tanítóképző Intézet oktató-, képző- és nevelőmunkájának még száz és száz problémája van, amelyeket ebben a keretben még csak érinteni sem lehetett.

DR. KÁROLY István: Helyreigazító gondolatok E. Kovács Kálmánnak a sárospataki tanítóképzéssel kapcsolatos tanulmányához

A *Napjaink* szeptemberi, októberi és novemberi számában E. Kovács Kálmán intézeti tanárnak terjedelmes tanulmánya jelent meg a sárospataki tanítóképzés múltjáról és jelenéről. A szeptemberi és októberi számban megjelent két folytatás³² nagyjából a felsőfokú tanítóképzés tízéves jubileumára, az intézet által 1969-ben meghirdetett pályázati felhívásra beérkezett és jutalmazott tanulmánya. Mivel pályamunkáját két lektor is értékelte, bírálta, és második díjra javasolta, természetesen egyetértünk vele, és hasznosnak tartjuk meggyénk irodalmi és kulturális lapjában való megjelentetését.

A novemberi számban megjelent – befejező – rész problémafelvetésével, szemléletével és több értékelő megállapításával – mivel azok nem felelnek meg a valóságnak – nem ért egyet intézetünk igazgatói tanácsa,³³ és ezért szükséges azok helyreigazítása.

Gondolataim kifejtése előtt szeretném idézni Kádár elvtársnak az országos újságíró-aktíván tett egyik megállapítását: „*A sajtó feladata, hogy a valóságot tükrözze.*” (Népszabadság, 1971. november 14., A sajtó hivatása c. szerk. cikk, 3. bek.)³⁴ Nézzük ezek után a tanulmányban felvetett problémák és megállapítások sorrendjében a tényeket!

„Mit tanítanak?”

A tanulmány szerzője ebben a fejezetben megfelelően mutatja be a művelődésügyi miniszter 125/1970. (M.K.12.) MM. sz. utasításával³⁵ bevezetett tanterv óratervét. Kár, hogy ezek után nem mutat rá a korszerűsített alapidokumentumok egyik leglényegesebb, új tartalmi vonására, amit a korszerűsítést megalapozó irányelv a következőképpen határoz meg: „A képzés jelenlegi tartalma egyoldalúan humán beállítottságú, a kor műveltségének szerves részét képező természettudományok szinte teljesen hiányoznak belőle. Ezért a képzés *természettudományi irányultságát* fokozni kell.” (Irányelvek az általános iskolai pedagógusképzés korszerűsítéséhez, III. 2. a. pont.) Az ezzel összefüggő új tantárgyaknak, az oktatás technikai eszközeinek, továbbá az egészségtan oktatásának bevezetését, ami rendkívül lényeges, szintén nem emeli ki. Ehelyett, ezt figyelmen kívül hagyva, elsősorban a nyelvtan és nyelvművelés heti óraszámának csökkentését és az új stúdiumként bevezetett beszédművelés tartalmi kérdéseit vitatja. Az a véleményem, hogy a szerző nem veszi figyelembe saját szaktárgya igényeinek megfogalmazásakor a pedagógusképzés korszerűsítését meghatározó irányelvek egyéb vonatkozásait sem, pedig ezekből a következő lényeges alapelv olvasható: „A képzési idő alatt *nem lehet, de nem is kell mindent megtanítani*, ami egy leendő pedagógus szakműveltségének alkotó eleme, ezért a következőkre kell törekedni: a tanítandó szaktárgyak anyagának kiválasztásakor következetesebben vegyük figyelembe, illetve fogadjuk el a középiskolai tanulmányokat. (Irányelvek ... c.

dokumentum II. fejezetének 5. pontja.) Ebből az igen lényeges alapelvől szervesen következik, hogy a kerettanterv, *nyelvtan és nyelvművelés óraszámának az I-II. félévben heti 2-2 órában történt megállapítása teljesen indokolt*. Reális tehát a középiskolai nyelvtanoktatás elismerése, az arra való építés, még akkor is, ha feltételezzük, hogy az nem hibátlan, és az 1970. évi nyelvtani felvételi vizsgaátlag csak 1,92 volt. Ennek az átlagnak a kialakulása is sok tényezővel indokolható, de ez a téma a szaklapokba tartozik. Ugyanígy szakajtóba kívánczik a nyelvtan és nyelvművelés tartalmi és formai vonatkozású megállapításának megvitatása, valamint a középiskolai helyesírást oktató elmarasztaló vélemények cáfolata is. A tanulmány szerzőjének a következő megállapítása, mely szerint „A nyelvtanórák számának növelése, nem pedig csökkentése lett volna időszerű.”, vagy más helyen leírt igénye, amely alapján „Indokolt volna a helyesírásnak egy félévben heti egy órában való tanítása”, több szempontból is *kifogásolható*.

A tanítóképzés korszerűsítését megalapozó és meghatározó irányelv alapján készült kerettanterv- és programtervezeteket, amelyeket az illetékes szakbizottságok állítottak össze, országos vita előzte meg. Ilyenformán intézetünkben is minden szakcsoportban, vezetői kollektívában megvittuk, véleményeztük, és több esetben módosító javaslatokkal ellátva terjesztettük a megfelelő szakbizottságok elé, ahol az intézetek észrevételeit, javaslatait felhasználva megfogalmazták a tantervet, majd később a programjavaslatot is. Ezt követően a minisztériumi szerkesztésben elkészített dokumentumokat eljuttatták a tudományegyetemek illetékes tanszékeire is, ahol szintén véleményt mondtak az alapdokumentumokról. Ezek után került csak nyomdába, és jutott el az intézetekbe több lépcsős bevezetés és folyamatos megvalósítás végett.

Kár, hogy a tanulmány szerzője *a vita során a tanulmányában kifogásolt hiányosságokat nem vetette fel, és nem élt időben módosító javaslatokkal*. Csupán saját szakcsoportjának az új tanterv és program egyéves gyakorlati kipróbálásának tapasztalatait összegező vitájában mondta el azokat a kifogásokat, amelyeket több *kollektíva és az intézeti tanács is elvetett*. Mivel ekkor már a bevezetett alapdokumentumok szerinti nevelő-, oktató-, képzőmunka eredményeit és problémáit vitattuk, nem pedig az egy éve bevezetett dokumentumok módosítását, ezért, mint nem konstruktív javaslatot, nem továbbítottuk felettes hatóságunknak.

Véleményem szerint, a szocialista pedagógusképzés magasabb szintre emelésének nem az óraszámok további növelése a járható útja, mivel a hallgatók terhelésének is van optimális határa. Az irányelvek megadják a megoldás kulcsát: „A kerettanterv és a programok adta korláton belül, minden oktató kötelessége, hogy az előadásokat, illetve szemináriumokat és gyakorlatokat mindig a legújabb szakirodalomnak megfelelően, a leírt tankönyvi és jegyzetszöveget kiegészítve tartsa meg.” (Irányelvek, II. fejezet 4. pontjának utolsó bekezdése.) Kár, hogy a tanulmány szerzője figyelmen kívül hagyta a tanítóképzés korszerűsítésének összefüggéseit, a korábbinál gazdagabb tartalmát és sokszínűségét, s csak saját szaktárgya oldaláról, az egészből kiszakítva a részt értékelte a „Mit tanítunk?” probléma megoldását, és ezzel egyoldalú, nem egészen reális képet adott a *Napjaink* olvasóinak.

„Kik tanítanak?”

Ebben a fejezetben történetileg reálisan mutatja be a felsőfokú tanítóképző intézetben tanító oktatók összetételét. Még a hivatásszeretet néhány jellemzőjét is elfogadható módon sorolja fel, de ezeknek sárospataki sajátosságait, amit a *szervilizmussal* azonosít, olyan bántóan és lejárató módon teszi, ami ellen, minden hivatását szerető intézeti oktató méltán tiltakozhat. Idézek ebből a bekezdésből: „De itt olyan méreteket ölt – mármint a szervilizmus –, hogy akadályozza a szocialista demokratizmus fejlődését, és gátolja a hallgatók kommunista nevelését is, hiszen nagyon nehéz olyan erényekre nevelni, amellyel saját magunk nem rendelkezünk.” Nem állítom, hogy az intézet tanárai közül mindenki tökéletes, hibátlan marxista világnézetű oktató – ilyen felsőfokú intézet talán nincs is Magyarországon –, de *azt állítom, hogy az intézet oktatói, attól függetlenül, hogy ki-ki milyen messziről, mennyi belső vívódás után jutott el a marxizmus megismeréséhez, hivatásuk gyakorlatában és magánéletükben, döntő többségükben a szocialista tanár személyiségét példázzák a hallgatók előtt, és nevelő-, oktató-, képzőmunkájukat marxista-leninista szellemben végzik*.

Nézzünk egy példát állításom igazolására: az utóbbi négy évben az intézet oktatói kara – elsősorban a tanítóképzés korszerűsítésével összefüggésben – 22 témában, több mint 60 javaslattal, megjegyzéssel, észrevétellel, kiegészítő-módosító tervezetekkel segítette főhatóságunkat az alapdokumentumok, szabályzatok stb. jobbá tételéhez. Ezeket a javaslatokat, észrevételeket intézeti tanácsülésen, igazgatói tanácskozásokon és nyilvános szakcsoportos értekezleteken mondták el az oktatók, és szedték csokorba az intézet vezetői. Ezek nagy többségét felettes hatóságunk elismeréssel nyugtázta, és hasznosította a korszerűsítést szolgáló dokumentumok végleges megfogalmazásakor. Véleményem szerint, nem lehet szervilizmussal vádolni azokat a becsületesen dolgozó oktatókat, akik felismerve a tanítóképzés korszerűsítésének társadalmi szükségességét, a tanítóképzés iránti szeretetükből támogatják az intézet vezetését, s jó javaslataikkal segítik, gyakorlati munkájuk során érvényesítik a korszerűsítés szellemét, és évről évre szakmailag jobban képzett, világnézetileg szilárdabb, erkölcsileg megbízhatóbb szocialista tanítókat adnak társadalmunknak. Számtalan levél, vélemény, értékelés van birtokomban a gyakorló félévüket teljesítő és végzett hallgatóink munkaadójától, amelyekben legfelső fokon szólnak neveltjeink világnézetű, erkölcsi, szakmai és általában pedagógiai-emberi kulturáltságáról. Azért sem lehet szervilizmussal vádolni az intézet oktatóit, hogy nem az ötvenes évek elején divatos módon végzik bíráló, javaslattevő tevékenységüket az intézet állami vezetésével szemben, hanem megtalálják az intézet különböző fórumain a jelenlegi társadalmunk egész politikai légköréből fakadó és beleülő hangnemet és módszereket, amelyek méltók felsőfokú intézetünkhöz és alkalmasak a munka állandó fejlesztésére, javítására. Ezek a viták, ha élesek is, mindig elviek és kulturált légkörben zajlanak. A következő megállapítás pedig: „A szervilizmus legkárosabb megnyilvánulása, hogy a jutalomra, előléptetésre vagy egyéb előnyökre sandítva, lemondunk a felismert hibák bírálatáról” – nem más, mint minden alapot nélkülöző rágalom az oktatók, a vezetők és a vezető testületek

íránt, még akkor is, ha a látszat kedvéért a szerző magát is beleérti, mert intézetünkben mindenki tudja, hogy a jutalmazás, előléptetés és fizetésemelés az *intézet érdekében, a szocialista tanítóképzésért végzett munka alapján történik.*

A következő példával szeretném alátámasztani állításomat: 1966. november 1-től pénzügyi dokumentumokkal igazolható, hogy éppen azok a jó munkát végző oktatók kapták a legtöbb anyagi elismerést, akik bíráló megjegyzéseik megtétele közben még a szükséges formákat sem nagyon válogatják meg. A jutalmazás és premizálás elvi szempontjait és gyakorlati kivitelezésének módját még az 1968–69. tanévben – a párt-, a szakszervezet vezető testületeivel együttesen – kidolgozta az állami vezetés, és azóta is annak szellemében dolgozik minden alkalommal az arra illetékes igazgatói tanács. Ezen gondolatmenet közben szeretném felvetni, hogy a tanulmány szerzője, aki ilyen jól ismeri az oktatói kar eszmei-etikai problémáit, hiányosságait, mit tett ezek megszüntetésére ott, ahol ezt a leghatásosabban megtehetette volna, az intézetben?! Igaz ugyan, hogy az utóbbi években nem voltak a tanulmányban említett „körszavazás”-hoz hasonló, asztalt veregető és egymást a hallgatók előtt sértegető viták. Ehelyett elvi alapon álló, jogos követelményt támasztó, a meglévő hiányosságok ellen harcoló munka folyik intézetünkben, amit felettes hatóságunk is minden évben elismeréssel nyugtázott.

A tanulmány szerzője bírálja a tanítóképző intézet év végi jelentését, és megállapítja, hogy „Ha valaki végigolvassa a felsőfokú tanítóképző jelentését, látnia kell, hogy azokban sok mindenről esik szó, de konkrétan a tanórákon folyó oktató-nevelő munkáról alig-alig. Nyilván azért, mert erről van a legkevesebb tapasztalat, pedig ez az a harctér, ahol eldől a csata sorsa, minden más pedagógusi tevékenység kiegészítő jellegű. Aki nem tudja, hogy hogyan zajlanak le a tanórák, az nem tudja megfogalmazni az intézet pedagógiai problémáit, nem tudja reálisan értékelni a tanárok munkáját, a pedagógiai vezetés helyére ilyenkor a hivatali vezetés lép.” Ezután kiragad egynéhány mondatot igazolása állítására.

Ebben a megállapításában is téved a tanulmány szerzője, ugyanis elfelejti, hogy a felsőoktatási intézményekben az *oktatás alapvető szervezeti formája a szakcsoport*, amely a *nevelés-oktatás* konkrét feladatait megoldja, ennek közvetlen vezetője – a szakcsoportvezető – az óralátogatásokra is épített konkrét elemzéssel-értékeléssel segíti a szakcsoport tevékenységének fejlődését. Természetesen emellett az igazgatóság tagjai is végeznek óralátogatásokat.

A tanév végi jelentések is a szakcsoportvezetőknek a szaktanárok beszámolóit alapján összeállított jelentéseire, a tisztségviselők egész év folyamán szerzett személyes megfigyeléseire épülnek, valamint az igazgatóság személyes tapasztalatai alapján készülnek. A tanórák konkrét elemzése a szakcsoportvezetők beszámolóját megvitató szakcsoport-értekezleten történik. Az intézet év végi beszámolójába a szakcsoportvezetők és a többi reszortfelelős, valamint az igazgatóság tapasztalatainak *szintézise* kerül. Tulajdonképpen ez a funkciója, mert olyan pedagógusok számára összegezi az egész évben folyó nevelő-, oktató-, képzőmunkát, akik maguk produkálták, átértékelték és érték a részleteket is. Érthetetlen, hogy a tanulmány szerzője nem emelt kifogást

az intézet megfelelő fórumán a *Napjainkban* leírt hiányosságok ellen. Egy egész év pedagógiai tevékenységét összegezõ, mintegy 40 oldalas jelentésbõl viszont nem nehéz – csupán nézőpont kérdése – kiragadni néhány olyan mondatot, ami a jelentésben egy-egy gondolatmenet összegezõ részeként természetesnek, a tanulmányban viszont az összefüggéseibõl kiszakítva, furcsán hathat. Egy jelentésbõl az idézetek *önkéntes* kiragadása ellentmond mind a logika, mind a dialektika szabályainak, és tudományos igényû írásban megengedhetetlen.

Ellentmondanak a cikk állításának a fõhatósági megbízások is (hogy csak a legfontosabbakat említsem): a korszerûsítést meghatározó irányelvek; a nevelési programok továbbfejlesztését szolgáló irányelvek elkészítésében való részvétel; a tanítóképzõ intézetek nevelési programjának szintetizálásával, kötetbe szerkesztésével kapcsolatos megbízás: az iskolai gyakorlatok útmutatójának szerkesztésével, illetve elkészítésével kapcsolatos felkérések stb. Ugyanígy eredményeink elismerését jelentik azok az elég gyakori tapasztalatcsere-látogatások is, amelyek során más tanítóképzõ intézetek, gimnáziumok és általános iskolák munkánkat megfigyelik, tanulmányozzák. Ezen túlmenõen, a pedagógusképzõ intézetek oktatóinak közösségi nevelésével foglalkozó kutatómunkájának összefogására is intézetünk kapta a kutatóbázis megbízást. Mindezek azt bizonyítják, hogy elismert nevelési-oktatási-tudományos munka folyik intézetünkben.

Záró gondolatként a jelentéssel kapcsolatban idézni kívánom a Mûvelõdésügyi Minisztérium pedagógusképzõ osztályának értékelését év végi jelentéseinkrõl. Mivel a korábbi évek jelentésének értékelése majdnem azonos az 1970–71. év végi beszámoló minõsítésével, ezért ebbõl idézem a következõket: „Még 1970 júniusában kértük, hogy az intézmények tanácsuléseiken értékeljék az új tantervek és programok alapján elért eredményeket, készítsenek összefüggõ, elemzõ jelentést. E jelentések színvonala egyenetlen volt... – A feladatot a legszínvonalasabban a *nyíregyházi* s a *szegeõi* tanárképzõ fõiskola, valamint a *budapesti*, a *jászberényi* és a *sárospataki* tanítóképzõ intézet oldotta meg. A felsoroltak igyekeztek elemezve, következtetésekre jutva feltárni az eddigi tapasztalatokat.” (Megtalálható a Mûvelõdésügyi Minisztérium Pedagógusképzõ Osztályának dokumentumaként – Referátum a tanárképzõ fõiskolák, tanító- és óvónõképzõ intézetek állami, párt- és szakszervezeti vezetőinek országos értekezletén elmondott és írásban is kiadott beszámolójában.) A tanulmány szerzője ugyanezt hallhatta az 1971–72. oktatási év munkáját megindító kibõvített intézeti tanácsülésen, de ugyanígy hallhatta a korábbi évek fõhatósági értékeléseit is, mert azokat is mindig ismertette az intézet igazgatósága ezen a fórumon.

„Kiket tanítanak?”

Ebben a fejezetben is vannak a valóságnak megfelelõ információk, de többet helyre kell igazítani. Az egyik az, hogy a közepes és jó között ingadozó tanulmányi átlagot lefelé húzzák azok a hallgatók, akik protekcióval kerülnek az intézetbe. A Felvételi Bizottság jegyzõkönyvébõl vett számokkal szeretném alátámasztani, hogy évrõl évre

miképpen alakul a jelentkezők és a felvettek érettségi átlaga, ami természetesen elsősorban a jelentkezők milyenségétől függ.

A jelentkezők érettségi átlaga: 1969-ben 3,29; 1970-ben 3,59; 1971-ben 3,59. A felvettek érettségi átlaga: 1969-ben 3,76; 1970-ben 3,76; 1971-ben 3,90. *Ezek a számok nem a visszahúzás tendenciáit mutatják.* A relatív alsó ponthatár alakulása: 1969-ben 10; 1970-ben 9; 1971-ben 10,5.

Intézetünk felvételi vizsgabizottsági vezetőinek és tagjainak becsületéhez, funkciójuk gyakorlásának objektivitásához, a vonatkozó jogszabályok betartásához nem fér kétség. Az előírásoknak megfelelően teljesítik feladataikat, amelyekhez az igazgatóság az országos utasítások mellé helyi végrehajtási útmutatót is ad ki minden évben. Az általuk meghallgatott és elbírált hallgatók anyaga kerül a Felvételi Bizottság elé, melyben az intézet állami, párt-, KISZ- és szakszervezeti vezetői mellett rendes tagként működnek a Felvételi Vizsgabizottság elnökei, a Művelődésügyi Minisztérium, a megyei pártbizottság, valamint a megyei tanács és Miskolc város Tanácsa művelődésügyi osztályainak képviselői is. *Ez az összetétel magában garancia a felvételek tisztaságának biztosításához.* A területi elvnek – amely sokkal összetettebb kérdés, mint a felvételi körzet megállapítása – a járásokra való szervezett kiterjesztése sem felel meg a valóságnak. Vannak azonban olyan jelenségek, amelyek a felvételi rendszer jogi-politikai-pedagógiai egészéből kiragadva, csak a részleteket látók számára, protekciózásnak tűnhetnek. Melyek ezek? Előfordult, a jogszabályokban biztosított módon, szoros kivételként az írásbeli dolgozatok értékének felemelése. Megtörtént egy Szabolcs-Szatmár megyei árvízkárosult jelentkezővel a jogszabályokban biztosított kedvezőbb körülmények közötti vizsgáztatás. Ezen kívül az intézet igazgatója, aki egyben a Felvételi Bizottság elnöke, az érdemi döntés előtt néhány olyan szempontot ismertett minden alkalommal a bizottsággal, amely a relatív alsó ponthatár felett, tehát *a felvételi megfélemlés esetében*, természetesen a jogszabály által kivételezettek mellett elsőbbséget jelent a fizikai dolgozó szülők, a pedagógusok gyermekeinek, a legnagyobb tanítóhiánnyal küzdő járásokból – Encs, Edelény – küldött jelentkezők kiválogatásához. A Felvételi Bizottság jó munkájának köszönhető, hogy a fizikai dolgozó szülők felvett gyermekeinek százalékaránya 55 és 60 százalék között van minden évben. Ugyanígy csak örülni lehet annak, ha egy encsi járási kisközszégből jelentkezőt és megfelelt fiatal – akit az illető községi tanács még ösztöndíjjal is támogat – bekerül az intézetbe. Véleményem szerint ez nem protekciózás! Különben is kizárt a protekciózás lehetősége a tanítóképző több lépcsős felvételi rendszerében. Az alkalmassági, az írásbeli és a szóbeli felvételi vizsga olyan követelményt támaztó fórumok, amelyeken kiszűrődnek a pedagógiai pályára alkalmatlanok.

A tárgyi feltételekkel kapcsolatos kérdéskomplexumokból kiragadott és így félrevezető megállapításaival kapcsolatban is szükséges néhány helyreigazító gondolat.

Kétségtelen, hogy a 65 fős évfolyamlétszámú hallgatósnak nagyon jók voltak a körülményei, és ezek természetesen jó feltételeket teremtettek a tanítójelöltek kommunista neveléséhez. A hallgatói évfolyamlétszámnak 96 főre emelése nem az intézet vezetésének jámbor óhajára és a nevelés feltételeinek rosszabbítására való törekvés

miatt történt, hanem nagyon komoly *társadalmi igényként*, sürgősen megvalósítandó feladatként jelentkezett, amire mi már évekkel ezelőtt felkészültünk. Intézetünk vezetése és oktatói kollektívája tudomásul vette, hogy több tanítóra van szüksége meggyénknék, ezen belül is, hogy a létszámemelést a meglévő *tárgyi és személyi feltételek okosabb, maximálisabb kihasználásával oldjuk meg.*

Ennek érdekében építettük ki a pedagógiai kabinetet, a pszichológiai laboratóriumot, az oktatástechnikai laboratóriumot, szereltettük be a zártláncú televíziós berendezést és indítottuk el a többi szakkabinet kiépítésének folyamatát. Ezen túlmenően a kollégiumban a hálósobának használható – de nem azt a célt szolgáló – helyiségeket lakhatóvá tettük, egy nagyméretű lakást fiúkollégiummá alakítottunk át, a konyhai étkezést átszerveztük, az ott dolgozók létszámát növeltük, hogy csak a legfontosabbakat említsen. Mivel lett rosszabb a helyzet? Annyival, hogy ahol eddig négy hallgató volt egy hálósobában, most öt lett, az étkezésnél várni kell néhány percet, míg a beosztás szerint rájuk kerül a sor, továbbá a hallgatóknak kell kivinni az evőeszközöket, és étkezésük után maguknak kell rendbe tenni az asztalt. Hallgatóink mindezeket szívesen csinálják, de mi pedagógusok is helyeseljük bekapcsolódásukat a munkába, nevelési szempontból is. Természetesen mindezeket velük előre megbeszéltük. Tisztában vagyunk azzal, hogy az átmeneti zsúfoltság enyhülni fog, mihelyt belép a Comenius II. kollégium 60 férőhellyel.³⁶ Ezt jelenleg bővítjük, korszerűsítjük, több mint 3 millió forint költséggel, hogy olyan legyen, mint a Comenius I. kollégium.

Megállapítható, hogy a jelenlegi körülmények között sem jelent a hallgatói létszám növekedése a nevelőmunka terén olyan akadályokat, mint amelyet a tanulmány írója közöl! De a hallgatók egész magatartása, kezdeményezőkézsége és tanulmányi munkája is ellentmond a szerző állításainak, mert olyan aktív KISZ-gyűléseknek, kollégiumi közgyűléseknek, önként vállalt vasárnapi társadalmi-fizikai munkavégzéseknek és általános aktivitásnak évek óta nem voltunk tanúi, mint a most folyó tanévben. A kollégiumban tovább növekszik a kiváló szobaközösségek száma, amelyek alapját képezik a Kiváló kollégium cím elnyerésének. E témakör kapcsán szükséges szólni a pártba belépő hallgatók számának az utóbbi években mutatkozó csökkenéséről. Az a tény, hogy az MSZMP X. kongresszusa³⁷ után egy ideig elhanyagoltuk ezt a munkát, de az intézet pártszervezetének vezetősége a tények megállapítása után megkezdte az előkészítő, szervező munkát. Ennek eredményeként ebben a félévben hat hallgatót vettünk fel és most van megalakulóban a hallgatói pártcsoport.

„Hogyan tanítanak?”

Ebben a fejezetben csak két kérdéssel kívánok foglalkozni, mert ezekkel kapcsolatban kell helyreigazítást tenni. Az első ilyen probléma *az óvónőképzés megindításával függ össze.* A tanulmány szerzője ebben a fejezetben zárójelben a következő megállapítást teszi: „(Az óvónőképzőben végletesen ellentétes a helyzet, a mostani körülmények közötti megindítását csak a presztízs indokolhatja.)” Ebben a megállapításban való-

ban van valami, csak az a baj, hogy nem mondja ki a szerző, hogy kinek a presztízseről ír. Társadalmunk presztízseről van itt szó, amely nem engedheti meg, hogy a képzés nélküli tanítók és tanárok után óvodáinkban is képzés nélküliek neveljék a 3–6 éves korú gyerekeket. *Az óvónőképzés megindítása tehát sürgető társadalmi szükséglet, ami elől nem lehet és nem szabad kitérni, még akkor sem, ha átmeneti nehézségeink lesznek.* A problémák azonban nem olyanok és nem azok, mint amilyeneknek azokat a tanulmány szerzője látja. Ugyanis az igazgatóság több óvónőképzőben tett tapasztalatszerző látogatását követték az óvónőképző tagozatban tevékenykedő oktatók hasonló látogatásai, és ezek alapján megállapítottuk, s a most folyó tanévet megindító kibővített intézeti tanácsülésen (össznevelői értekezleten) határozatilag is kimondtuk, hogy *az óvónőképző tagozat megindítását és folyamatos működtetését a tanítóképző intézetben éveken át kiépített pedagógiai és technikai bázisra kell építeni, figyelembe véve az óvónőképzés sajátosságaiból fakadó speciális képzési-pedagógiai követelményeket és tennivalókat, amelyeket tantervük-programjuk és az óvodai nevelési program meghatároz számunkra.* Nálunk nincs tehát külön tanítóképzős és óvónőképzős pedagógiai kabinet, pszichológiai laboratórium, ipari televízió stb., hanem ez mind közös. Ami pedig speciális, azt kétéves előkészítő tárgyalás során a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Osztályával, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és a Miskolc városi Tanács, valamint a Sárospataki városi Tanács illetékeseivel megtárgyaltuk, megállapodásban, szerződésben rögzítettük és megoldottuk.

A gyakorló óvodaként rendelkezésünkre bocsátott városi óvodában, annak kisebb átalakítása, bővítése, korszerűsítése után – ami már szeptember végére megtörtént – *megfelelően megoldható az óvónőképzős hallgatók gyakorlati kiképzése.* Ezért csak köszönettel tartozunk a város vezetőinek. Természetesen az új 100 férőhelyes óvoda – amelynek megépítése néhány év alatt megtörténik³⁸ – optimálisabb körülmények között fogja majd segíteni az óvónőképzős hallgatók gyakorlati képzését.

Ami nehézség még az óvónőképzésben van az az, hogy sokkal nagyobb energiabefektetéssel és szorgalommal tudjuk csak elérni azokat az eredményeket, amelyeket a 12 év óta működő óvónőképző intézetekben ma már nagyobb gyakorlattal és kisebb energiabefektetéssel is megoldhatnak az ott dolgozó oktatók. Mi vállaltuk a dolgok nehezét, mert szeretnénk hozzájárulni Észak-Magyarország és Miskolc város óvónőgondjainak megoldásához, vagy legalábbis enyhítéséhez.

Befejezésképpen a tanulmány zárógondolatához – amelyben az elmondottakon kívül száz és száz problémát kívánt volna még felvetni a szerző, amit az adott keretben még csak érinteni sem tudott – a következőket szeretném hozzáfűzni: Nem vonom kétségbe a szerző jó szándékát a tanulmányában tett negatív megállapításait illetően sem, inkább a következő okokra vezetem vissza téves megállapításait: egyrészt mint beosztott tanár nem rendelkezik azokkal a dokumentumokkal (tervek, szerződések, megállapodások stb.), tapasztalatokkal, amelyek alapján reális képet alkothatna az intézet életéről, tevékenységéről, másrészt nem jár azokra a rendezvényekre, ahol az intézet vezetése ismerteti a nevelő-oktató-képző munka helyzetét, eredményeit, problémáit és a továbbfejlesztéshez szükséges feltételeket, továbbá a kollektíva meg-

növekedett feladatait. Így tehát *megállapításaihoz hiányoznak a szükséges tapasztalati tények és ennek ellenére általánosít.*

Véleményem szerint a problémák meglátása megkívánja a *tanítóképzés egészének biztos ismeretét, áttekintését,* ugyanis könnyen okozhat félreértést a nevelő-oktató-képző munkában a részleteket ismerőnek és látónak az a jelenség, ami az egészet értőnek a dolgok természetéből fakadó hiányosság, amelynek megoldása ugyanilyen természetes pedagógiai munkát kíván. Elismerjük, hogy vannak problémáink és hiányosságaink, látjuk, érzékeljük, vizsgáljuk ezeket és oktatói karunk képes is ezek megoldására.

E. KOVÁCS Kálmán:

A valóság védelmében.

Válasz dr. Károly István intézeti igazgató gondolataira

A *Napjaink* múlt év novemberi számában tanulmányt írtam a sárospataki felsőfokú tanítóképzésről, miközben – az eredmények ismertetése mellett – bíráló megjegyzéseket is tettem. A tanítóképző igazgatója a januári számban visszautasítja bírálatom, s állításaim valódiságát kétségbe vonja.

A *tantárgyakról* szóló fejezetben tanulmányom bírálója szememre hányja, hogy a „korszerűsített alapidokumentumok” bizonyos „korszerűsítést meghatározó irányelv”-ére nem mutattam rá, ami a képzés *természettudományos irányultságát* illeti. Így az „egyoldalúan humán beállítottságúak” közé tartoznék. Megfelelnek viszont arról, hogy tanulmányomban üdvözöltem a természettudományokkal bővített tantervet, abban külön a matematika súlyának megnövekedését, és a gyakorló általános iskola munkájából egyedül a számtantanítás új módszerének kísérletével foglalkoztam részletesebben.

Elmarasztalásban van részem amiatt is, hogy sokat vitatom a nyelvtan és nyelv-művelés kérdéseit. De hiszen a *Napjaink* elsősorban irodalmi folyóirat, olvasótábor nyilván nyelvi kultúránk problémái iránt intenzíven érdeklődik. Ha hasonló szándékú tanulmány fizikai folyóirat számára készül, ott természetesen a fizika tanításának gondjai kapnának nagyobb hangsúlyt.

Az igazgató ellenem idézi az *Irányelvek c. dokumentum II. fejezetének 5. pontját,* s ebből az derülne ki, hogy nyelvtanból a maximalizmus híve volnék. Tény viszont, hogy a tanítóképzőben a nyelvtan programja több mint 90%-ban a középiskolai tananyag összefoglalása, másrészt az évtizedes gyakorlat szerint az oktatás és igény sohasem terjedt túl a középiskolai anyag alkotó ismereténél. Anyanyelvi kultúránk megalapozása egyébként nemzeti ügy, tehát egy irodalmi és kulturális lap hasábjain minden vonatkozásában megvitatható. Helytelen az a felfogás, hogy bármilyen részletében is „szaksajtóba kívánczok”.

Elvben feltétlenül egyet kell értenünk a tanáccsal, hogy „fogadjuk el a középiskolai tanulmányokat”. De ha ebből arra a *gyakorlati* következtetésre jutunk, hogy az oktatásban feltételezzük a középiskolai anyag tudását, akkor sok esetben

hasonlatossá válnánk az egyszeri kőműveshez, aki alap és falak nélkül kezdett a tető építéséhez. Szerencsére a tanítóképzős nyelvtani program nem esik ebbe a hibába.

Tanulmányom helyreigazítója a helyesírás tanításának egy félévben heti egy órában történő bevezetését, bár álláspontját nem indokolja, „több szempontból is *kifogásolható*”-nak véli. Ezt a javaslatomat viszont a múlt évben intézetünk minden vezető szerve elfogadta, az igazgató is magáévá tette, s az emlegetett 40 oldalas év végi jelentésének 9. oldalán ez így olvasható: „amíg a tanítóképző intézetbe kerülő hallgatók többsége nem rendelkezik megnyugtató helyesírási készséggel, kívánatos lenne egy gyakorló óra beiktatása is”. Meglepő, hogy a korábban elfogadott javaslatból a Helyreigazító gondolatokban egyszerre „nem konstruktív” javaslat lett. Az igazgató ugyancsak ebben az év végi jelentésében a nyelvtan és nyelvművelés óráit úgy értékeli, hogy azok fontos szerepet játszottak a hallgatók önálló gondolkodásra nevelésében, viszont az Irányelvekre történt hivatkozásaiból most egészen más értékelés derült ki, holott e jelentés sokszorosított példányát az intézet minden pedagógusa és a főhatóság is kézhez kapta.

A tanítóképzés új nyelvtan- és nyelvművelési programját megjelenésétől kezdve minden rendelkezésemre álló fórumon kifogásoltam. Az intézeti tanácsnak arra az ülésére, amelyik bírálatommal és javaslataimmal foglalkozott – a szocialista demokratizmus elveit félretéve –, nem hívtak meg, így véleményem védeni nem állt módomban. Hasonlóképpen az igazgatói tanács is távollétemben vitatta meg kifogásolt tanulmányom, így ott a bizonyítékaim nem mutathattam be. Az igazgató szerint a nyelvtanítás problémáira az „Irányelvek II. fejezet 4. pontjának utolsó bekezdése” adja a megoldás kulcsát. Vitánknek ezt a részét viszont az élet már eldöntötte: tanulmányom megjelenése után, nyilván hasonló tapasztalatok értékelése alapján az illetékes miniszterhelyettes készülő oktatási reformmunkról szólván kifejtette, hogy „előbbre kell lépnünk anyanyelvünk oktatásában”. (Lásd a miskolci *Déli Hírlap* 1971. nov. 13-i számában a Nyelvünkben élünk c. cikket!)³⁹

Az intézeti tanárokról szóló fejezetben téves az az állítás, hogy tanulmányom a hivatásteret sarospataki sajátosságait a szervilizmussal azonosítja. Az érvelésből az is kiderül, hogy mást és mást értünk szervilizmuson. A szocializmus építésének „második napján” nem tűnnek el az emberi gyengeségek. Tapasztalataink szerint azok még évtizedekig fennmaradnak, és majdnem mindenütt akadnak olyanok, akik a megfélemlítésre is szervilizmussal reagálnak. A szocialista demokratizmus lehetősége ugyan országosan törvényesen is biztosítva van, de minden közösségben a dolgozóknak kell a lehetőséget valóra váltani. A Sarospataki Tanítóképzőben is nagy lehetősége van még a szocialista demokratizmus fejlesztésének, ami segít a szervilizmus visszaszorításában is. Megfelelően arról, hogy tagadja a szervilizmus létezését, a vitacikk szerzője megkérdezi, mit tettem annak megszüntetésére az intézetben. Mind *a munkatársaknak, mind a hallgatóknak igyekeztem magatartásommal példát mutatni.*

Hogy az intézet év végi beszámolóí hogyan készülnek, arról nem kell egyetlen tanárt sem kioktatni. De amit a jelentésből idéztem, azok nem önkényesen kiragadott mondatok, hanem jellemzőek az *egészre*.

A Helyreigazító gondolatok szerzője azt is szememre veti, hogy év végi jelentéséről nem az illetékes minisztériumi osztály nézetét ismétlem meg. Azok közé tartozom, akik évtizedes tapasztalatok alapján inkább a saját véleményüket fogalmazzák meg, mint a másét reprodukálják.

A *protekció* létezését tanulmányom bírálója érettségi bizonyítványok átlagaival, a döntésre hivatott szervek dicséretével, tekintélyével, végül szervezeti kérdéssel próbálja cáfolni: „kizárt a protekciós lehetősége a tanítóképzés több lépcsős felvételi rendszerében”. Hasonló érveket az élet minden területén fel lehetne hozni, s ebből az derülne ki, hogy Magyarországon nincs protekció. De akkor miért tartja napirenden az ellene való harcot a párt és központi sajtónk is?⁴⁰ Nem létező fantomok ellen hadakoznak csupán?

A protekció a szocialista erkölccsel össze nem egyeztethető országos jelenség, és nem mentes tőle Sarospatak sem. A tanítóképzésben azért különösen veszélyes, mert egy ifjú korosztálya révén a nemzet műveltségének, nevelésének megalapozása a tét. Ehhez a rendelkezésre állók közül a legjobbak kellenének, s bizony, befolyásos szülők el tudják érni, hogy gyermekeik a tanítói pályáról jobbakat kiszorítsanak. Mit értek protekción? *A döntésre jogosultak befolyásolását.*

Helytelen és igazságtalan volna protekció miatt – miután országos jelenségről van szó – csupán egy vezetőt elmarasztalni. Hiszen felvételi vizsgák évadán a tanítóképző környékén olyan autópark látható, hogy azt az Országház is megirigyelhetné. Folyik a – természetesen óvatosan fogalmazott – levelek áramlása, a telefon is sűrűn berreg. Mit lehet ilyenkor tenni? Jogszolgáltatásunk, ellentétben sokkal kisebb vétségekkel, a protekciót nem bünteti, ha nem párosul korrupcióval. Az vetne gátat terjedésének, ha egységes társadalmi küzdelem során fokoznánk az erkölcsi meggyőzést ártalmasságáról és emellett a protekció kísérletét is szabálysértésnek minősítenék. Ebben az esetben a szabálysértést üldöző hatóság munkája átmenetileg megnövekedne ugyan, de közéleti tisztaságunk sokat nyerne vele. Aki tanulmányom elolvasta, az világosan látja, hogy ezt éppen a „fizikai dolgozók” gyermekeinek védelme, a szocializmus tovább építésének érdeke teszi indokolttá.

A hallgatók kommunista nevelésével kapcsolatban szóvá tettem, hogy az utóbbi években erősen csökkent a pártba lépő hallgatók száma. Tanulmányom bírálója elismeri ugyan, hogy „az MSZMP X. kongresszusa után elhanyagoltuk ezt a munkát”, de mindjárt hozzáteszi: „ebben a félévben hat hallgatót vettünk fel”. Őszintébb lett volna az a megfogalmazás, hogy a felvétel *tanulmányom megjelenése után* történt. Meg kellett volna neveznie azt is, aki az utóbbi négy esztendőben a legilletékesebb fórumon évről évre sürgette ennek a hibának a felszámolását, a megoldásra javaslatot is tett, amelynek része van a fordulat megteremtésében.

Az *óvónőképés* kiterjesztésének társadalmi szükségességét mindenki világosan látja, aki ismeri az egyre növekvő igényeket. Nemcsak a mi megyénkben probléma ez, hanem mindegyikben. Mégis több pedagógusképző van az országban, ahol nem indult óvónőképés. Vajon miért? Valószínűleg azért, mert nincsenek meg a sikeres működtetés feltételei. Egy mondat erejéig erre céloztam tanulmányomban.

Bírálom elismeri, hogy a tanítóképző intézeti hallgatók létszáma a korábbinak kb. egyharmadával emelkedik, ugyanakkor az egyik kollégiumot most építik újjá. A korábbi létszámhoz mért négy zenetanár látja el a megnövekedett létszámú tanítóképzős hallgatók oktatását és az óvónőképzősökét is, akik még hangszeres zenét is tanulnak. Ilyenkor a lelkesedés egymagában kevés: ha a kényszerűség a cipőtisztító kamrát is tanári lakássá minősíti, ott a zsúfoltság miatt is romlik a tanulás és nevelés lehetősége. Téves az az állítás is, hogy a pedagógiai kabinetbe és a pszichológiai laboratóriumba ugyanolyan eszközök kellene a három-hat, mint a hat-tizennégy éves gyermekek számára, mert nem veszi figyelembe az életkori sajátosságokat. Az ipari televízió beépített kamerája pedig a gyakorlóiskola egyik tantermében működik, s ha az óvodásokat megszokott környezetükből, az óvodából ide két alkalommal áthozták, az ismeretlen helyen és körülmények között minden pedagógiai megfigyelésre felhasználhatatlanul viselkedtek. A gyakorló óvodában ipari televízió helyett olyan üvegfal felelne meg, amelyen keresztül a gyermekek megfigyelhetők, de ők nem látják a figyelőket. Erre példa látható a Kecskeméti Óvónőképzőben is. Mindebből az a tanulság, hogy Sárospatakon az óvónőképzés megindításával legalább egy évig várni kellett volna.

Befejezésül érdemes megvizsgálni az igazgató cikkének záró gondolatait. Szerintem „beosztott tanár” – még ha a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a Magyar Írók Szövetsége, a PEN Club (írók Világszövetsége) tagjával választotta is – nem alkalmas arra, még évtizedes tapasztalatai alapján sem, hogy a tanítóképző intézet életéről valódi képet fessen, mert nem rendelkezik azokkal a dokumentumokkal, amelyek alapján reális képet alkothatna”, másrészt „nem jár azokra a rendezvényekre, ahol az intézet vezetése ismerteti a nevelő-oktató-képző munka helyzetét, eredményeit, problémáit” stb. Ugyanakkor az igazgató a sárospataki tanítóképzésről írt tanulmányom 1944–59. évi korszakáról elismerően írja: „egyetértünk vele és hasznosnak tartjuk” megjelentetését. Holott akkor beosztott tanár sem voltam, s még kevésbé hívtak meg az intézet vezetőinek beszámolóira. *Nincs a két megállapítás között ellentmondás?*

Azt cikke végén az igazgató fél mondatban elismeri, hogy „vannak problémáink, hiányosságaink”, de ez így túlságosan formális, és mit sem lehet belőle okulni.

(Közvetlenül, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor)

Jegyzetek

- 1 Károly István: Tanítóképzés Sárospatakon = Borsodi Szemle, XIV. évf. 1970. 2. szám, 31–38. o.
 2 E. Kovács Kálmán: A felsőfokú tanítóképzés Sárospatakon = Napjaink, X. évf. 11. szám, 1971. november, 2–3. o.
 3 Dr. Károly István: Helyreigazító gondolatok E. Kovács Kálmánról a sárospataki tanítóképzéssel kapcsolatos tanulmányához = Napjaink, XI. évf. 1. szám, 1972. január, 6–7. o.

4 E. Kovács Kálmán: A valóság védelmében. Válasz dr. Károly István intézeti igazgató gondolataira = Napjaink, XI. évf. 3. szám, 1972. március, 8. o.

5 Vö.: Bolvári-Takács Gábor: A művészetpolitika mechanizmusai. Interpretációk és források a Kádár-korszak értelmezéséhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 83–90. o.

6 A Kádár-korszak sajtópolitikájáról lásd: Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 420–440. o.; Takács Róbert: Politikai újságírás a Kádár-korban. Napvilág Kiadó – Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012.

7 A Sárospataki Tanítóképző Intézet évkönyve 1959–1965. Szerkesztő bizottság: Komáromy Béla, Ködöböcz József, Mátray László, Szeléndi Gábor. Sárospatak, 1965. 12–13. o.

8 Magyar irodalmi lexikon. Főszerkesztő: Benedek Marcell. I. kötet, A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 687. o. Lásd még: Új magyar irodalmi lexikon. Főszerkesztő: Benedek Marcell. II. kötet, H–Ö. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000². 1212. o.

9 Vö.: M. Pásztor József: Irodalmi sajtóper 1934-ben. (Adalék a magyar ellenforradalmi rendszer cenzúratörténetéhez) = Irodalomtörténeti Közlemények, 69. évf. 1965. 3. szám, 368–372. o.; E. Kovács Kálmán hatvan éves = Napjaink, XI. évf. 9. szám, 1972. szeptember, 4. o.; Bata Imre: E. Kovács Kálmán hetvenéves = Élet és irodalom, XXVI. évf. 24. szám, 1982. június 11.

10 Ezek: Budapest, Baja, Debrecen, Esztergom, Győr, Jászberény, Kaposvár, Nyíregyháza, Szombathely

11 A témakörrel lásd: Ködöböcz József: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.

12 A kötelező nyolc osztályos általános iskola bevezetése miatt a kormány 1947-ben Budapesten és Szegeden, 1948-ban Debrecenben és Pécsen pedagógiai főiskolákat állított fel, az alsó négy osztály tanítására irányuló képzést azonban hamarosan megszüntették. Vö.: Pedagógiai lexikon. Főszerkesztő: Nagy Sándor. III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 439. o.

13 1958. évi 26. számú törvényerejű rendelet a tanító- és óvónőképzésről = Magyar Közlöny, 1958. 80. szám, 1958. szeptember 6., 592–593. o. A többi intézetet lásd a 10. jegyzetben.

14 187/1958. (M.K.23.) MM számú utasítás a tanító- és óvónőképzésről szóló 1958. évi 26. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról = Művelődésügyi Közlöny, II. évf. 23. szám, 1958. december 1., 391–394. o.

15 azaz: megyei jogú

16 A „kollégium” minősítést, mint a „diákotthon” intézménytípus magasabb kategóriáját, 1959-ben vezették be.

17 A sárospataki állami Rákóczi Gimnáziumról van szó.

18 A 119. számú Helyi Ipari Iskoláról (később Ipari Szakmunkásképző Intézet) van szó.

19 Helyesen: tanulóinak

20 Az 1964-ben létesített falusi kollégiumról (később Mórincz Zsigmond Diákotthon) van szó.

21 140/1964. (M.K.15.) MM számú utasítás a tanító- és óvónőképző intézetek nappali tagozatának tantervéről = Művelődésügyi Közlöny, VIII. évf. 15. szám, 1964. augusztus 1., 346–352. o.

22 A névsor a politikusoknak a cikk megjelenésekor a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyét tükrözi. A sárospataki látogatásukkor betöltött funkcióik: Aczél György (1917–1991), az MSZMP KB titkára; Kállai Gyula (1910–1996) miniszterelnök, a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának elnöke; Cseterki Lajos (1921–1983), a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára; Molnár János (1927–1990) művelődésügyi miniszterhelyettes.

23 A Sárospataki Pedagógiai Füzetek, 1. szám, 1969–1970. Kiadja a Magyar Pedagógiai Társaság Miskolc Városi és Borsod Megyei Tagozata, a Pedagógusok Szakszervezete Borsod Megyei Bizottsága és a Sárospataki Tanítóképző Intézet. A sorozat máig létezik, kiadója a Tokaj-Hegyalja Egyetem.

24 A szóban forgó külföldi intézmények (városok): Bautzen, Bielsko-Biala, Eperjes.

25 Ködöböcz József: A felsőfokú tanítóképzés kialakulása. In: A Sárospataki Tanítóképző Intézet évkönyve 1959–1965, i. m. 3. o.

26 A gyakorlati irányú középiskoláról szóló 1938. évi XIII. törvény cikk, illetve a tanítóképzésről szóló 1938. évi XIV. törvény cikk az addig egységes középfokú tanítóképzést középfokú líceumi és magasabb fokú tanítóképző-akadémiai szintre bontotta, de a háborús események miatt a szervezeti reform meghíúsult. Vö.: Ködöböcz József: Tanítóképzés Sárospatakon, i. m. 219–220. o.

27 Komáromy Béla hivatalosan 1959. január 1-jével kapott igazgatói megbízást, addig a sárospataki állami Rákóczi Gimnázium igazgatója volt.

28 Andrej Voznyeszenszkij: Pliszeckája arca (Ízes Mihály fordítása) = Napjaink, X. évf. 9. szám, 1971. szeptember, 3. o.

29 Vö.: Tájékoztató az MSZMP Központi Bizottságának 1964. december 10-i határozatáról. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978², 94–109. o.; különösen a Takarékosági intézkedések c. fejezet: 104–106. o.

30 Jögalapját lásd: 141/1969. (M. K. 12.) MM számú utasítás a felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói részére juttatható állami támogatásokról = Művelődésügyi Közlöny, XIII. évf. 12. szám, 1969. június 16., 208–212. o.

31 Az óvónőképzés a Kecskeméti Óvónőképző Intézet kihelyezett tagozataként indult.

32 E. Kovács Kálmán: Tanítóképzés Sárospatakon a felszabadulás óta = Napjaink, X. évf. 9. szám, 1971. szeptember, 2. o.; Uő: A tanítóképzés államosítása Sárospatakon = Napjaink, X. évf. 10. szám, 1971. október, 2. o.

33 A 187/1958. (M.K.23.) M.M. utasítás alapján az igazgatói tanács véleményező és javaslattevő testület. Elnöke az igazgató, tagjai az igazgatóhelyettes, a szakcsoportvezető tanárok, a gyakorló általános iskola igazgatója, a gazdasági igazgató, az intézeti párttitkár, a szakszervezet titkár és a KISZ képviselője. 1965-ben az intézeti tanács 12 tagú volt, közte E. Kovács Kálmán párttitkárral. Vö: A Sárospataki Tanítóképző Intézet évkönyve 1959–1965, i. m. 11. o.

34 A sajtó hivatása = Népszabadság, XXIX. évf. 269. szám, 1971. november 14., 3–4. o.

35 125/1970. (M. K. 12.) MM számú utasítás a tanárképző főiskolák, a tanítóképző és az óvónőképző intézetek, nappali tagozatának tantervéről = Művelődésügyi Közlöny, XIV. évf. 12. szám, 1970. június 19., 198–199. o.

36 A Comenius II. kollégium 1972-ben nyílt meg.

37 A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusára 1970. november 23–28. között került sor.

38 A II. számú óvoda 1973-ban nyílt meg a József Attila utcában.

39 (tarján): Mai kommentárunk: Nyelvünkben élünk = Déli Hírlap, III. évf. 268. szám, 1971. november 13., 6. o.

40 Lásd pl. a cikk publikálása előtt nem sokkal megjelent könyvet: Szamel Lajos: A közélet tisztaságáról. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

feLUGOSSY László

Kép és szöveg avagy a kibeszélhetetlen művészeti üzenet

(A MŰVÉSZET A KIS ÉS NAGY DOLGOK
VISZONYLAGOSSÁGÁBÓL KIALAKULÓ MENTÁLIS
HELYZET LEHETŐSÉGEIBŐL A LÉNYEGRE
ÉRZÉKENYÍTETT GONDOLATI FOLYAMATOK
KIFEJEZÉSE, LEKÉPZÉSE.
HA LELKI SZEMEIMMEL A TÁVOLI JÖVŐBE NÉZEK,
KISSÉ HOMÁLYOSNAK LÁTOM A MŰVÉSZETET
MINT OLYANT, DE AZ ÉLET KÖRVONALAIT LÁTVA ÉRZEM,
AHOL ÉLET VAN, OTT MŰVÉSZET IS VAN,
VAGY LEHETSÉGES, VAGY VALAMI ILYESMI...)

Mindig elgondolkodtatott, hogy Altamirán és egyéb más helyeken a barlang-, illetve sziklafalfestők még nem írtak a képeikhez szövegeket, írásos jeleket. Hagyták, hogy a kép lényege önmagáért beszéljen; az írásbeliség kitalálása még jóval odább volt. A védelmet adó barlang közepén égő tűz körül üldögélő őseink így meséltek egymásnak és az akkor még igen jól működő memória jegyezte meg és adta tovább a vadászat és a kőbaltakészítés emlékeit, élményeit, sőt magának a tűz megőrzésének fortélyait is.

Azután folyamatos fejlődés vette kezdetét az ősidőktől, az őskortól napjainkig. (Lehet, hogy nem a fejlődés szót kellene használni, mert azt esetleg sokan nem szeretik, s talán el is utasíthatják, ezért mondhatunk folyamatos változást, mert ezek a változások azóta is jelen vannak az emberiség történetében.)

Azt gondolom, hogy csodának számíthatott az első képek születése. Mivel nem voltam jelen, így csak elképzelem ennek a csodának a lehetőségét, mint később a repülés képességét vagy magának a sikeres repülésnek jóleső élményét, amitől az akkori embereknek talán elállt a szavuk, s nekem is természetesen, még ha csak képzeletben voltam is jelen. Mintha lenne egy időgépem, mint a filmekben, amelyek inspirálnak vagy ihletet adnak, még akkor is, ha jól tudjuk, hogy az élet nem mozi, a fikció meg nem a valóság, a művészet pedig gyűjtőfogalom, amely talán pontosan kifejezi az élet változatosságát, sokszínűségét a barlangfestménytől, a szakrális és vallási, templomi képeken át egészen a modernizmusig, sőt még azon is jóval túl.

AZ EMBER MŰVÉSZEKTEL VÉDEKEZIK.

vagy
ELDOBHATÓ MŰVÉSZ VAGYOK
I LOVE ELDOBHATÓ MŰVÉSZET

Ezek korábbi, képekké alakított szövegeim, amelyek kissé ellentmondásosak, kissé talán provokatívak, de azért jelenítettem meg őket, mert elgondolkodtatónak éreztem és szeretem az elgondolkodtató mondatokat, dolgokat, érzeteket.

Viszonylag fiatalon, 17 évesen rákattantam a művészetre, illetve előtte már érdekelt a színház, a színészet, de aztán a vizuális művészetek egyre nagyobb hatással lettek rám: a képzőművészet, a film és a fotó, amit később a középiskola befejezése után tanultam, és hosszabb ideig dolgoztam e szakmában. Emellett kezdtem el festeni, tárgyakat készíteni és hasonló érdeklődésű fiatalemberekkel barátkozni, eszméket, gondolatokat cserélni, a kor akkori szerény lehetőségei mellett aprócska kiállításokkal próbálkozni. Így született meg 1968-ban az első szentendrei szabadtéri tárlat, amelyet efZámbó István barátommal közösen találtunk ki, jó néhány évig szerveztük és próbáltuk kiteljesíteni, hogy beteljesedjen az az esemény, amely igazi színfolt lett a templomdombon, fokozva a szentendrei hangulatot.

A képzőművészet mellett komolyan érdekelt az irodalom, főleg a költészet, a versek világa, a magyar irodalom gazdagsága, annak folyamatos megismerése. Magam is próbálkoztam versírással, szövegek fogalmazásával, később dalszövegek írásával, amelyek zenei próbálkozásaim alapjai, eszközei voltak.

A folyamatossá váló művészeti tevékenységem, amely kezdetekben a tanulás és a gyakorlás aktusa volt, később egyre szélesedett, s a társművészeti elemeket jól és számomra természetes módon tudtam összeilleszteni és használni. Kísérletező hajlalom újabb és még újabb dolgokkal, ötletekkel próbálkozott. A művészetben a 60-as évek végére, a 70-es évek elejére már minden ki volt találva, s ez a mai napig így van. Csak a technikai fejlődéssel bővültek a kifejezés lehetőségei, variációi. Villanyáram nélkül ezek a dolgok nem működnének, vagy másképpen transzponálnának.

A 70-es évek végi és a 80-as évekbeli munkáimban kezdenek megjelenni a képeken a szövegeim. Szavak, mondatok, szövegszerűletek bővítették a szabad asszociációk lehetőségeit. A konceptuális művészet megismerésével és elterjedésével lett egyre természetesebb a szövegek használata, amihez a vizuális költészet is jótékonyan járult hozzá. Ezek a verbális gondolatok részben már indirekt módon érintették a művészet valójában definiálhatatlan definícióit, amelyeket folyamatosan próbál kibeszélni magából az ember, de csak a kimondások után döbben rá arra, hogy ami a fejében még pontos volt, az kimondva már nem ugyanazt jelenti, mert sokszor a tudatunkban vibráló költői mondatok kimondva vagy leírva hamisak, hiteltelenek lesznek.

Most egy korábbi írásomból idézek, amelyet kedves kollégám művészeti könyvébe írtam: „Azt gondolom, hogy a művészet a káoszról kivezető út egyik lehetősége. Az érzékenység és a szellemi energiák koncentrációja kapcsán az alkotások utat váganak a káoszban, hogy ha csak kis időre is, de megtapasztalhatjuk az objektív rendet, a

szabadság friss levegőjét, és pozitív energiákkal feltöltődve javítsák, segítsék az egyént, a humánus mentális állapotát, hogy halandóságunkat megérintse és megvilágítsa a halhatatlanság, a végtelenség érzetének észlelése.”

Nap mint nap újabb és újabb meghatározások születnek a Művészetről: művészek, művészettörténészek, írók, filozófusok, gyűjtők és egyéb gondolkodók fogalmazzák meg a nagybetűs Művészet lényegét önmaguk és a többi ember számára, hogy mi lenne az, ami. Mindez oly mélyen érinti a megismerési vágyunkat, még ha kissé felszínese is vagyunk, de azt nagyon szeretnénk tudni, hogy mi a művészet lényege, mi az, amit a világunk kezdete óta oly sokan fogalmaztak már meg, és tettek közkinccsé: hogy a Művészet lényege körbe-körbe jár, és ebből természetesen derül ki, hogy van olyan neki...

Kierkegaard, a dán bölcselet, a 19. század nagy magányos gondolkodója, az egzisztencia filozófusa mondta azt, hogy az igazi költő titkos kínoktól szenved, ettől a versei, költői szövegei átlényegülnek, egyszerűvé és megismételhetetlenné válnak, „nagy szavak” és minden fellengzőség nélkül lesznek fenomenálisak. Ezt nagyon fontos és szimpatikus elgondolásnak tartom, bár talán túl idealisztikus, naiv vagy romantikus a meglátás, talán idejemúlt is, és ettől sajna dugába dől, és a komoly mesterséges intelligenciákkal felvértezett 21. századunk elején már nem jelenti azt, amit jelenthetne. Nyilván nagyon szubjektív a véleményem, amit erőltetés nélkül csak úgy mondom, mint ahogy a felszálló madarak röptét szeretem nézni, mert az mélységesen elvont tud lenni, ha jól belegondolunk. Nincsenek törekvéseim, csak élek és kifejezek, a belső és a külső világok rezgéseiből, rándulásából, hullámzásaiból születnek, alakulnak a képek mindenféle megfelelési kényszerek, szándékok nélkül...

1972-ben alapítója lettem a szentendrei Vajda Lajos Stúdióknak, amelynek tagjai főként a városban élő fiatal amatőr, autodidakta művészek voltak. A várostól kapott barokk pincét kiállítóhelyé, műhellyé alakította a tagság, amelyet az azóta kibővült csoport a mai napig kiállító térként használ. Természetesen a műemléki tér folyamatos felújításával lett egyre korszerűbb a „Vajdapince”, amely megfelel az egyre fiatalabb tagság kiállítási igényeinek. A stúdióban zajló kiállítások mellett egyéb tárlatok, kulturális események szervezésével is foglalkoztam a kétezres évek első évtizedéig.

efZámbó Istvánnal, Szirtes Jánossal közösen szerveztük az emlékezetes Kis Magyar Performansz és Nehéz Zenei Fesztivált, amelynek helyszíne a szentendrei MűvészetMalom lett, és megszűnéséig rengeteg érdeklődőt vonzott. Emlékezetes számomra a MűvészetMalomban rendezett kiállításaim: 2009-ben a KIFÜRKÉSZHETELÉN című egyéni tárlatom, amely változatos anyag volt, sok új munkával, sok szöveges képet is kiállítottam, valamint egy kétszoros videó munkát mutattam be, amelynek már megvoltak a technikai feltételei. A Malomhoz kötődik több fontos élményem, amelyek közül kiemelkedő volt a 2017-ben megvalósult, *Levitáció* címet viselő kiállítás Bukta Imrével, Szirtes Jánossal. A már felújított MűvészetMalom összerületén dolgozhattunk, sok technikai és anyagi segítséget kapva Gulyás Gábortól, a Ferenczi Múzeum akkori igazgatójától, aki akkor nagyon gazdag és mozgalmas kiállításokat szervezett az Art Capital koncepciója, égisze alatt

Szentendrén. 2016-ban az Art Capitalon a *Szövegek mindenhol* című anyagomat mutattam be, amely a HÉV állomástól a főutcán és a főtéren át a Szamárhegyig tartott, és költői mondatokat, rövid verseket, aforisztikus buborékokat tartalmazott.

Nem szeretnék elveszni a részletekben, de a kétezres években is rengeteg egyéni és csoportos kiállításon vettem részt. Néhányat kiemelve ezek közül: 2011-ben volt a Múcsarnokban a „*Sírba visztek*” című Bizottság-kiállítás, amelyet a már említett Gulyás Gábor szervezett. Ez a 80-as években aktívan működő, főleg képzőművészekből létrejött (Wahorn András, efZámbó István, Szulovszki István Dzsoni, Kukta Erzsébet Kokó) szentendrei alternatív zenekar és az akkori idők alternatív kulturális környezetének munkásságát mutatta be, amely zenekarnak aktív előadója és dalszövegírója voltam. Ezen a tárlaton videókat, installációkat, fotókat mutattunk meg. 2012-ben a debreceni MODEM második emeleti hatalmas kiállítóterében egy „életmű”-kiállítást rendeztek a korai munkáimtól a legújabbakig. Nagyon változatos anyag került itt bemutatásra *7 milliárd emberi agy nagyjából* címmel, a kurátor Szabó Attila képzőművész, egyetemi tanár volt. 2014-ben a MissionArt Galéria szervezésében jött létre a B55 Galériában a *Szufla* című kiállítás a nyolcvanas években készült, de be nem mutatott munkáimból, s erre az alkalomra elkészült a második képzőművészeti albumom Jurecskó László és Kishonthy Zsolt művészettörténészek szervezésében és szerkesztésében. E felsorolás végén megemlíteném még a 2019

Szig Nó, 2020

decemberében a Miskolci Galériában efZámbó Istvánnal és Szirtes Jánossal közös tárlatunkat, amely a *Pontos, mint az atomóra* címet viselte, és egy 30 évvel ezelőtti, az akkori Miskolci Galériában rendezett kiállítás újragondolása volt, és az Új Modern Akrobatika performanszcsapat „antizenei” akciójával nyílt meg. E kiállításnak Balázs Kata művészettörténész volt a kurátora, és az eseményhez készülő jól dokumentált kiadványnak a szerzője.

Már a 80-as évektől készítek videókat, mozgóképeket, s ezekben is fontosak a szövegek, amelyek feliratok formájában vagy narrációként jelennek meg filmjeimben és rövid videómunkáimban, klipjeimben. Saját szövegeimet saját hangomon szeretem előadni. Nagyon élvezem az írott és a mondott szövegek variációs lehetőségeit.

Álló és mozgóképeimen, mint jeleztem, fontossá vált számomra a szövegek megjelenése, ezt az asszociációk bővítése érdekében használom, talán könnyítve a befogadást, talán nehezítve. A kritikusokra, s ha lesz utókor, akkor rájuk vár ennek megítélése vagy elutasítása.

Röviden beszélni szeretnék még performansz tevékenységemről. A nyolcvanas évek közepétől kezdve műveltem e műfajt barátaimmal, alkotótársaimmal, Szemző Tiborral, Szirtes Jánossal, efZámbó Istvánnal. Először a már említett Új Modern Akrobatika néven szerepeltünk mint akciózenekar vagy inkább performanszcsapat. Előadásaink nem hasonlítottak sem a színházhoz, sem a koncertekhez, egyfajta csendes vagy zajos révületeknek nevezném szerényen ezeket a fellépéseinket. Később Szirtes Jánossal ketten folytattuk performansztevékenységünket, s a 90-es és a 2000-es évek elejéig számtalan nemzetközi performanszfesztiválon léptünk fel Japántól Mexikóig. Az UMA-val 4 performansz-előadásunk volt az 1987-es Kasseli Dokumentán. 2019-ben Molnár Ágnes Éva fotó- és videóművész rendezésében készült egy dokumentumfilm-szerűség az Akrobatika elmúlt harminc éve mozgóképanyagainak feldolgozásával. Fontos megemlítenem a témához tartozóan, hogy performansz-előadásainkhoz gyakran használtuk szövegeimet, narrációkat hangbejátszások formájában, néha az előadások közbeni hangulati alakulások izgalmától inspiráltnan, szabadon improvizálva.

A Godot és a MissionArt Galéria művészei közé tartozom és ezen galériákban gyakran állítok ki.

A MissionArt Galéria már több könyvet kiadott rólam: két művészeti albumot 2008-ban, a *Nincs modor* című könyvet, illetve a már említett *Szufla* című képzőművészeti albumot. Ezen kívül 2014 óta több verses- és szabadpróza kötetem megjelent a galéria gondozásában. Az összeset a Párizsban és jelenleg Thaiföldön élő festőművész barátom, Aatóth Franyó tervezte, akivel most két újabb könyvön dolgozunk, amelyek előreláthatólag tavasszal vagy az idei könyvhéten jelennek meg: az egyik szintén próza, a másik rövid versekből és kapcsolódó képekből áll, s az *Antropomorf hologram* címet kapta. A szövegeket a múlt évben írtam. Végezetül e könyvből szeretnék mutatni oldalakat és oldalakat... Beszéljenek a képek, hallgassanak a szövegek... a kibeszélhetetlen művészetről szóljon a dal, pláne, ha van benne üzenet... de ez szarkazmus volt...

Túl nagy az érintési feszültség

fű fölött fű alatt
 pattog a tudattalan
 önmagát
 vagy
 meglépi
 talán
 megtépi
 szélesebb körökben is kimutatják
 a talp alatti tudatok táncát
 meg a láncokkal felkínált tálcát
 és az elhalványodó varázspálcát
 mely beinti a tündérhajú lányok táncát
 egy vesszőkosárba helyezett szívem körül
 amely még meg-megdobban
 a hétköznapi mélységek láttán
 s mindent elmond vagy a semmit talán
 (nem kellene ilyen túl kritikusnak lennem)
 Digitálisan ne lépj előre!

(A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián 2022. március 10-én elhangzott székfoglaló előadás szerkesztett és bővített szövege. feLugossy László munkásságával eddig lapunk 2002/2, 2010/3. és 2020/4. számaiban foglalkoztunk, írásai megjelentek a 2002/2, 2010/3. és 2020/1. számokban.)

Pihésítés,
2016

Gagyira épül, 2021

Néha-néha, 2021

Eldobható

Emelkedett, 2017-2022

Feljön az ihlet, 2018

Elporladás,
2021

Nemkávészó Kávészó, 2022

Fekete hattyú

Direkt önarckép, 2020

Lebegő szalagok, 2022

A lámpa fénye, 2019

Kebelbarátok,
2012

Amikor üde, 2015

88, 2022

Gém-over, 2021

Valld be, 2010-2022

Színes ing, 2011

SZENTIRMAI László

Velünk élő (báb)művészet és a hely szelleme

Johann Amos Comenius a Sárospatakon évszázadok óta folytonos iskolázás emblematikus alakja, példakép. Könyve, az *Orbis Sensualium Pictus* az első olyan képekkel illusztrált írásmű, amely az érzékletes oktatás kimondott céljával született – mondhatni tankönyv. Míg ez a fejezeteket bevezető ábrákkal, addig a *Schola Ludus* élményszerű dramatizálásra utalással erősíti meg ugyanazt. Mindkettőt a városban tartózkodása alatt írta a „nemzetek tanítója”, aki nem csupán értette, tudta, hanem világossá tette: a hatékony gondolkodás jól megrajzolt belső képi világra támaszkodik. Ezért jó az állóképekkel, ábrákkal teli szemléletes tankönyv.

Ám az egymásnak feszülő törekvések, a szituációkba ágyazott eleven történetek ennél is jobban mutatják meg az élet valóságos dinamikáját. 1656-ban vetette papírra: „Minden, ami a nyilvánosság előtt játszódik, olyan, mint a színház. (*Schola Ludus*)”. Ezzel a 15. század második felétől teret nyert, az antik vígjátékokból, a statikus misztériumdramákból fokozatosan finomított, humanista iskoladramára fókuszál. Gondolatai – a mindenkori jelenhez igazítva – abszolút korszerűek és érvényesek. Évszázadok követték, oktatáspolitikai elképzelések váltották egymást. Eközben a szemléletesség comeniusi gondolata bűvópatakként hol rejtetett, hol előbukkant.

Dudás István emlékezete

Ma 2022-t éljük, töltjük – innen számolva – 115 éve született és 40 éve halt meg Dudás István (1907. március 17. – 1982. december 22.). Életrajza sűrű, regényesen színes, de most inkább azokra a pontokra és motivációkra világítok rá, amelyek a megemlékező retrospekció cölöpjeit adják.

Iskoláit zökkenők nélkül, sikeresen végezte, noha mindez a 20. század elejére eső, érzékeny időszakban, a két világháború között történt. Sárospatakon 1926-ban szerzett népiskolai tanítói oklevele birtokában megerősödött önbizalommal és hittel indult az élet útján. Az önképzést később sem hagyta abba. Szegeden – kétéves tanfolyam végén egyetemi és főiskolai tanárokból álló bizottság előtt vizsgázva – tanító-, illetve tanítónőképző intézeti tanári oklevelet szerzett. (Ide, az Apponyi Kollégiumba a polgári iskolai tanítóképzőt sikerrel elvégzett nők és férfiak kérhették felvételüket, akik az egyetemen szaktárgyi, neveléstudományi és egyéb előadásokat hallgattak, a

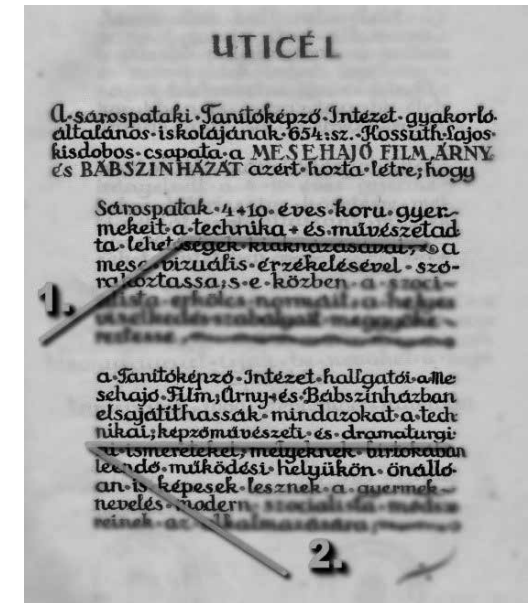
tanítóképzőkben pedig tanítási gyakorlatot végeztek, rendszeres hospitálás után). Mindezen túl és mellett matematika, fizika, vegytan, énektanári diplomákat szerzett meg lépésről-lépésre.

Semjénben, majd Nagybányán keresett, kapott állást. Ma mindkét helység Románia határain belül van. Nagybányára a második bécsi döntés után került, hogy magyar gyerekeket magyar anyanyelvű pedagógusok oktassanak. Itt tanít, amikor az első bábszínházat létrehozza (Öklömböklöm Jankó és Pirinkó Málinkó Bábszínháza). 1947 és 1959 között a Jászberényi Állami Tanítóképző alkalmazottja mint gyakorlóiskola vezető. Itt kapja meg az első kitüntetését, az Oktatásügy Kiváló Dolgozója címet. Ezekben az években nemcsak a gyakorlóiskolának, hanem magának a képző intézménynek is volt bábcsoportja (az utóbbi 15 fővel működött, köztük hat férfi). Fontos, hogy a bábjátéktól elválaszthatatlan kézművességet sokszorosan és sokoldalúan alkalmazza a fiatal pedagógusjelöltek személyiségének építésére. Bábozni sem mindenki tud és szeret, ám az már igen ritka, hogy valaki az összetett bábműhelymunkában igyekezzen elmerülni. Ne féljen a fától, a fűrészről, a textiltől, a tűtől, cernától, az elektromos vezetékektől. Később a Népművelési Intézetben folyó bábtanfolyamokon – és másutt is – folytonosan mélyítette a bábszínházzal összefüggő tudását, csiszolta képességeit. Gyakorlatáról a korabeli lehetőségek keretein (korlátain?) belül rövid, velős tanulmányokban számolt be. A Kisszertári szakkörben tüsténkedő fiatalokról szóló szakmai cikkhez készült egyik fotón a tapadótáblát láthatjuk, amelyet az olvasmányok illusztrálására vezetett be és alkalmazott a korabeli pedagógia. A vásári képmutogatás szellemére épülő, lényegében ős-képregény ez, amely meseposztócska néven még ma is előbukkan azokban az óvodákban, ahol több korosztály is dolgozik együtt a töretlen átmenet jegyében.

Évek múltán költözött családjával Sárospatakra, ahol 1959-től 1967-ig a Felsőfokú Tanítóképző Intézet Gyakorló Iskolája igazgatójaként dolgozott. A megérdemelt nyugalomba vonulás után sem tette le a lantot. A szakközépiskolában lelt befogadó helyre, a bábos tevékenységéről szóló utolsó hírek is innen eredtek.

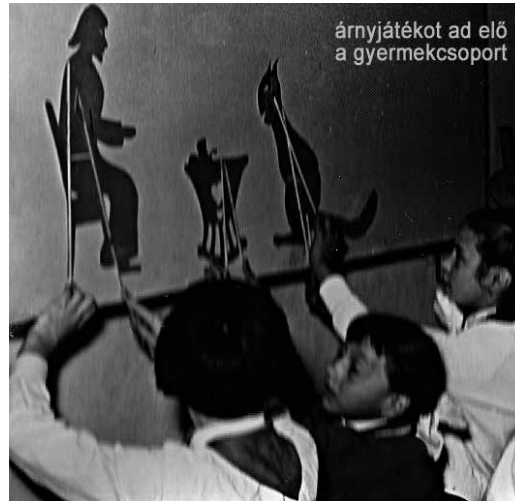
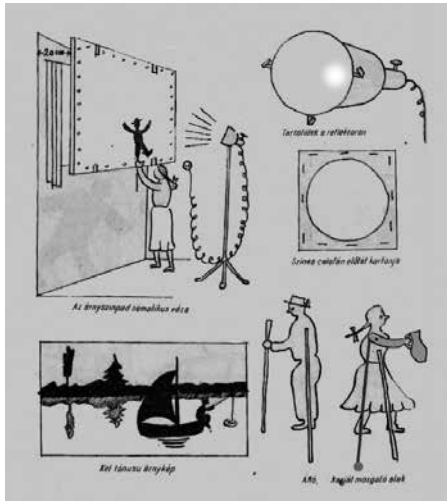
A Mesehajó

A Mesehajó Film-, Árnyp- és Bábszínház „hajónaplója” unikum. Az aprólékos feljegyzések – mára már ritka és értékes dokumentumok – megmutatják, hogy milyen sokan és miért jöttek Sárospatakra vagy a sárospatakiak miért utaztak sokat és sokfelé, nem egyszer határon túlra.

A Tanítóképző Intézet korábban egyben a Gyakorlóiskola épülete is volt. A tantermek – a valamikor kaszárnyának épült szárnybéli – hálótermek átalakításából jöttek létre. Ezeket eredeti céljukra már nem használták (mert a szükségleteket felismerő oktatáspolitikai egy különálló kollégium megépítésére szánta el magát). Fent helyezkedtek el a hangszeres gyakorló helyiségek, s a szerény számú oktatói kar irodái. A pedagógusjelöltek az emeleti tantermekben tanulták a hivatás elméleti elemeit, s a földszinten gyakorolták a „mesterséghez” szükséges képességeket.

Dudás István gyakorlóiskolai igazgató kezdeményezésére az egyik földszinti tanteremben, ez idő tájt megfelelő magasságban és szélességben alkalmas nyílást alakítottak ki (értsd: áttörték falat). Így a tanításon kívüli időkben működhetett a Mesehajó Film-, Árnyp- és Bábszínház. A „hajónapló” 1960. október 9. és 1979. december 2. közötti időszakban 7122 fős nézőszámról ad hírt. A több oldalas listán – váltakozó létszámmal – többnyire évenként 550-800 fő közötti lélekszámok váltják egymást. Érdekesség: 1979 telén a Téli ünnepély alkalmával december 3-án a diákotthonban az elsősök negyvenen, másnap ugyanott a másodikosok negyvenen, december 5-én a Szeszipari Vállalat dolgozóinak 120 gyermeke, december 6-án a II.sz. óvodások 180-an, december 7-én a Városi Tanács dolgozóinak 80 gyermeke tapsolhatott a tizenkét rövid jelenetből szerkesztett műsor végén. December 12-ig, három következő alkalommal, 40-50 nézőnek játszották el a műsort – legvégül a Szociális Otthon lakói előtt léptek fel a gyermekbábosok.

A „hajónapló”-ban gondos felsorolásban fellelhető Dudás István publikációs jegyzéke, szám szerint tizennyolc tétel. A 19. „Nyitva van az aranykapu” négy évtized báboos tapasztalatai már nem láthattak napvilágot. Ugyanerre a sorsra jutott egy fontos tanulmány, amely a Népművelési Intézet kérésére született volna meg. Sajnos nem lelhető fel róla adat. Ő maga így ír erről: „Munkalapok az árny-és bábjátékban rejlő pedagógiai értékek kiaknázásához” címen 50 ív rajzot és magyarázó szöveget készítettem határidőre (1979. április 30.), de a kiadásra vonatkozó szóbeli megállapodást elnapolták”.

A „hajóskönyv” egyébiránt egy bábművész számára valódi kincseshánya. A lapokon egymást követő „emlékkönyvi” bejegyzések – afféle dokumentációk – plakát pontossággal rögzített tényeket tartalmaznak. Találkozók, továbbképzések, korabeli „workshopok”, a „jó gyakorlatok” közreadásának nyomai. Az aláírások – esetenként tízesével-húszasával – a résztvevőktől származnak, közöttük a műfaj nagyjaitól is. Találkozni lehet Czikora János, később Balogh Sándorné (Mária néni) Borsod megyei szakfelügyelők aláírásaival. Rögtön utána Kós Lajos, Lenkefi Konrád, Báron László, Vízvári László, Séd Teréz (a játszóház „anyja”) és Hollós Róbertné (Gizike) aláírása tűnik fel. Ők mindig máskor, de minden alkalommal a szakma képviselőjeként érkeztek a Népművelődési Intézetből és rendre elismerő szavakkal nyilatkoztak az ország eldugott sarkában sikereket termő munkálkodásról. Felismerték és hangoztatták a kettősséget – a gyakorlóiskolai tanulók és a tanítójelölt hallgatók egyaránt művelik, az utóbbiak pedagógiai tevékenységükbe illesztve alkalmazzák bábjátékot. Ám, ami ennél is fontosabb: arra készültek, hogy később mindezt az életben, a saját gyakorlatukban ugyanígy tegyék. A törekvés fontosságára mutat rá a tény, hogy Szabó Gyuláné (Lujzika), a terménybábok kitalálója Kaposvárról érkezett (ahol szintén minőségi pedagógusképzés folyt) és ugyanekkor volt itt Csányi Edit Békéscsabáról, aki minden bizonnyal mentoraként ismerte Lenkefi Konrádot, a Napsugar bábegyüttes kiváló vezetőjét.

Már az is nagy előrelépésnek számítana, ha egy 15-25 fős gyermekcsoport egy kisváros gyermekközössége számára folyamatosan biztosítaná a kulturálódás e sajátos lehetőségét. Mégiscsak nem hivatásosokról, tanult profikról van szó. De ezekkel a gyerekekkel valami egyéb is történt, amelynek köze van a személyiségépítéshez. Olyasmit „szedtek fel”, ami nem mindig jár együtt az iskolázással. Pallagi Vince, a tanítóképző egyszervolt büféjének mindenese nagy „dumás”, de szorgalmas, figyelmes vállalkozó volt ... Egy ízben szoba elegyedtünk és egyszer csak felmerült „Pista bácsi” neve. „Ne tudja meg tanár úr, hogy mire tett képessé Pista bácsi. Egy alkalommal én voltam az Ördög a mesében. A báb fejébe két lyukat fúrtunk és piros celofánnal lefedett zseblámpa-körtéket dugtunk bele. Két drót vezetett le a csuklómon, egészen a könyökhajlatig, ahova leukoplaszttal egy laposelemet erősítettünk. Játék közben, ha rányomtam a drót csupasz végét – világított a szeme! Ha látta volna a nézőket!” lelkendezett.

Ifj. Dudás Istvántól tudom, hogy édesapja milyen mókás módszert talált a nebulók motiválására, dicséretére. Mikrobi, a korszak „robot idolja” a tanóra résztvevője volt. Tantermi elem, bábu. Rezzentlen közönnyel vett részt az eseményekben, de ha egy gyerek jó választ adott, „feléledt”, szemei zölden világítottak! Ha nem, akkor piros fényt vetettek... A kapcsoló persze Pista bácsi zsebében lapult.

Dudás István – az akkori követelmények mellett – teret biztosított a reform erejű törekvésnek, az alkalmazott bábjátéknak. Magyarázattal egy tanulmányban szolgál: „A játéknak, a játékoságnak feltétlenül helyet kell kapnia az 1. osztály pedagógiai munkájában. Ha ez hiányzik az iskolai életből, a gyermek eddigi spontán érdeklődése elhal, aktivitása lelohad. (...) A dramatizálás, megkönnyíti a helyzetek átélését és a tudnivalók megértését.” (Hogyan segítheti a báb az 1. osztályban az oktató-nevelő munkát? = Módszertani Közlemények, Szeged, 7. évf. 1967. 2. szám).

A hatvanas-hetvenes években vagyunk, amikor rengeteg helyre kellett „figyelni”. Az, hogy az óvoda és az iskola közötti átmenetet a gyermeki személyiség felől vizsgáljuk, elemezzük, szelíddé tegyük stb., a „toplista” alján volt. Mai szemmel szinte felfoghatatlan, hogy az emberépítés alapozásának kezdeti szakasza miként nélkülözhetette ezt a felismerést. Mégis ekkor egy pedagógusképző intézet gyakorlóterepének vezetőjeként Dudás István a kisiskolás gyermek aktivitása lelohadásának veszélyére figyelmeztet. Éles szemmel mutat rá, hogy mi következhet be, ha nem használunk ki egy eleve létező, a gyermeki létben gyökerező aktivitást, spontán motivációt. Tovább haladva olvashatjuk: „Az 1. és 2. osztály tanítójának a testnevelési órák, a szünetek és kisdobos-foglalkozások játékaival túl – mértékkel – a tanórákon is alkalmaznia kell a játékos elemeket. A dramatizálás, a néhány perces bábjáték a kisgyermek könnyen mozgósítható képzelete révén megkönnyíti számára a helyzetek átélését és a tudnivalók megértését.” (...) „A gyermek életének 3–4. évében eljut arra a fokra, hogy játékszereit (csutkabáb, seprő, felfordított zsámoly) megszólaltatja, azokkal rögtönzött párbeszédet folytat. A gyermek szerepjátszó hajlamát kiélheti, ha a nevelő alkalmakat teremt számára.”

„Mondd el és elfelejtem, mutasd meg és megjegyzem”

Comenius minden bizonnyal – akár most is – elismerően bólintana a dramatizálás, akár egy nyúlfarknyi bábetűd, a tanítandó tartalom megértését megkönnyítő szerepének említésekor. A szemléletesség ilyen formán való erősítése jóval túlmutat az agyonillusztrált tankönyveken, az okostáblák indokolatlan imádatának darócszövetén – amelyek javarészt a passzív befogadás szintjén segítik a tanulót. Félreértés ne essék, képes vagyok felfogni a vizuális csatorna illusztráló képességét, de Konfuciusz után: „Mondd el és elfelejtem; mutasd meg és megjegyzem; engedd, hogy csináljam és megértem.” A hozzáállásom változatlan – az összművészeti vonzóbb.

Dudás István nyomatékosan hangsúlyozza az alkalmazott bábjáték előnyeit:

- 1) A bábjáték komplex – segít feloldani a szóbeli közlés egyeduralmát. A gyermekkorát megélő ember nagy feladata, befektetése, hogy finoman megrajzolt tartalommal töltsen meg azokat a szavakat – nem egyszer elvont fogalmakat –, amelyeket hall, de nem lát. Ha ezt a belső képépítő folyamatot támogatjuk, akkor az egész folyamat lerövidül és hamarabb kiteljesedhet. A bábjáték – műfaji sajátosságaiból fakadóan – gazdagon vizualizálja, jobban megragadhatóbbá teszi a hallhatót.
- 2) Él a felismeréssel: a dramatikus, atavisztikus jelzésekre támaszkodó előadás-mód közelebb áll a 6-7 esztendőes gyermekhez, mint a fogalmi síkon mozgó második jelzőrendszer. A gyermekkorát élő ember – az olvasni tudás híján – nagyobb bizalommal fordul az érzelmeivel jobban feltárható jelenségekhez: mozdulatokhoz, gesztusokhoz, mimikához, vagy az eleve groteszkhez, a végletesen absztrakt széphez, a rúthoz, mint az őket szabályba, törvénybe szíjazzó szavakhoz, az egyértelműség ostyájába pólyált definíciókhoz. Rámutat, hogy előbb és gyorsabban érünk célra, ha az érzékekkel feldolgozható színes, szagos, neszes, ÉLŐ (ma már azt is hozzáfűzhetnénk, hogy nem virtuális, nem „online”) példákkal találkozhatjuk a gyerekeket.
- 3) Képszerűségével hidat teremt a mindenkor vizuális kultúra megalapozásához, fejlesztéséhez. A Kodak Box-törte 130 éves úton, melyet lépten nyomon képtárak szegélyeznek elgondolkodhatunk, mekkora feladat már az iskolázás alatt megértetni, megszerettetni a látható világot. Okkal képet – rajzot, festményt, sziluettet – csinál(tat)ni komoly kihívás. De díszletet, kunyhót, királyfigurát, hétrőfszakállú Kapanyányimonyókot, csónakból pecázót tervezni, vagy bábszakkörben „működő” szélmalmot eszközölni – természetes és mindennapos dolog. Ezek közül semmit sem lehet a kínai üzletben megvásárolni. „Le kell gyártani”, s azt is tudni kell – hogyan. De Pista bácsi (és követői) mellett mindez megtanulható volt – és lesz.
- 4) A beszédhibák (pösze beszéd, hadarás, dadogás stb.) javításának leghatásosabb eszköze a bábjáték. Egy királyfi nem hadarhat, ha érthetően kell elmondani – sőt Selyemhaj fülébe suttogni – a sorsfordító mondatokat! A közösségben végzett tevékenység során *oldódnak a gyermek gátlásai*. A paraván „fal” – ám vannak jótékony tulajdonságai is. A testképzavar gyakorisága döbbenetes méreteket ölt, valós akadályként emelkedik a photoshopos világban zavartalanul kifejlődni képtelen fiatalság előtt. Fontosabb tudni, hogy egy paraván

takarásában a tapsért, a sikerért együtt izzó kiscsapat igazi aranyröggé olvadhat, mert tisztában vannak társaik valódi képességeivel és biztosak lehetnek a csoport megtartó, védelmező erejében. A közösség csak munkával, munkában teremthető meg.

- 5) A takarással – egyáltalán a bábjátékkal – összeegyeztethetetlen a „sztárkodás”. Legjobb terep a holt anyag primátusán alapuló nagy igazságok felismertetésére, ahol nem az élő, eleven test az eszköz. A tapsot Szt. Johanna, a patyolatfehér papírszalvétából kreált figura kapja, akinek életet adója csak a darab végén lép elő ... mindvégig szolgálva, de nem tündökölvé. Eminens alkalom elindítani a múlandóság felismerésének építgetését, amit csak a jól alapozott erkölcs egyengethet, ami nem tűri a kevélységet, a gögőt, a mohó irigységet – mindazt, ami rontja a közösség kohézióját.
- 6) Hangsúlyozza, hogy a bábozással kapcsolatos tervezési, rajzolási, festési és egyéb munkák alkalmasak *politechnikai és technológiai jártasságok és készségek alakítására*. Még a legegyszerűbb síkbáb is tervrajzként kezd, amin méreteket, összeillesztési megoldásokat rögzítünk. Anyagokról – azok bevásárlásáról vagy gyűjtéséről – döntünk. Szerszámok és ezermester változataik, fogók, satuk, pillanatszorítók, tű, cérna, ragasztó. Ez az igazi pályaválasztást alapozó praktika. S a kalákában végzett munkáról, sőt a munka alatt kibeszélt problémákról, zenehallgatásról, indirekt attitűd-alapozásokról még szó sem esett.

Kiviláglik, hogy a hallgatókat is ebben a szellemben készítették Sárospatakon a pályára, a hivatásra. Még előtte vagyunk a századforduló a porosz/orosz szisztémát felváltani igyekvő pedagógiai megújulásának, Zsolnai József és tudós társai törekvéseinek, Debreczeni Tibor, Gabnai Katalin és követői apránként felépített eredményeinek. Itt-ott éles, kemény a kép, a tartalom darabos, de már az alagút végén is lámpasor világít, nem csak a várva várt fény. Megszületni csak ebből a konok munkálkodásból tudott az igényes, a kulturált fogyasztó kinevelésére törekvő, drámával, bábozással vegyített nevelés ideája.

Sárospatakon nemcsak könnyű (?), hanem kötelező is ekkora elődök nyomába lépni. Elemelve, elfogadva, részleteiben kritizálva – jómagam ezekre az üzenetekre ráérezve korszerűsítettem, folytattam a nagy elődök által kitűzött utat, amelynek újabb állomása „a THEArTER projekt és a hely szelleme”.

THEArTER® avagy repülés két szárnyal

A Tokaj-Hegyalja Egyetem (THE) a THEArTER projekt keretében 21. századi szinten igyekszik Comenius és példamutató utóda, Dudás István hagyatékát éltetni. Az egyetem alapító dokumentumaiból kiolvasható a törekvés, hogy az intézményben – többek között a művészettel – nemes személyiségfejlesztés folyjék. Ebben nincs semmi meglepő, ez generális elv, művészet nélkül nem folyhat egészséges emberépités.

A *koncepció* magva a THEArTER idea. A teátrum olyan *hely*, ahol előadó és néző egy térben, egy időben ugyanarról gondolkodik. A koncepció esetében ez több: a

THEArTER egy *tevékenység* modellje. Eszerint *valakik* az életből hozott *valamilyen dolgot* az előadóművészet segítségével egy kedvezményezett tér fókuszába helyeznek, hogy az abból és ott kinyerhető *üzenetet* a nézők befogadják, úgy és azért, hogy az mindenki által hasonlóan értelmezetten, megtisztultan forduljon vissza az életbe. Az a színház, amelyik nem az életben gyökerezik, s nem vezet vissza oda, nem bír nagy haszonnal.

Másrészt a THEArTER személyiségépítési *metódus*, amely az egyetemen induló, reménybeli unikális változat. Fejleszhető, mi több, multiplikálható. Vezérelve, hogy nem a profizmus felől közelít a reflektorfényben fürdő deszkák felé. Itt is az adekvát formát öltött *tartalom* van a centrumban, ám a *kezdő, az amatőr, de elkötelezetten kereső* fiatal kerül a fókuszba. Értelmiségi szemlélpontú megközelítés, egyetemista létalapokon.

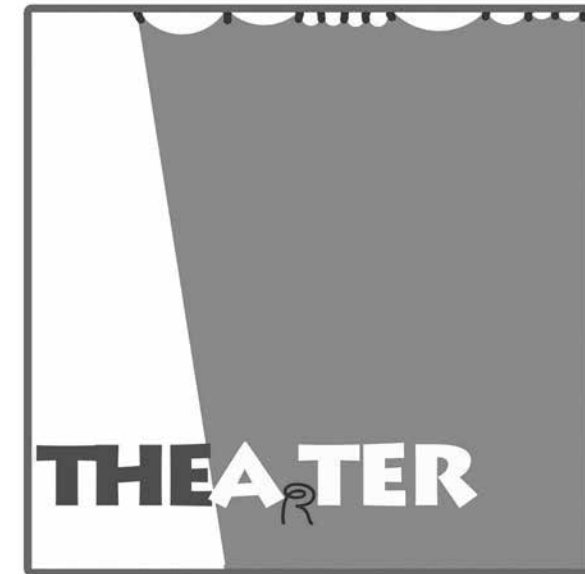
A projektben az alkotó – ebben az esetben „kézműves” – művészeti tevékenység primátust kap. A vízió középpontjában az „ArT” úgy kap extra fényt, hogy hitvallásunk szerint a tokaji szőlővesszőkön cseppekké lényegült nektár a kegyes természet ajándékán túl a már-már *művészetként gyakorolt munka* eredménye is. Mint bármely művészeteknél is: a *talentum* és a *munka* adja a *kincset*, az *arány* a *titok*. Bármely *tartalom* kiérlelt előtárásának, de befogadásának képessége is a fiatalokú embernél kezdődik el. Így van ez az egyetemista esetében is. Bár a készülődés az építkezés időszakára esik, de sokkal inkább a későbbi „közönségére” összpontosul, s hat remény szerint: a pedagógusjelölt esetében a gyermekekre, a leendő idegenforgalmi szakember, a szőlész/borász esetében a majdan messziről érkező vendégre, kliensre – legyen az bárki.

A tartalmak kezdetekben és hosszan nem az írás/olvasás útján kerülnek be a befogadó tudatába, hanem attól eltérően, az *érzékletek* kapuin át. Ez a gyermekkorát élő emberre fokozottan igaz. Aki embert akar „építeni” – vagy legalábbis segédkezni az egyénnek önmaga kiismerésében, – annak tudatosan kell számolnia ezzel. Éppen ezért más metodikáknak kell működniük. A jó iskolázás tudja és érti ezt. Ezért a pályára készülők – többek között Comenius óta – egyebek mellett az *iskoladrámán át* (tágabb értelemben a más bőrbe búvással) és a sok-sok karakter hangján közvetített *üzenettel* vezeti.

A tanítóképzés több, mint 160 éves hagyományaira épülő fiatal egyetemi munka egyik része a kisgyermekek körében tevékenykedő pedagógusok képzése. Áttétellel az a korosztály van a célkeresztben, amelyik még nem esett át a pubertáson. Az ember ebben az életkorában a felnőttől eltérően gondolkodik és a számára is elengedhetetlenül fontos morális alapozásban a művészetek viszik a prímet. Pontosabban, a megérthetőt is a megérezhető által, annak segítségével közvetítjük számára. A két különböző agyféltekével gondolkodó ember végül is egy egészséges és komplex személyiséggé fejlődhet és az életnek ebben a korai időszakában nagyon nagy szerepük van az úgynevezett összművészeteknek. A különféle érzékekre – mint kapukra – összpontosító műfajok művelése is nagyon fontos (pl. zene/hangszerismeret, a muzikalitás kifejlesztése, a kulturált zenefogyasztó kinevelése céljával), de

igazán hatásosnak az a színház bizonyul, amely az együttműködő társművészetekkel kidolgozott harmóniába öltöztetett tartalomra támaszkodik. Itt található a gyerekek számára legkönnyebben „fogható” műfaj, a bábszínház, amire ez a gondolatsor most csak utal, de bővebben nem tér ki.

Harmadrészt a THEArTER a *hely*, ahol szőlész, borász, pedagógusjelölt, idegenforgalmi pályákra készülő *fiatalok* összetalálkozhat, egyben a közösség elé lépés színhelye. Mert mi lehet az a hely, ahol a fiatalok összetalálkozhat? Egyikként álljon itt a THEArTER. Az emberiség régóta gyülekezik össze publikus helyeken, hogy ott jól kibeszélhesse magát, kulturáltan fogyaszthasson valamit és meghallgasson egy kamarazenekart vagy egy „couple-t”, megnézzen egy mókás jelenetet, meghallgasson egy balladát vagy egy stand up-ost. Akinek erre beugrott a *cabaret* mint „jelenség”, az majdnem jó helyen jár. A vándorszínészet kezdete óta ismeretes fellépő helyként a *kocsmá* (lásd a Liliomfi című filmet), de csak egy kicsit kell utazni és a *szerejokban* felbukkan hasonló jelenség. Kargöz és Hadzsejvat történetét *kávéházakban* adták elő arnyjátékos történetmondók ... és még következhetne a példák hosszú sora.

Gyermekművelés

A *gyermekművelés* még szokatlanul csengő fogalom. Aki hajlandó felnyitni, az rájöhet, hogy ez a kultúra olyan komplex felfogására, közvetítésére vállalkozás, amelyben a célpont a gyermekkorát élő ember. Ennek a hangsúlyozása azért fontos, mert ebben az életszakaszban a tartalmak nem az írásbeliség útján kerülnek be a befogadó tudatába, hanem attól nagyon is eltérően, az *érzékletek* kapuin. Aki embert akar „építeni”,

vagy legalább is segédkezni az egyén önmaga kiismerésében, annak tudatosan más-képp kell számolnia ezzel a szakasszal, ahol éppen ezért más metodikáknak kell működniük. A jó iskolázás tudja és érti ezt, s ezért a pályára készülőköt – többek között Comenius óta – egyebek mellett az iskoladrámán, tágabb értelemben a más bőrébe bújtatás és adekvát üzenés segítségével vezeti a képzés, önképzés útján.

Egy dolog nem kerülhető meg. A gyermekkorát élő ember nincs tisztában, – kezdetben nem is lehet – a morál törvényeivel, főleg azok bonyolult tartalmával. Fogalma sincs egyebek közt a „hazáról”, a hazaszeretetről, amikor számára a haza maximum egy családi ház, egy település, egy nagyobb embercsoport, amelyet rokonságnak hívunk. Ebben az életkorban a jó és a gonosz közötti döntést úgy hozzuk meg, ha látva látjuk a hibás cselekedetek eredményét a vele párhuzamosan megtörténő jók fényében (Holle anyó, Star Wars...ne állj a sötét oldal mellé!). ..... És a helyesnek ítélt oldalt, utat, megoldást választjuk.

A legszélsőségebbeket csak a holt anyag tudja elviselni. Élő emberrel ezért nem is próbálkozunk, ha Szent Johannának máglyán kell meghalnia. Ilyenkor egy lángra lobbantott gyolcsfehér papírbáb több léptéssel hatásosabb, mint a színpadon műlángokban vonagló élő alak, aki ráadásul a darab végén minden este kilibben az összehúzott függöny elé a tapsot fogadni.

A gyermekkultúra szak az egyetemen tanuló ifjúság számára ad lehetőséget, hogy két útról közelíthessen mélyebb összefüggésekhez. Színházat, bábszínházat teremteni több művészeti ág (irodalom, képzőművészet, mozgásművészet, kézművesség ... és tehetség) kérdése. De annak befogadása is megkíván egyfajta csiszolt hozzáállást, amely a vendéglátó, a fesztiválszervező, a jó értelemben vett kocsmáros vénájával rendelkező ember kérdése.

A gyermekkultúra szak indítását vissza nem térő alkalomnak, kitörési pontnak tartom éppen ebből a szerencsés összetettségéből elindulva. A THE vonzereje lehet, hogy itt a diákok olyan hagyományokra építhetnek, amelyek már majdnem a múlt kódébe vesztek. Éppen ennek a veszteségnek az elkerülése érdekében – kutatómunkára, kísérletekre, találkozókra, fesztiválokra támaszkodva – a THE 21. századi terepévé lehet egy unikális, hogy ne mondjuk „zempléni” – törekvésnek. A gyökerek megvannak, a talaj öntözésre szorul, a napfény elől pedig ki kell kapálni, ha tetszik „kétágúzni” a bozótot.

Jómagam rendelkezésre állok.

BENE Zsuzsanna

Magyar füves-, gyógy- és herbaborok

A természetben számos olyan növény található, amely felhasználható fűszer- és gyógynövényként. Az idők kezdetén az emberek nem ismerték ezeket a növényeket, s az ösztöneikre támaszkodva különböztették meg egymástól az ehető táplálékot a mérgezőtől. Zelenyák János lekéri plébános könyvében így ír a növények megismeréséről: „Erő van bennem, ezt keressed és ha fölfedezted, meg fogod tudni, vajjon gyönyörködtető színeimmel, egész lényegemmel jó barátod vagy gyilkosod lehetek-e. A növény közlékeny, és ha érintkezünk vele, nemcsak szépségét mutatja, hanem legféltebb kincsét, ható erejét is elárulja.”¹ Idővel nemzedékről nemzedékre adódott át az ismeret az egyes növényekről és az emberi szervezetre gyakorolt hatásokról.

Az 1980-as években elindult és az elmúlt húsz évben a világban felgyorsult „zöld hullám” azt jelenti, hogy a szintetikus szerek helyett a természetes alapú készítményeket alkalmazzák nemcsak a gyógyászatban, hanem az élelmiszerelőállítás számos területén. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) tanulmánya szerint a gyógyászatban a betegek 80%-át nagyrészt vagy kizárólag természetes szerekkel gyógyítják.² Megváltozott a szintetikus gyógyszerek fejlesztési filozófiája, már nem egy fajta hatóanyagot tartalmazó, egy célra fókuszáló készítmény előállítására a cél, hanem számos hatással rendelkező, több száz növényi komponensből álló szerek fejlesztése folyik. A fejlett ipari országokban meghaladja a 40%-ot a természetes eredetű gyógyhatású készítmények aránya. A világpiac globalizálódása révén az európai kontinensre bekerültek gyógynövény-alkalmazási hagyományokkal rendelkező kultúrák növényei (India, Kína), s alkalmazásuk révén a gyógynövények-hordozta értékek magasabb szintű igazolást nyertek. A WHO létrehozta Tradicionális Orvoslás programját azzal a céllal, hogy az Európán kívüli régiók értékes gyógynövényeinek és gyógyító eljárásainak tudományos értékelését követően népszerűsítse azokat.³

A borászatban a figyelem szintén a természetes eredetű borkezelő anyagok felé fordul, amelyek segítségével – a fenntarthatóság szellemében – alacsonyabb szintetikus szerhasználat válik lehetővé (pl. növényi eredetű tanninkészítményekkel csökkenteni lehet a kén-dioxid felhasználást). A különféle gyógy- és füvesborok készítése kezd újra divattá válni, egyre tudatosabban használják ezeket a növényeket borokhoz adva, abban áztatva, csokoládé különlegességek boros-gyógynövényes töltelékeként (pl. pannonhalmi gyógynövényes-boros trüffelek).

Gyógynövények

Gyógynövénynek nevezzük azokat a növényeket, amelyeket a hagyományok vagy az irodalmi adatok alapján gyógyítás céljára felhasználtak vagy felhasználnak. Szűkebb értelemben azok, amelyeknek kedvező élettani hatásuk van, a megszabott adagolást betartva nem ártalmasak, és szerepelnek a hivatalos gyógyszerkönyvben.⁴ A hatályos VIII. Magyar Gyógyszerkönyv (Ph. Hg. VIII.) 2006 júliusától van érvényben. Több mint kétszázféle gyógynövény szerepel benne (a WHO húszezer gyógynövényt tart számon).⁵

A gyógynövény lehet vadon termett és termesztett. A jótékony tulajdonságot hordozó növényi részeket növényi drogoknak (plantae medicinales) nevezik. A drog latin nevében az első szó a növény latin nevének birtokos esete, a második a növény szervének elfogadott tudományos neve, amely alanyesetben áll (pl. Sambuci flos – bodza virág).

A növényi drogok száma az új kutatási eredményeknek köszönhetően időről időre változik. A HMPC-bizottság (Committee on Herbal Medicinal Products) gyűjti össze és rendszerezi monográfiák formájában az egyes gyógynövényekről szóló tudnivalókat.⁶ A leírásokat folyamatosan bővítik és fordítják az EU-tagállamok hivatalos nyelveire. Közéteszik, hogy az adott növény melyik része alkalmas növényi drog felhasználásra, milyen élettani hatással bír, valamint bemutatják alkalmazhatóságuk területét. A leggyakoribb, hatóanyag tartalommal rendelkező növényi részek, drogok tudományos elnevezéseit az alábbi táblázat mutatja:⁷

Latin név	Magyar megnevezés
Bacca	Bogyó
Flos	Virág
Folium	Levél
Folium cum flore	Virágos hajtásvég
Fructus	Termés
Herba	Föld feletti rész
Radix	Gyökér
Rhizoma	Gyökértörzs

A növényi hatóanyagokat a következőképpen rendszerezhetjük: *szaharinok vagy szénhidrátok*: gyulladáscsökkentő hatásúak, ide tartoznak az egyszerű cukrok, keményítő, inulin, pektin és mézga. *Glikozidok*: kémiaileg a szénhidrátokhoz tartoznak, de élettani hatásukat tekintve önálló csoportot alkotnak. A glikozidtartalmú vegyületek a szív működésére vannak jótékony hatással, vizelet- és hashajtók. *Alkaloidok*: nitrogén tartalmú vegyületek, amelyek általában erős mérgek, az idegrendszerre fejtenek ki hatást, lehetnek izgató, élénkítő, de bódító szerek is. Kedvező hatásuk a fájdalomcsillapításban nyilvánul meg. *Illóolajok*: nitrogénmentesek, kémiaileg elegyek. Segítik az emésztést, antibakteriális hatásuk van. *Cserzőanyagok (csersav, tannin)*: kémiaileg

a digalluszsav polimerizációja révén jönnek létre. Bonyolult szerkezetű vegyületek. Véréscsillapításra, a bélflóra helyreállítására alkalmazhatók. *Keserűanyagok*: összetételük nem tisztázott. Étvágygerjesztő, emésztést serkentő tulajdonsággal rendelkeznek. *Szerves savak*: a legelterjedtebben előforduló szerves savak: sósavas, citromsav, almasav, borkősav, hangyasav, borostyánkősav, szalicilsav. Lázcsökkentő és immunrendszert aktivizáló hatásúak. *Zsírok, zsírolajok, viaszok*: ebbe a csoportba tartoznak a különféle termékek: kakaómag, kókuszmag, ricinusmag, lenmag, napraforgómag. *Festőanyagok, flavonoidok*: a flavonoid, izoflavonoid, neoflavonoid, flavon, flaván, antocianidin, proantocianidin, apigenin, szilibin, klorofill és a karotinoidok tartoznak ide. Görcsoldó, májvédő hatással rendelkeznek. *Tejnedv*: kémiaileg nem egységes anyagok, a sejtnedvek emulziója, fehér vagy sárga színű, illóolaj, gyanta és alkaloid tartalommal. Ide tartoznak a kutyatejfélek, mák, fészkesek és a selyemkóró. *Vitaminok*: különböző kémiai összetételű anyagok, amelyek azonban a szervezet zavartalan működéséhez nélkülözhetetlenek, hiányuk betegséget okoz. *Antibiotikumok*: újabb megfigyelések szerint nemcsak az alacsonyabb rendű növényekben fordulnak elő, hanem néhány magasabb rendűben is megtalálhatók. Az antibiotikumok a mikroorganizmusok növekedését, szaporodását gátolják, de vannak esetek, amikor mikrobaölő tulajdonsággal is bírnak.

A gyógynövény-alkalmazás történeti útja

A legrégebbi lelet alapján i.e. 5400 körül a jégkorszaki ember már használt gyógyító hatású növényt, kutatás bizonyította, hogy a vérzéscsillapító hatású, fehér nyárfán termő likacsosgombát mindig tartott magánál.⁸ Kínát mindenképpen az egyik legfontosabb tudással rendelkező országgént tartják számon: i.e. 3400-ban Sen Nang császár 230 receptúrából álló gyógynövényes kötettel rendelkezett. Indiában a gyógynövényekkel való gyógyítás (ayurvédikus gyógyítás⁹) nagy hatással volt az arab, a görög-római, a közel-keleti és az ázsiai orvostudományra (jelenleg Indiában és Pakisztánban 70%-ban ayurvédikus orvosok gyógyítanak). Egyiptomban isteni tudománynak tekintették a gyógyítást, az ún. Ebers tekercs (Egyiptomi Gyógyszerkönyv) 876 gyógykészítményt és 500féle gyógynövényt tartalmazott. I.e. 500 körül az egyiptomi herbalisták számítottak a legkiválóbb orvosoknak.

A görögök és a rómaiak rendszerezték először gyógyhatásuknak megfelelően a növényeket, különbséget téve a növényi részek gyógyhatásai között. Arisztotelész 78-ban megírta Európa első gyógynövény jegyzékét *De Materia Medica* címmel. Hippokratészt tekintjük az orvostudomány, a botanika és a gyógyszerészet atyjának. A középkorban tovább bővült a gyógynövények használatának ismeretköre, Nagy Károly kötelezővé tette a termesztésüket. A kolostorok füveskertjeinek gyógyító hatása vitathatatlan. A reneszánsz leghíresebb orvosa, Paracelsus *Herbarius* című könyve mutatja be a gyógynövényeket. Véleménye szerint a betegségek nem isteni büntetések, hanem a szervezet ásványi anyagforgalmának zavara miatt alakulnak ki. Ő volt az első, aki mérgező vegyületeket (higany, vas) gyógyszerként alkalmazott: „Alle

Ding' sind Gift und nichts ohn' Gift, allein die Dosis macht, das ein Ding kein Gift ist.”, azaz „Minden dolog mérge, ha önmagában nem is az; csupán a mennyiség teszi, hogy egy anyag nem mérge.”¹⁰ Munkásságával megteremtette a modernkori gyógynövényvel való gyógyítás alapjait.

Fontos megemlíteni Carl von Linné svéd természettudós nevét, aki bevezette a binomiális nomenklatúrát, a növények és állatok kettős latin elnevezését (nem és faj). 1738-ban megalapította a Svéd Tudományos Akadémiát. 1751-ben kiadta a *Philosophia Botanica* című művét. Rendszeresen tanulmányozta a növények gyógyhatását, valamint a gyógyszerek hatásmechanizmusát. Csak a tapasztalatilag igazolt hatású szerek meghagyását javasolta; a gyógyszerstanban gondolatai számos megújuláshoz vezettek. Kitáibél Pál és Diószegi Sámuel az ő tanait követte.

Magyarországon már a honfoglalás korában ismert volt a gyógynövények jótékony hatása, a táltosok számos betegség, sérülés gyógyítására alkalmaztak vadon termett növényeket. A középkorban a kolostorok füves- és gyógynövénykertjei váltak az orvoslás gyógyszerártaivá. A magyarországi szerzetesrendek közül a legrégebb, a bencés művelt kerteket, de a későbbi gyógyító rendeknél, így a johannitáknál, antonitáknál, stefanitáknál, ispotályosoknál is azonosíthatók gyógynövény kertek, amelyek általában nem váltak külön a zöldséges ágyásoktól. A boldvai Keresztelő Szent János bencés apátság használatára készült Pray kódex 27 gyógynövényfajt javasol gyógyszerként. Európa-szerte jelentős mű volt Méliusz Juhász Péter *Herbárium*a, amely halála után hat évvel, 1578-ban jelent meg. Méliusz református püspök, egyháztudós, író, botanikus volt, a magyarországi reformáció egyik kiemelkedő vezéregyénisége. *Herbárium*a az első magyar orvosi füveskönyv, kulturális örökségünk része.

A népi növényismeret fontos szerepet töltött be a gyógyítás tudományában. A 17. században fűszedő asszonyokat alkalmaztak a főúri udvarokban, akik nemcsak a környéken található növényeket, hanem a messzebb lévőket is gyűjtötték. Gyakran érkeztek a falvakba román, szlovák gyógyfűárusok, gyökérásók. A Rákóczi-szabadságharcot követően Vay Ádám felesége, Zay Anna 1718-ban megírta *Herbárium* könyvét, amely számos kipróbált gyógyító receptet tartalmazott mintegy 300 féle gyógynövényre alapozva. A 18. század meghatározó személyei voltak az ún. olejkárok, az Európát járó Turóc megyei vándor gyógyfüvesek. Juniperusból előállított illóolaj készítményt árultak (oleum carpathicum/balsamum hungaricum) és gyógyítottak vele embereket, sőt állatokat is.¹¹ A 19. század elején Diószegi Sámuel *Orvosi füveskönyvé*ben arra hívta fel a figyelmet, hogy mindenki tartson otthon házipatikát, amely tea főzésre alkalmas szárított gyógynövényekből áll. Bugát Pál 1838-ban a népi gyógyító hagyományok gyűjtését szervezte, mert szerette volna megörökíteni a gyógynövények hagyományokon alapuló tudástárát. A modernkori népi gyógyászat számos meghatározó eleme az elmúlt századok ismereteinek tovább örökítéséből táplálkozik. A jelen kor kiemelkedő természetgyógyásza hazánkban Szabó György, a „bükki füvesember”, aki megalapította a Bükki Füvesember Egyesületet. Célja, hogy őrizze és kutassa a népi gyógyítás hagyományait, s átadja a gyógynövényekről megszerzett tudást és tapasztalatot.

Szót kell ejtenünk a füvesasszonyokról. Különleges boszorkánykultusz övezi még napjainkban is a létüket, falusi piacokon, vásárokon lehet velük találkozni. Hihetetlen tudásanyag van birtokukban a népi gyógyítás terén, amelyet nemzedékről nemzedékre adnak át és folyamatosan a természet megfigyeléséből, a természettel való együttélésekből táplálkoznak.

Gyógynövények a borkultúrában

A szőlő és a bor a korábbi évszázadokban fontos alapanyag volt mind a népi, mind a magasabb szintű gyógyításban. Mára ez a fajta ún. vinoterápia teljesen kiszorult az orvosi gyakorlatból és a természetes gyógymódok közül. A gyógybor fogalmába egyrészt a gyógyszerekből oldással készített gyógyszeres borok tartoznak, másrészt a növényi drogok borban történő áztatásával készített italok, így nem minden gyógybor füves bor, de minden füves bor gyógybor.¹²

A bor gyógyászati értékét az ókori orvostudomány sokra értékelte. A legenda szerint Aszklepiadész fedezte fel a bor gyógyhatását. Az ókori orvosok nemcsak belső használatra, hanem külsőleg is alkalmazták: borban mosdatták az újszülöttest, borral mosták a sebeket, fekélyeket, a bor volt az ókor legjobb antiszeptikuma. A belsőleges alkalmazásnál a legmegfelelőbb fajtát a betegség természetétől és a betegről függően választották ki. Az ókori gyógyászat nem tisztán rendelte a bor fogyasztását, hanem mindenféle gyógyfüvekkel készült borok alakjában. A füves, illatosított borok a középkorban is nagy szerephez jutottak, mert *vinum medicatum*ként, gyógyszerek kísérőjeként ajánlották őket. A kellemes ízű, illatú italokkal a keserű gyógyporok, orvosságok könnyebben bevehetővé váltak. A reneszánsz nagy megújulásával, az ókori ismeretek felfedezésével számos füves, illatosított, ízesített gyógybor terjedt el, részben ókori receptek, az ókori szerzők újrafelfedezése hatására. A kolostori kertekben, kerengőkben mindig lehetett találni gyógynövényes virágágyásokat; a növényeket beáztatták borba és étvágygerjesztő, gyomorerősítőként fogyasztották.

A magyar népi gyógyászat is nagy becsben tartotta a bort, nemcsak tisztán, hanem gyógynövényekkel keverve füvesborként, gyógyborként. Több, mint százféle füvesbor receptje található meg a korabeli szakirodalomban, amelyeket a legkülönbözőbb betegségekre javasoltak a pácienseknek. Magyarországon Mátyás király híres gyógyboros kódexlapjai őrizték meg ezeknek az emléket. A németek-lakta területen örménygyökerez és gyömbéres bort fogyasztottak, amit Magyarországon „Luther Wein”-nak (Luther-bor) hívtak. A 19. század első felében átmenetileg csökkent a borral készítendő gyógyszerkönyvi készítmények száma, a század második felében azonban újra reneszánszukat éltek.

A bor a 20. század elején is fontos és sokirányú szerepet töltött be a gyógyászatban. Mint alkoholos italok, illetve a gyógyborok bekerültek korai gyógyszerkönyvekbe. A Magyar Gyógyszerkönyv 1909-ben megjelent harmadik kiadásában a *chinabor* és a *pepszines bor* receptjét lehet megtalálni. A *chinabor* (Vinum chinae)

kínakéreg-por felhasználásával készült, a *pepszines bor* pepszint, hígított sósavat, glicerint és narancsszirupot tartalmazott és mindkettő étvágyjavítóként szolgált.

A tokaji aszú, a tokaji eszencia és tokaji szamorodni a Magyar Gyógyszerkönyv több kiadásában is szerepelt (1896, 1909, 1934, 1954) önálló rendeltetésként vagy gyógyszeres bor alapanyagául szolgálva. Az ötödik kiadás 1954-ben a gyógyszeres bor esetében úgy fogalmazott, hogy fehér borban (*Vinum album*) növényi drogok áztatásával készül, s a fehérbornak legalább 11,8 v/v% alkoholtartalmúnak kell lennie. 1967-ben, a hatodik kiadás eltörölte a gyógyborokat, a gyógyszeres borokat, fehérborokat és rebarbarás borokat.¹³

Napjainkra a gyógyborok lassan kiszorultak a gyógyszerkönyvekből, a patikákból és az orvosi terápiából. Ennek egyik fő oka az, hogy a korszerű gyógyszerészet hosszú ideig eltartható, stabil és egyszerűen kezelhető orvosságokat ismer el, másrészt az üledékképződésre hajlamos, illetve mikrobiológiai szempontból gyakran aggyályos gyógyborok sokszor nem felelnek meg ezeknek a követelményeknek.

A jelenlegi szabályozás szerint az ízesített boralapú italokat: *a)* még erjedésben levő újborból, asztali bor készítésére alkalmas borból, asztali borból, meghatározott termőhelyről származó minőségi borból, pezsgőből, habzóborból, gyöngyöző borból, szén-dioxid hozzáadásával készült gyöngyöző borból állítják elő, friss szőlőmust, illetve részben erjedt szőlőmust esetleges hozzáadásával; *b)* a Magyar Élelmiszerkönyv 1-2-88/388 előírásában meghatározott természetes és természetazonos aromaanyagokkal és aromakivonatokkal; illetve fűszernövényekkel és/vagy – fűszerekkel és/vagy – ízesítő élelmiszerekkel ízesítik; *c)* esetleg édesítik; *d)* alkohol hozzáadása nélkül készítik; s végül: *e)* tényleges alkoholtartalmuk legalább 7, legfeljebb 14,5 térfogat-százalék.¹⁴

Herbaborok

A gyógy- és füvesborok készítési hagyományai megőrzésének-felelevenítésének céljával hoztam létre az ízesített boralapú italok kategórián belül a herbaborokat.¹⁵ Szigorúan a természet adta értékek felhasználásával, természetes úton. A gyógyborok esetében friss növényeket áztatnak gyógyító hatás elérése érdekében, a füvesboroknál pedig többféle szárított növényt használnak. Ezért a herbaborok önálló kategóriát képeznek, mert egyrészt nem gyógyító szándékkal készülnek, így nem gyógyborok, másrészt csak kétféle szárított gyógynövényt tartalmaznak boronként, így nem tekinthetők füvesboroknak sem. Minden évjáratból olyan alapbort választunk, amely magasabb alkohol- és savtartalmú, a növényi hatóanyagok tökéletesebb kioldódása céljából. A gyógynövények áztatásánál nem törekedtünk a hatóanyag tartalom teljes dózisának felhasználására, mert nem gyógyító céllal használjuk. Figyeltünk a harmonikus ízek kialakítására, megtartva az ezen borkategóriára jellemző jegyeket. A gyógynövény-páros egyik tagja illóolajban gazdag, a párja pedig ízben domináns, flavonoid- vagy keserűanyagot tartalmaz. Együtt szépen kiegészítik a borok kedvező élettani hatását. Étrendi szerepüket tekintve alapvetően nem harmónia italok, nem

kísérőjük az elfogyasztott ételünknek, hanem lefekvést megelőzően egy pohárral javasolt a fogyasztásuk. Van olyan képviselőjük, amely az emésztést hivatott serkenteni, keserűanyagánál fogva aperitif italként fogyasztható.

A borban, hidegen is jól extrahálható szárított gyógynövények: az ánizsmag (*Anisi fructus*), az apróbojtorjánfű (*Agrimoniae herba*), a benedekfű (*Cardui benedicti herba*), a bodzavirág (*Sambuci flos*), a cickafarkfű (*Millefolli herba*), a citromfű (*Melissae herba*), a csipkebogyóhús (*Cynosbati fructus sine semen*), az ezerjófű (*Centauri herba*), a fehérmályvagyökér (*Althaeae radix*), a galagonya virágos hajtás (*Crategi sumitates*), a gyömbérgyökér (*Zingiberis radix*), a hibiszkuszvirág (*Hibisci flos*), a levendulavirág (*Lavandulae flos*), a máriatövismag (*Cardui mariae fructus*), a narancshéj (*Auranthii dulci*), az orvosi zsálya (*Salviae folium*), a papsajtfű (*Malvae herba*), a rebarbaragyökér (*Rhei rhizoma*). Fontos megjegyezni, hogy mielőtt bármely növényt, illetve annak részét használjuk, meg kell győződni, honnan gyűjtötték, hogyan szárították. Nem minden növényi rész drog, sőt egy-egy bogyó, termés mérgező lehet. A hatóanyagtartalom a déli órákban a legerőteljesebb, ekkor érdemes a növényeket begyűjteni, majd türelemmel szárítani. Nem a frissen szedett növényi drogokat áztatjuk, hanem az enzimes folyamatok leállását követő szárított állapot a megfelelő.

*

A gyógynövények szerepe és a rájuk irányuló figyelem az elmúlt évtizedekben felerősödött. Az emberek szíve és lelke nagyobb bizalommal van irántuk, szemben a szintetikus anyagokkal. Évszázadok óta nem csalódtak bennük, örök fenntartható értékek, amelyek mindig rendelkezésre állnak. Ránk van bízva, mindezt hogyan hasznosítjuk. A gyógynövények borban való áztatása olyan hagyomány, amelyet érdemes továbbvinni, megőrizve a velük elérhető ízeket, bővítve a tudásanyagot, amely a készítésük innovációját szolgálja. A magyar borkultúrában ezeknek a boroknak mindig volt helye, függetlenül attól, hogy a mai tudomány már nem tulajdonít nekik gyógyhatást. A lélek eszenciái inkább, kedvességet és szeretetet hordoznak és képviselik azokat az értékeket, amelyek szebbé teszik a napjainkat.

Jegyzetek

- 1 Zelenyák János: A gyógynövények hatása és használata. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1908. <https://mek.oszk.hu/05300/05356/05356.pdf> (Letöltés dátuma: 2022.05.09.)
- 2 Kéry Ágnes: Farmakognózia gyógynövény és drogismeret. <https://docplayer.hu/21916685-Farmakognozia-gyogynoveny-es-drogismeret-dr-kery-agnes.html> (Letöltés dátuma: 2022.05.10.)
- 3 Csupor Dezső – Szendrei Kálmán (szerk.): Gyógynövénytár-Útmutató a korszerű gyógynövény-alkalmazáshoz. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2012.
- 4 Bernáth Jenő (szerk.): Gyógy- és aromanövények. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2000.
- 5 Kéry Ágnes: Farmakognózia gyógynövény és drogismeret. <https://docplayer.hu/21916685-Farmakognozia-gyogynoveny-es-drogismeret-dr-kery-agnes.html> (Letöltés dátuma: 2022.05.10.)
- 6 ESCOP (European Scientific Cooperative on Phytotherapy) monográfiák.

7 Forrás: saját szerkesztés Bordás Imre – Tompa Anna: Mérgező növények, növényi mérgek. (Országos Kémiai Biztonsági Intézet, Budapest, 2006) alapján.

8 Szabó György – Lopes-Szabó Zsuzsa: A bükki füvesember gyógynövényei. Szabó György kiadása, Budapest, 2008.

9 Az ayurvéda szanszkrit eredetű szó, jelentése: az élet tudománya. Az ayurvédikus gyógyítás központjában a lélek és az életmód áll, amelyekkel megelőzhetőek a különböző betegségek.

10 Rozmer Zsuzsanna – Perjési Pál: A gyógyszerhatás fizikai-kémiai alapjai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, TÁMOP-4.1.1.C-13/1/KONV-2014-001, 2015.

11 Magyar Néprajz: Népi gyógyítás a 17–19. században. <https://www.arcanum.com/hu/onlinekiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/vii-nepszokas-nephit-nepi-vallasosság-A33C/nephit-nepi-tudas-AF9E/nepi-gyogyitas-B355/a-magyar-nepi-gyogyitas-torteneti-retegei-B370/nepi-gyogyitas-a-1719-szazadban-B388/> (Letöltés dátuma: 2022.05.09.)

12 Csoma Zsigmond – Magyar László András: Magyar füves- és gyógyborok. Agroinform Kiadó, Budapest, 2007.

13 Grabarits István: A szőlő és a bor előfordulása a régi gyógyszerkincsben. Katona József Centenárium előadás, Kecskemét, 2002. <https://docplayer.hu/5629915-A-szolo-es-a-bor-elofordulasa-a-regi-gyogyszerkincsben-1.html> (Letöltés dátuma: 2022.05.09.)

14 Az Európai Parlament és a Tanács 251/2014/EU rendelete (2014. február 26.) az ízesített borászati termékek meghatározásáról, megnevezéséről, kizsereléséről, jelöléséről és földrajzi árujelzőinek oltalmáról és az 1601/91/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu> (Letöltés dátuma: 2022.05.09.)

15 Bene Zsuzsanna: Herbarórium. Tokajbor-Bene Kft., Kaposvár, 2016.

KOZMA Tamás

Mire való az egyetem?

Bocsi Veronika a hazai oktatáskutatás komoly ígérete. Kevesen vannak, akik ennyire tudatosan építenék a pályájukat szakdolgozattól (a politikus Herzenről) a jelen műig, amely az értelmiség képzéséről szól. Folyamatosan és tudatosan bontakozott ki tanárai támogatásából és önállósította magát. De úgy, hogy a szá- lak, amelyek az *alma mater*-hez kötődtek, nem szakadtak el, sőt, inkább erősödtek. Azokban a kutatásokban, amelyek a felsőoktatás társadalmi vetületeiről szólnak, és amelyek egyetemi központja itthon a Debreceni Egyetem lett, Bocsi Veronika szerepe egyre meghatározóbb. Korábbi írásai (*Az idő a campusokon 2013, A felsőoktatás értékmentszetei 2015, Első generációs hallgatók a campusokon, társszerzőkkel 2020*) már jelezték az utat, amelyet bejárt és az állomást, ameddig most *Értelmiségképzés és felsőoktatás* című kötetével eljutott.

Elsőre nehéz meghatározni a könyv műfaját. A szépen tervezett borító esszét sugallna, a belső címlap felsorolásából (Bolyai Kutatási Ösztöndíj, Új Nemzeti Kiválóság Program, Nemzeti Kutatási, Fejlesztési Innovációs Alap, Család és Karrier Kutatás stb.) inkább kutatási beszámolóra gondolnánk. Mindkét megközelítésben van igazság. Az *Értelmiség-*

képzés és felsőoktatás válaszúton van a két lehetőség – esszé vagy kutatás – között. Tudományos elemzés az értelmiséggé válásról, egyben empirikus kutatás is erről a sokat emlegetett, szépirodalomban és elméleti társadalomtudományban megörökített, ámde adatszerűen jóval kevésbé nyomon követett folyamatról. A könyv elméleti pillére talán gyöngébb, az empirikus fejezetek azonban erősek. Jól körülrajzolják tudásunkat arról, hogyan válnak értelmiségivé azok, akik ma egyetemi tanulmányokba kezdenek. A szerző értelmezési keretet talált, amelybe sikerült behelyeznie az utóbbi években folytatott vizsgálatait. Arra még nem vállalkozott, hogy empirikus kutatásai alapján általánosító megállapításokat tegyen az értelmiséggé válásról. Kutatásai azonban ebbe az irányba viszik.

Ha vihetik. A körülmények, amelyek behatárolják a kutatók érdeklődését és témaválasztását, részben jobbak, részben rosszabbak a néhány évtizeddel ezelőtti-eknél. Több a pénz, amit az egyéni kutató vagy a kutatók csoportjai elnyerhetnek – de szűkebbek a mozgáshelyzetek. Saját kezdeményezésű vizsgálatokra nehezebben nyílik lehetőség. A célokat és a kérdéseket a szponzorok teszik föl, s a kutató – kezdő vagy haladó – alkalmaz-

kodik a szponzori kérdésekhez. Ezekre válaszol, nem a saját kérdéseire, miközben kénytelen-kelletlen úgy tesz, mint ha a szponzor – a „pályáztató”, ahogy az adminisztráció nevezi – által kitűzött feladatok saját érdeklődésével esnének egybe. Hatékony rendszer, ha az adminisztráció és az akadémiai közösség eltalálja az összhangot. Pénzfecsérlés vagy pórázon tartás, ha nincs igazi összhang támogató és támogatott között.

A szerző e Szküllák és Kharübdiszek között navigált, sikeresen. Fölismerve saját, eredeti érdeklődését, mindig megtalálta azokat a föladatokat, amelyek őt magát is érdekelték. Könyve perspektívájából visszatekintve mindarra, amit az elmúlt években végzett, sikerült kirajzolnia egy még nem egészen egyenes, de már jól fölismerhető utat, amelyen továbbhaladva eljuthat a felsőoktatás társadalmi beágyazottságának empirikusan jól megalapozott, elméletileg szilárdan megépített, nemzetközi relevanciájú képéhez. (Utóbbi még hiányzik, de a szerző a könyv végén tudatosítja ezt, és további célul tűzi ki a nemzetközi összehasonlítást).

A könyv – leszámítva a *Bevezetést* és az *Összegzést* – kilenc fejezetből áll. Az első kettő az értelmezési keretet vázolja föl. A keret egyfelől az értelmiség, annak kialakulása és változásai, másfelől a felsőoktatás és társadalmi szerepei teszik ki (a recenzenst az előbbi jobban érdekelte, de az utóbbit találta tudatosabban fölépítettnek). Amit az értelmiségről olvashatunk, *deja vu* élményeket ébreszt. A korszak, amelyben az értelmiséggel való foglalkozásnak valódi társadalmi-politikai huzata volt, a Kádár-korszak hanyatló szakasza. Az értelmiségkutatás akkor

nem egyszerűen társadalomkutatás volt, hanem értelmiségi létünk tudatosítása és vállalása is; a törekvés (és a bátorság), hogy a bürokratikus szocializmus társadalomképével szemben értelmiséginek lenni vállalható, jóllehet fenyegető. Az a kor elmúlt – ezt a szerző is tudja –, de azért visszatükröződik egyik-másik hivatkozásban. Akkor megéltük (már aki), most kutatjuk. Az élmény feladattá fakult, amit Bocsi lelkiismeretesen old meg – néha fölfedezve még a 19. századi sajtó egyik-másik megállapítását is.

A további fejezetek egy-egy kutatásra hivatkozva, arra támaszkodva, lépésről-lépésre közelítenek a központi tárgyhöz: hogyan válik valaki értelmiségivé az egyetem révén. Előbb az egyetem kulcsszereplőit tekinti át (oktatók és hallgatók, akik nélkül nincs egyetem, adminisztráció nélkül viszont van, teszi hozzá a recenzens). Majd elérkezünk a könyv legizgalmasabb fejezetéhez, az ún. „első generációsokhoz”, akiknek fölbukkanása és megkapaszkodása, bolyongásai és beilleszkedései, küzdelmei és otthonra találása a modern hazai társadalomtörténet egyik fő vonulata. A szerző is tudatában van ennek, bár itt nem bontja ki a problémát, csak annyira, hogy jelezze: ez az értelmiségképzés fókuszja. S ezt meg is kell tegye. Az egyetemi környezet, amelybe a szerző beágyazódott – bár megállapításait általánosaknak szánja – az „egyik nagy egyetem”, vagyis Debrecen. És aki a felsőoktatás szimbolikus, jelképekkel bonyolított és rejtőzködő világában kicsit is jártas, tudhatja, hogy ez mit jelent (vö. a tanulóregiók kutatási eredményeivel, valamint a kulturális tőke területi megoszlásával Magyarországon).

Bár Szegeden jelent meg, az *Értelmiségképzés és felsőoktatás* ízig-vérig debreceni. Debreceni a tárgy megválasztása és az elméleti kerete is. Ha nem csak a szép borítót nézzük, hanem beillesztjük abba a társadalom- és gondolkodástörténeti vonulatba, amely századok viharában a várost máig sajátossá tette, jobban érteni véljük mind az értelmiségképzés, mind az egyetem jelentőségét. Az országnak az a térsége, amelyet a város és egyeteme ural, régóta a polgárosodás külön útját járta. Innen nézve sok minden különösnek tűnhet. A városnak külön történetiszemlélete van, értelmiségének egyfajta „köztes tudata”. Ezt a tudatot az az értelmiség hordozza, amelyet országos összehasonlításban nevezhetünk „hátrányos helyzetűnek”, de „első generációsoknak” is. A társadalom szerkezetének határán egyensúlyozás adja itt az egyetem kiemelt társadalmi fontosságát. A fölemelkedést – a rendszerváltozásig egyértelműen – az egyetemre járás legalizálta; az egyetem tette az első generációsokat városbeliekké és „második első generációsokká”.

Ezért Bocsi Veronika könyvének több rétege is van, a szép borító sugallta országos horizonttól az említett legmélyebb jelentésekig. Az első réteg, ami megragad, az izgalmas téma, amely ma is időszzerű és amelyet a szerző úgy fejez ki, hogy a felsőoktatás alapvető változásai ellenére az egyetem mindmáig az értelmiség képzésére szolgál. Más felsőoktatási elemzések nem ezt mondják, de a szerző épp ezt akarja bizonyítani. A második, mélyebb rétege a könyvnek az az izgalmas kísérlet, hogyan lehetne – tapasztalati vizsgálatokkal – megragadni ennek az értelmiségképzésnek a folya-

matát. Ez a nevelésszociológus kedvelt és otthonos terepe, példája pedig az „iskolai szocializáció”. Ahogy az iskolában mint kitüntetett terepen a társadalomban folyó szocializáció hatásai összeérnek, egymást erősítve, úgy találkoznak és erősítik egymást a szocializáció hatásai az egyetemen. Ezért van központja, parkja, szökökútja. Főbejárata, amely vetekszik az Akadémiáéval. (Nem véletlen, hogy a Széchenyi tér elnevezést az az akadémiai elnök találta ki Budapesten, aki maga is ide, ebbe a városba, ehhez az egyetemhez tartozott.) Ez a második réteg: az egyetemi szocializáció empirikus megragadása.

A harmadik, legmélyebb üzenet pedig ez: változások jönnek és mennek, a világ körülöttünk átalakul – de az egyetem itt és most is alapvetően értelmiségképző. Annak az értelmiségnek a terepe, amely első generációként érkezik ide, de értelmiségiként távozik. Illetve nem távozik soha, mert ha el is megy, visszajár. Az Alma Mater itt áll a Nagyerdő csücskében, visszavárja és visszahívja diákjait.

Bocsi Veronika új könyve okos és szép tanúbizonyosága ennek. A hit, bizonyítékokkal alátámasztva, hogy az egyetem ma is azt a célt szolgálja, mint amikor megalapították, magával ragadó. S ha vannak is kifogásaink e hittal szemben, azért csodálhatjuk. Köszönet érte a szerzőnek.

(Bocsi Veronika: *Értelmiségképzés és felsőoktatás. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged, 2022. 284 o. ISBN 978-615-6060-53-2*)

MONOK István

Kora újkori magyar református lelkészek olvasmányai

A könyv alapját a szerző doktori értekezése (2016) adja: két olyan református lelkész kulturális és tudományos horizontját jellemzi, akik a teljes 17. század reprezentáns egyéniségei voltak. Más generáció képviselői, más országban éltek (Magyar Királyság, illetve Erdély), igaz a magyar kulturális csoporthoz, azon belül is a református egyházhoz tartoztak. Patrónusaik mentalitása a tanulás és a tudományok támogatásában hasonló volt.

A könyv egyik erénye a forrásközelség. A szerző forrás közeli tudott maradni akkor is, amikor az olvasmányok tartalmi oldalát elemezte. Mértéktartó maradt, nem akarta felvállalni a feladatot, hogy jellemzi a teljes évszázad magyar királyságbeli és erdélyi művelődési arculatát. Valóban, a forrásadottság olyan, hogy a 17. századból elegendő intézményi könyvtári összeírás, illetve lelkészi magánkönyvtár jegyzék maradt fenn. A dokumentumok területi és időbeni eloszlása is jónak mondható. A dolgozatban mindannyi forrás feltűnik említés szintjén, megerősíteni a két központi személy kapcsán mondottakat vagy kontrapointozni a velük kapcsolatos képet. Ézzel azt kívánom mondani, hogy dicséretes Oláh Róbert szerény-

sége: több, az évszázadra, a református egyházra, vagy éppen más személyiségekre érvényes mondandója lenne, nem akart azonban „bölcsekedőnek” tűnni, illetve a könyv szerkezetét sem kívánta felborítani.

Ha már a lehetséges forrásoknál tartunk, meg is jegyzem, hogy Oláh Róbert a számba vehető források teljességét látókörében tartja a két főhőse esetében. Nem tér ugyan ki arra, hogy a korban, a vizsgált személyektől megjelent művek idézetei (citátumok) is az olvasmányműveltségük forrásai közé tartoznak, de Tofeus Mihály esetében hosszan ecseteli az ő megjelent könyvének szerzőségi kérdéseit, vagyis azt az olvasmányműveltsége forrásaként elemezni akarta. Geleji Katona nyomtatott munkái viszont valóban nem alkalmasak a citátum vizsgálatokra. Ezt a kérdést csak azért vettem elő egy bekezdés terjedelméig, mert mutatni akartam, hogy a szerző nem beszél feleslegesen. Nem elvi kérdésként elemzi a forrásadottságokat, hanem a ténylegesen számba vehető dokumentumokat tekinti át, elméletileg csak ezekhez viszonyul. Tofeusnál használja a Győri J. János által végzett szövegelemzés tanulságait mint forrást, de Miskolci Csulyak

esetében ilyen nincsen, ezért kitér előle, ő sem végzi el.

A Miskolci Csulyak István könyveiből megismertek nyelvi összetételét tekintve Oláh Róbert hangsúlyozza a magyar nyelvű könyvek feltűnő hiányát. Összehasonlításban egy általános megállapításra (Zvara Edina) hivatkozik, illetve egy kutyfalvi lelkészre, akinek számban jelentős gyűjteménye komoly hányadában magyar. Azt hiszem, e tekintetben kutatási deficitről beszélhetünk. Többen megállapították már ugyan, hogy a magyar nyelven megjelent könyvanyag ritkán tűnik fel az összeírásokban, okként a kisméretű könyvek értéktelenségét jelölve meg. Valóban, a magyarországi könyvek túlnyomó többsége kicsi könyv volt, kevés papír igénnyel, és az értékek összeírásakor nem nagyon számoltak velük. (Mások arra hivatkoznak, hogy a magyar nyelvű könyvek sokat forgattak voltak és elrongyolódtak, ténylegesen „elhasználták”, „széthasználták” azokat. De Csulyak összeírásában nem lehet másra fogni semmit: ha ő nem írta össze, akkor annak oka volt. Vagy nem voltak neki, vagy nem „csak” olvasta őket. Nem számította a „fegyvertárba” a legtöbbet. *Per analogiam*: Macchiavelli úgy vall könyveiről, hogy a kis zsebkönyveket magával viszi erdei sétájára, olvasgat belőlük, aztán visszatér a fegyvertárba, komoly könyvei körébe. Ez a fajta (késő) humanista attitűd Csulyaktól sem lehetett távol. A nagyszerű diagram – amelyet a szerző mutat be könyvében –, a könyvtár tematikus összetételéről éppen egy fegyvertár képe számomra.

Az erdélyi lelkésszel (Tofeus Mihály) való összevetés egy ponton azért döccen: az erdélyi könyvkiadás száza-

lékosan jelentősebb arányban magyar nyelvű. Nagyobb hangsúlyt kaptak a magyar könyvek és vélhetőleg helyben több maradt, mint ami „kikerült” a Magyar Királyságba.

Egy lelkész könyvtárát, mondhatni, természetes teológiai területek szerint elemezni. A kérdés persze, hogy mit akarunk megmutatni. Az mindenképpen dicsérendő, hogy Oláh Róbert tájékozódott a teológiai rendszer kérdéseiben (ha jól értem), így a Bibliák – Patrisztika – Dogmatika – Kateketika – stb. elemzési szempontsor érthető. Az egész azonban számomra nem kellőképpen permutált, vagyis ezen fejezetek anyaga nem került megismérlésre az ortodoxia – irénizmus – puritanizmus sorban. Részben nem is lehet megismérleni, de sok esetben igen: ortodox Bibliakommentár bizonyonnyal létezik, vagy éppen másfajta szemléletű is. Röviden: az ismétlés elkerülésének szándéka, a teológiai áramlatok recepciójának bemutatása lerövidítését eredményezte és így a kép; Csulyak olvasmányairól ortodoxszá lett.

Miskolci Csulyak István számomra – és azt gondolom, hogy könyvtára ezt igazolja – későhumanista értelmiségi. Olyan, aki nem tudta és nem is akarta kivonni magát korának, és főként a heidelbergi kohónak (Turóczi-Trostler József kifejezése) hatása alól. Ehhez hozzátartozott a saját szakma (teológia) részletes tudása, az irénikus gondolatok alaposabb átlátása, az új eredményeinek világképi követése, a keresztény újsztonikus filozófia alapműveinek ismerete és a politikai elméleti irodalomban az *unio christiana* irányában való tájékozódás, továbbá ennek történetfilozófiai háttérolvasmányai. Oláh Róbert másként

csoportosítja ugyan Csulyak olvasmányanyagát, de ezt a képet adja.

Tofeus Mihály erudíciójának vizsgálata más forrásadottságokra alapozódik, de azért nem a legrosszabb a helyzet vele kapcsolatban sem. Könyvtárának frissessége ugyan elmarad Csulyakétól, de ő is tovább gyarapította könyvtárát, külhoni tanulmányaiból hazatértét követően. Nekem nagyon szimpatikus – forrásokkal ugyan nem alátámasztható – a feltevés: a hiányként érzett könyvanyagot a családtagjai már életében elkérték tőle. Életszerű a feltevés: itt kell segítségül hívni a tulajdonostól fennmaradt szövegemlékek vizsgálatát idézettséget, illetve forrásokat tekintve. Utóbbi persze sikamlós terület, könnyen lehet az ember szubjektív, az idézet forrása sem mindig megállapítható: ismerte a szerzőt, más-tól vette át, kivonat-gyűjteményből vette stb. Oláh Róbert nem is megy bele a találgatásokba, helyesen, de azért „megérzését” megemlíti, ismét csak helyesen.

Az elemzési szempontokat a szerző itt is úgy választotta meg, hogy az eredmények a Csulyak esetében tett megállapításokkal összevethetők legyenek. Az ortodox – nem ortodox kérdés megmaradt alapvetésnek, persze a 17. század második felében más az ortodox, mint fél évszázaddal előbb. Valóban: Tofeus kevésbé értelmiségi, jobban „pártember”. A „párt” persze nem jó kifejezés: hivatali ember. Ne feledjük: Erdélyben vagyunk, és a magyar királyságbeli gyászévtized környékén. Ennek azért voltak tanulságai Erdélyben is. A fenyegetett közösségek bezárulása, az újítás – nem újítás kérdésében a vitáknak „családon belül” tartása természetes reakció, nehogy kívülről bele tudjanak avatkozni a vitáink-

ba. Ami ortodoxnak tűnik fel, sokszor önvédelem.

Oláh Róbert mindkét lelkész esetében kitért az orvosi, természetrajzi olvasmányokra is. Arról nem beszélt, vajon a lelkészek tudták-e ezeket hasznosítani praxisukban. A falu egyetlen értelmiségijének sokszor kellett orvosi tanácsokat adni, vagy éppen helytállni oda vetődő, nem megszokott nézeteket vallókkal való vitában.

Oláh Róbert dolgozata kis 17. századi művelődéstörténet. Tanúsítja, hogy a korszak kulcsszereplőinek olvasmányai elemzése mentén, általánosabb kultúr-történeti megállapítások is tehetők. Ő maga is kimond ilyeneket, ám ebben a tekintetben visszafogott. Helyesen, hiszen még adósok vagyunk – közösen – egyre több mélyfúrást tenni a közösen feltárt forrásanyagban. Azután lassan kirajzolódik az a szellemi erőter, amelyben a korszak értelmiségi alkottak, a lelkészek és más értelmiségiek munkájukat végezték.

(Oláh Róbert: Miskolci Csulyak István és Tofeus Mihály könyves műveltsége. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2022. 380 o. ISBN 978-615-5787-27-0. Hit és kultúra 7. Sorozatszerkesztő: Csorba Dávid. A kötet a Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, valamint a Tokaj-Hegyalja Egyetem Iskolavárosok Kutatóintézete támogatásával, a THE Iskolavárosok és hátországuk kutatási program keretében jelent meg. Programvezető: Ugrai János.)

HARLOV-CSORTÁN Melinda Ausztriáról nincs, aki írjon?

Gabriel García Márquez kisregénycímének *(Az ezredes úrnak nincs, aki írjon [1961])* parafrázisa nem csak figyelemfelkeltés végett lett a könyvismertetés címe. A megidézett irodalmi alkotásban mindennapi részletek bemutatása révén ábrázol a szerző kortörténeti változásokat. Fiziker Róbert és Tóth Imre kötetei ugyanezt teszik, részletekből (például levéltári forrásokból) bontanak ki problematikákat. Mindkét történész Ausztria és Magyarország viszonyát vizsgálja. Fiziker könyve nagyobb történeti időt átfogva (1867–1989) szemeztet egy-egy konkrét időponthoz vagy személyhez kapcsolódó tanulmányaiban, míg Tóth Imre jóval rövidebb periódust, mintegy húsz évet vizsgál időrendi sorrendben. Márquez hőséne kitarásához hasonlóan, a két szerző tudományos elhivatottsággal kutatja témáját, bár egybehangozó állításuk szerint az osztrák-magyar történeti vizsgálódások nem feltétlenül tekinthetők „kedvelt” vagy nagy érdeklődést kiváltó kutatási területnek. Márquez történetében a főhős élete végén, háborús tettei után kerül az olvasó elé, ahogy Fiziker és Tóth is Ausztria Magyarországgal közös története utáni évtizedeit vizsgálja, hogy részleteiben és egészében megértse azt. Vajon megjön-e

az ezredes nyugdíja, illetve a történészek által várt Ausztria 20. századi története felé forduló tudományos és egyetemes érdeklődés? Lesz-e, aki írjon Ausztriáról a két szerző legutóbbi kötetei után, illetve hatására?

Fiziker Róbert *Osztrák, magyar – két jó barát? Tanulmányok az osztrák-magyar kapcsolatok 1867 és 1989 közötti történetéről* című „válogatás kötete” a Rerum Fides (Mesterművek) sorozatban jelent meg a Line Design Kiadó gondozásában, 2021-ben. A széria „nemzetközi érdeklődést kiváltó magyarországi, illetve magyar vonatkozású legfrissebb történeti kutatási eredményeket tartalmaz [...] elsősorban a politika-, gazdaság-, diplomácia- és művelődéstörténet témaköréből” (hátlap). A sorozat negyediként megjelent kiadványa volt az első olyan, amelynek fókuszában Magyarországon túlmutató, két állam kapcsolatát vizsgáló tanulmányok szerepelnek. A szerző többször hangsúlyozza, hogy országaink egymás iránti tudományos érdeklődése alacsony szintű. Az osztrák 20. századi történelmet tárgyaló magyar-, illetve a hazai legújabb kori történelmet vizsgáló osztrák művek kivételnek tekinthetők. Holott a történelmi kapcsolatok és az

összehasonlítási lehetőségek jó alapot teremtenének új perspektívájú kutatásokhoz. A jelen kötet éppen ezekre az összekapcsolódásokra nyújt egy csokornyí példát a kiegészítéstől a rendszerváltásig.

A kötet két nyelvű, de nem a klasszikus értelemben. Azaz nem minden szöveg olvasható teljes terjedelemben mindkét nyelven – kivéve az előszót –, hanem az öt nagyobb fejezetre osztott írások közül csupán egyetlen tartalmaz német nyelvű szövegeket magyar szinopszissal, míg a többi írás egészében magyarul olvasható német összefoglalóval az egyes szövegek végén. A szerző az öt fejezetet nem kronológiai, hanem tematikus elvek mentén rendezte, ezért bizonyos témák, például IV. (osztrák trónon I.) Károly – aki a szerző egykori diplomamunkájának tárgya volt – több fejezetben szerepelnek. Az első fejezet címe: *Osztrák történelmiak*, becsapósnak tűnhet, azonban a könyv címéhez híven az itt szereplő minden egyes tanulmány rámutat lehetséges magyarországi párhuzamokra, összehasonlítási lehetőségekre. A szöveg másik kohéziós ereje a személyközpontú megközelítés. Minden ehhez a fejezethez tartozó írás középpontjában egy (vagy több) ismertebb, vagy kevésbé ismert osztrák személyiség áll, akinek tettei által mutat be a szerző egy-egy korszakot, illetve problémát. A második fejezet expliciten a magyar-osztrák kapcsolatokat tárgyaló tanulmányokat gyűjti össze egy-egy személy (például Berczeller Richárd), helyszín (soproni politikai találkozók), illetve publikációk (osztrák történelemlékönyvek Magyarországot tárgyaló részeinek elemzése) segítségével. A harmadik fejezetben Fiziker Róbert-

nek a *BBC History* és az *Újkor.hu* korábbi számaiban megjelent írásai olvashatók, amelyek ismeretterjesztő céllal születtek. Az eredeti közlés sajátosságai miatt ez a fejezet nem tartalmaz lábjegyzetben megjelölt forrást. Tematika szempontjából itt tárgyalja a zsidóságot érintő történeti momentumokat folyóiratok, egy kirakatper, illetve egy náci bűnös és egy politikai kézfogása kapcsán. Szóba kerül még a határmezsgyén álló Sopron–Burgenland kérdés, valamint a hidegháború idején kelet-nyugati konfrontációban álló Bécs. A negyedik fejezetben olvashatók az eredetileg és a kötetben német nyelven megjelent tanulmányok, amelyek kronológiai egymásutánban tartalmaznak összehasonlító szövegeket egy-egy személy (Ferenc József és Kossuth Lajos), csoport (a magyarországi és osztrák kommunisták) vagy történeti események (az első világháború, Anschluss), illetve ideológiai-eszmetörténeti kérdések („két világháború közötti legitimista gondolati konstrukció”) kapcsán. Ahogy az utolsó fejezet címe (*A levéltári raktár mélyéről*) jelzi, az itt szereplő írások levéltári forrásközlések, rövid és érdekes „kalászatok”.

Fiziker korábbi publikációihoz híven jelentős forrásanyagot felhasználva, azokat jól áttekinthető (gazdag és aprólékos lábjegyzetekkel), illetve kereshető módon (személynév- és földrajz névmutató) ír. A korábban publikált írások kapcsán azonban jelezniük kell, hogy átlag olvasók számára esetleg kihívást jelentenek a le nem fordított latin idézetek vagy a tudományos közönség számára magyarázatra nem szoruló kifejezések. A kötet egységes jellege az ismétlődő gondolatok és szófordulatok mentén meg-

bicsaklik, ahogy erre a szerző felhívja a figyelmet az *Előszóban*. Mindezek miatt a kötet nem folyamatos olvasás által nyújt komplex képet olvasójának, hanem a sokféle forrás, téma és módszertan alkalmazásával mutatja be a címben kérdőjellel feltételezett 19. és 20. századi osztrák-magyar kapcsolatrendszer.

Tóth Imre könyve rövidebb időintervallumot fog át és földrajzilag fókuszált vizsgálatra vállalkozik. Ahogy a cím mutatja: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilson-tól Hitlerig*. A könyv 2020-ban a pécsi Kronosz Kiadó gondozásában jelent meg, borítóján a témához illeszkedő, vészjósló színvilágú, a megnevezett területek formálódó felosztását sejtető, sematikus térképrészlet látható. Fiziker munkájához képest Tóth nem sorozat részeként publikált, témája kapcsán mégis a Trianon-kérdéskör sorába helyezhető. Az ilyen kutatások és kiadványok hosszú múltra tekintenek vissza, most csupán néhány újabbban megjelent, az osztrák-magyar határvidék első világháború utáni történetét érintő művet említünk: Murber Ibolya publikációit (*Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után*. BTK Történettudományi Intézet, 2021; *Grenzziehung zwischen Ver- und Entflechtungen. Eine Entstehungsgeschichte Deutsch-Westungarns und des Burgenlandes*. Harrassowitz Verlag, 2021), illetve Jankó Ferenc munkáját (*Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között. A vidék vonzásában 2*. BTK Történettudományi Intézet, 2021).

Tóth Imre több szempontból kiemeli az osztrák-magyar határvidék egyik legmeghatározóbb jellemzőjét, a többnemzetiségű lakosság kérdését, amely különösen a tárgyalt időszakban kapott nagy hangsúlyt. A kérdéskörnek önálló fejezeteket (pl. *A magyar kisebbség Burgenlandban 1921 után*) szentel. Ehhez kapcsolódik, hogy a függelékben az egyes települések különböző (helyi, nemzeti-ségi) nyelvű megnevezéseit egymás mellé állítja – sajnos sokszor hiányosan. Az önálló osztrák tartomány, Burgenland másik jellemzőjét ugyancsak körbejárja: azt a fajta bizonytalanságot, amellyel mind az „alkotó államok”: Magyarország és Ausztria, mind pedig az európai nagyhatalmak (például Franciaország és Németország) viszonyultak a területhez, illetve annak autonómiájához. Részletesen tárgyalja a szláv korridor koncepciót, így a kelet-nyugat (magyar-osztrák) elemzési irány mellett az észak-déli „törekvések” megfelelő hangsúlyt kapnak.

A könyv kronologikusan halad végig az eseményeken a *Bevezető* és az *Epiológus* között, tíz szerkezeti egységben. Az olvasó időbeli tájékozódását napokra lebontott kronológiai függelék segíti. Míg Fiziker könyvében jól elkülönülnek a fókuszált kutatások, Tóth munkája egyetlen történetfolyam. Bár megjelennek benne konkrét személyhez vagy helyszínhez kötődő mozzanatok, ezek nyomon követése még a rövid fejezetekre tagoltsággal és a gazdag képanyaggal is kihívást jelenthet a témát nem ismerő olvasó számára. Az eseménytörténetben hangsúlyos szerepet kap még a gazdasági megközelítés. Összehasonlításként olvashatunk más elszakított területekről (például Erdély vagy a Felvidék), így

kontextusba helyezve világít rá a szerző a bemutatott terület szerepére a nemzeti politikákban és a közmegítélésben. Fiziker és Tóth könyvét egymás mellé helyezve jól látható Sopron jelentősége az osztrák-magyar történeti kutatásokban, a „leghűségesebb város” mindkét kötetben megjelenik.

Tóth munkája arányaiban kevesebb szövegközi forrásmegjelölést, viszont számos képi illusztrációt tartalmaz (Fiziker könyvében egyetlen ábra sincs). Feltételezhető, hogy célközönsége nem (kizárólag) a források mentén további kutatásokra motivált tudományos szakmai kör, hanem a könyv elsősorban széleskörű ismeretátadásra szánt írás. Ezt igazolja a gazdag forrásanyaggal kutatott téma színes nyelvezete, a könnyedebb hangvételű, provokatívnak tűnő címek (*Kell-e Európának Ausztria-Magyarország?; Zavar a keresztelőn. Burgenland vagy nem Burgenland?* stb.), s hogy az írott és levéltári források mellett fényképek, plakátok és festmények kapcsán beszél az adott kor kulturális jellemzőiről. Figyelmet fordít a (megváltozott) életmód bemutatására, így valóban komplex képet fest az osztrák-magyar határvidék 20. század eleji történetéről.

Fiziker Róbert és Tóth Imre nemcsak tudományos érdeklődéssel fordulnak Nyugat-Magyarország, illetve az osztrák-magyar kapcsolatok felé, személyes szálakkal is oda kötődnek. Fiziker soproni születésű, Tóth a Soproni Múzeum igazgatója. Egy korábbi Tóth-kötet egyik lektora Fiziker volt. Bármennyire igaz tehát, hogy kevesen foglalkoznak az osztrák-magyar 20. századi történeti kapcsolatokkal, mégis létezik egy ösz-

szekapcsolódó kutatói kör, akik egymás munkáját figyelve és segítve nagyobb teret jelölnek ki a témának. A két szerző egyaránt kifejezi szándékát, hogy „a mítoszok, félinformációk, tévhitek és előítéletek ellen” (Fiziker 7), illetve „[a] fabulák, hamis állítások cáfolatára, a rosszul elhelyezett hangsúlyok, a retorikai sekélyesség és egydimenziós látásmód kiegyenlítésének szándékával” (Tóth 13) kívánnak fellépni. Kutatási nehézségek persze érzékelhetők. Fiziker egyik lábjegyzetében kiemeli, hogy „[A] levéltárban található dokumentumok azonban a kutatók szélesebb köre számára jelenleg még nem hozzáférhetők.” (280) Tóth pedig így ír: „[E]rre vonatkozóan azonban nem találni bizonyítékot a békekonferencia iratai között” (67). A kötetek mindazonáltal egyértelművé teszi a tudományos szakma és a szélesebb közönség számára, hogy vannak, akik írnak Ausztriáról, és őket valóban érdemes olvasni.

(Fiziker Róbert: *Osztrák, magyar – két jó barát? Tanulmányok az osztrák-magyar kapcsolatok 1867 és 1989 közötti történetéről*. Line Design Kiadó, Budapest, 2021. 304 o. ISBN 978-963-480-018-7.; Tóth Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020. 472 o. ISBN 978-615-6048-61-5)

